

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ સમક્ષ

આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૫૯/૨૦૧૯

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (ફોર જોઈનિંગ પાર્ટી) નં. ૨/૨૦૧૯

ઈન આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૫૯/૨૦૧૯

સાથે

આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૭૧૪૨/૨૦૧૯

સાથે

આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૯

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (ફોર જોઈનિંગ પાર્ટી) નં. ૨/૨૦૧૯

ઈન આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૯

સાથે

આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૭૪/૨૦૧૯

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (ફોર જોઈનિંગ પાર્ટી) નં. ૩/૨૦૧૯

ઈન આર/ સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૭૪/૨૦૧૯

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ એ.સી. રાવ

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાવારપત્રોના રિપોર્ટ્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે?	હા
૨.	રિપોર્ટ્સને સંદર્ભિત કરવાં કે નહિ?	હા
૩.	શું લોર્ડશીપ ચુકાદાની સુવાચ્ય નકલ જોવાં ઇચ્છે છે?	ના
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન કે તેનાં હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમ સબબ કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાયદાકીય પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	ના

=====

મેસર્સ રાધે રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ પ્રા. લિ.

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

ચાચિકાકર્તા(ઓ) નં. ૨ વતી

ચાચિકાકર્તા(ઓ) નં. ૧, ૨ વતી શ્રી અમલ પરેશ દવે (૮૯૬૧)

ચાચિકાકર્તા(ઓ) નં. ૧, ૨ વતી શ્રી ધવલ શાહ (૨૩૫૪)

ચાચિકાકર્તા(ઓ) નં. ૧, ૨ વતી વિ.સિનિ. કાઉન્સેલ શ્રી મિહિર જોશી સાથે શ્રી પરેશ એમ. દવે (૨૬૦)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ વતી ગવર્નમેન્ટ પ્લીડર (૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ વતી શ્રી ભાગ્યોદય મિશ્રા (૨૯૭૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૪ વતી શ્રી ધવલ આર. બારોટ (૨૭૨૩)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ વતી વિ. સિનિ. કાઉન્સેલ સુશ્રી મનિષા લવકુમાર શાહ સાથે ઋત્વિજ એસ. ઓઝા (૫૫૯૪)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૫ વતી વિ. સિનિ. કાઉન્સેલ શ્રી એસ.એન. સોપારકર સાથે સુશ્રી દિલબર કોન્ટ્રાક્ટર (૬૩૮૮)

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ એ.સી. રાવ

તારીખ : ૧૯/૧૧/૨૦૧૯

કોમન ઓરલ જજમેન્ટ

(માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા)

૧. ઉપરોક્ત તમામ અરજીઓમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ સમાન હોવાથી, તેમને એકસાથે સાંભળવામાં આવ્યા હતા અને આ સામાન્ય ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૨. સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૬/૨૦૧૯ એ કોલ ગેસિફાયર હોટ એર જનરેટર અને વેસ્ટ રિસાયકલિંગ પ્લાન્ટના ઉત્પાદનમાં રોકાયેલી કંપની દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. રિટ અરજદારોએ નીચે મુજબની રાહત માટે અરજ કરી છે;

"(A) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા દિશા-નિર્દેશ જારી કરીને બીજા સામાવાળા એવા ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને, અરજદાર દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી ટાઇપ-ડી ગેસિફાયર ટેકનોલોજીના લાંબા ગાળાના ઉપયોગ માટેની આખરી મંજૂરી માટે અરજદારની તારીખ ૩૦ જુલાઈ, ૨૦૧૮ ની રજૂઆત (અરજીનું પરિશિષ્ટ-D) પર નિર્ણય કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે.

(B) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, દિશા-નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરીને જી.પી.સી.બી. અને/અથવા સી.પી.સી.બી. એટલે કે અનુક્રમે સામાવાળા નં. ૨ અને

૩ ને, અરજદાર દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી ટાઈપ-ડી ગેસિફાયરની સુધારેલી ટેકનોલોજીની તપાસ અને મૂલ્યાંકન કરવાનો અને જો તે યોગ્ય અને વ્યવહારુ જણાય તો આવા ગેસિફાયરના ઉપયોગ/વપરાશ માટે મંજૂરી આપવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે.

(C) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેલિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ સામાવાળાઓ, તેમના સેવકો અને એજન્ટોને અરજદાર દ્વારા વેચવામાં આવેલા અને પૂરા પાડવામાં આવેલા ટાઈપ-ડી કોલ ગેસિફાયરની મદદથી ચાલતા ઉત્પાદક એકમો સામે બંધ કરવાની કાર્યવાહી સહિતની કોઈ પણ કાર્યવાહી કરવાથી રોકવાની કૃપા કરે.

(D) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેલિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ સામાવાળાઓ, તેમના સેવકો અને એજન્ટોને અરજદાર દ્વારા નવા વિકસાવવામાં આવેલા ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર ખરીદતા અને સ્થાપિત કરતા કોઈ પણ ઉત્પાદક એકમો સામે બંધ કરવાની કાર્યવાહી સહિતની કોઈ પણ કાર્યવાહી કરવાથી રોકવાની કૃપા કરે.

(E) ઉપરના પેરા ૨૭(C) અને (D) મુજબ એક્સ-પાર્ટી વચગાળાની રાહત આપવાની કૃપા થઈ શકે છે.

(F) કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં જે પણ અન્ય વધુ રાહત યોગ્ય જણાય તે પણ આપવાની કૃપા થઈ શકે છે."

૩. સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૯ સિરામિક પ્રોડક્ટ્સના ઉત્પાદકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. રિટ અરજદારોએ સીપીસી ના ઓર્ડર ।

૩૯ । નો આશ્રય લઈને એક સંયુક્ત અને એકત્રિત રિટ અરજી દાખલ કરી છે. રિટ અરજદારોએ નીચે મુજબની રાહત માટે અરજ કરી છે;

"(A) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા સર્ટોરારીની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા દિશા-નિર્દેશ જારી કરીને જી.પી.સી.બી. દ્વારા અરજદારોના એકમો બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપતા બંધ કરવાના હુકમો (એટલે કે અરજીના પરિશિષ્ટ-"N", "O" અને "P") ને તમામ પરિણામી રાહતો અને લાભો સાથે રદ અને બાતલ ઠેરવવાની કૃપા કરે;

(B) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, દિશા-નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરીને અહીં બીજા સામાવાળા એવા ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને અરજદારો દ્વારા ફાઈલ કરવામાં આવેલી સંમતિ (સી.ટી.ઇ.) અને ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવાની મંજૂરી (સી.સી.એ.) માટેની અરજીઓ પર વિચારણા કરવાનો અને નિર્ણય કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે;

(C) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, દિશા-નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરીને અહીં બીજા સામાવાળા એવા ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને, અરજદારો દ્વારા તેમના ઉત્પાદક એકમોમાં ઉપયોગમાં લેવાતા સુધારેલા ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર વિશે તપાસ, ચકાસણી, મૂલ્યાંકન અને અહેવાલ આપવાનો અને જો તે તમામ બાબતોમાં યોગ્ય જણાય તો અરજદારોના એકમમાં આવા સુધારેલા ટાઈપ-ડી કોલ ગેસિફાયરના ઉપયોગ માટે સંમતિ અને મંજૂરી આપવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે;

(D) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેવિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ અહીંના અરજદારો માટે બંધ કરવાના હુકમો (અરજીના પરિશિષ્ટ-"N", "O" અને "P") ના વધુ અમલીકરણ અને બજવણી પર સ્ટે આપવાની કૃપા કરે અને ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ (અહીંના સામાવાળા નં. ૨) ને આ રિટ અરજીના કોઝ ટાઈટલ પર દર્શાવેલ ફેક્ટરીઓમાં અરજદારોને તેમની સામાન્ય ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવાની છૂટ આપતાં અરજદારોની તર્ફે સંમતિ (સી.ટી.ઈ.) અને સી.સી.એ. પ્રમાણપત્રો જારી કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે.

(E) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેવિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને અરજદારો દ્વારા તેમના એકમોમાં ઉપયોગમાં લેવાતી સુધારેલી ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર ટેકનોલોજીની તપાસ, ચકાસણી અને મૂલ્યાંકન કરવાનો અને આ નામદાર કોર્ટ સમક્ષ તુરંત તેનો અહેવાલ રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે.

(F) ઉપરના પેરા ૩૧(D) અને (E) મુજબ એક્સ-પાર્ટી વચગાળાની રાહત આપવાની કૃપા થઈ શકે છે.

(G) કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં જે પણ અન્ય વધુ રાહત યોગ્ય જણાય તે પણ આપવાની કૃપા થઈ શકે છે."

જ. સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૭૪/૨૦૧૯ પણ સિરામિક પ્રોડક્શનના ઉત્પાદકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. તેમણે નીચે મુજબની રાહત માટે અરજ કરી છે;

"(A) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા સર્ટોરારીની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા દિશા-નિર્દેશ જારી કરીને જી.પી.સી.બી. દ્વારા અરજદારોના એકમો બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપતા બંધ કરવાના હુકમો (એટલે કે અરજીના પરિશિષ્ટ-"F", "G" અને "H") ને તમામ પરિણામી રાહતો અને લાભો સાથે રદ અને બાતલ ઠેરવવાની કૃપા કરે;

(B) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, દિશા-નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરીને અહીં બીજા સામાવાળા એવા ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને અરજદારો દ્વારા ફાઈલ કરવામાં આવેલી સંમતિ અને ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવાની મંજૂરી માટેની અરજીઓ પર વિચારણા કરવાનો અને નિર્ણય કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે;

(C) આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, દિશા-નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરીને અહીં બીજા સામાવાળા એવા ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને, અરજદારો દ્વારા તેમના ઉત્પાદક એકમોમાં ઉપયોગમાં લેવાતા સુધારેલા ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર વિશે તપાસ, ચકાસણી, મૂલ્યાંકન અને અહેવાલ આપવાનો અને જો તે તમામ બાબતોમાં યોગ્ય જણાય તો અરજદારોના એકમોમાં આવા સુધારેલા ટાઈપ-ડી કોલ ગેસિફાયરના ઉપયોગ માટે સંમતિ અને મંજૂરી આપવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે;

(D) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેવિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ બંધ કરવાના હુકમો (અરજીના પરિશિષ્ટ-"F", "G" અને "H") ના વધુ અમલીકરણ અને બજવણી પર સ્ટે આપવાની કૃપા કરે અને ગુજરાત પ્રદૂષણ

નિયંત્રણ બોર્ડ (અહીંના સામાવાળા નં. ૨) ને આ રિટ અરજીના કોઝ ટાઈટલ પર દર્શાવેલ ફેક્ટરીઓમાં અરજદારોને તેમની સામાન્ય ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવાની છૂટ આપતાં અરજદારોની તર્ફે સંમતિ અને સી.સી.એ. પ્રમાણપત્રો જારી કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે.

(E) વર્તમાન અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેનિંગ હોય ત્યાં સુધી, આદરણીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને અરજદારો દ્વારા તેમના એકમોમાં ઉપયોગમાં લેવાતી સુધારેલી ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર ટેકનોલોજીની તપાસ, ચકાસણી અને મૂલ્યાંકન કરવાનો અને આ નામદાર કોર્ટ સમક્ષ તુરંત તેનો અહેવાલ રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપવાની કૃપા કરે;

(F) ઉપરના પેરા ૨૩(D) અને (E) મુજબ એક્સ-પાર્ટી વચગાળાની રાહત આપવાની કૃપા થઈ શકે છે;

(G) કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં જે પણ અન્ય વધુ રાહત યોગ્ય જણાય તે પણ આપવાની કૃપા થઈ શકે છે."

૫. સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૭૧૪૨/૨૦૧૯ એ ગામ: ખાખરેચી અને રોહિશાલા, તાલુકો: માળિયા, જિલ્લો: મોરબી ખાતે સિરામિક અને ગ્લેઝ્ડ ટાઈલ્સના ઉત્પાદનના વ્યવસાયમાં રોકાયેલા રિટ અરજદારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. તેમણે નીચે મુજબની રાહત માટે અરજ કરી છે;

"(A) સામાવાળા નં. ૩ દ્વારા વર્તમાન અરજદારોને જારી કરાયેલી તારીખ ૧૧.૦૩.૨૦૧૯ ની આક્ષેપિત નોટિસોને રદ અને બાતલ ઠેરવતાં મેન્ડેમસના સ્વરૂપમાં મેન્ડેમસની રિટ અથવા અન્ય કોઈ રિટ, હુકમ અથવા દિશા-નિર્દેશ જારી કરવાની નામદાર કોર્ટ કૃપા કરે.

(B) વર્તમાન અરજીના પ્રવેશ અને આખરી સુનાવણી પેઝિંગ હોય ત્યાં સુધી, નામદાર કોર્ટ તારીખ ૧૧.૦૩.૨૦૧૯ ની આક્ષેપિત નોટિસોના સંચાલન અને અમલીકરણ પર સ્ટે આપવાની કૃપા કરે.

(C) ઉપરના ફકરા (b) મુજબ એક્સ-પાર્ટી વચગાળાની રાહત આપવામાં આવે.

(D) ન્યાયના હિતમાં જે પણ અન્ય અને/અથવા વધુ રાહત યોગ્ય જણાય તે આપવાની કૃપા થઈ શકે છે."

૬. આ મુકદ્દમાને જન્મ આપતી હકીકતોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય;

૬.૧ આ મુકદ્દમાને મોરબી ખાતેના સિરામિક ઉદ્યોગો દ્વારા થતા પ્રદૂષણના ગંભીર મુદ્દા સાથે સંબંધ છે. મોરબી-વાંકાનેર સિરામિક કલસ્ટર અહમદાબાદથી દક્ષિણ-પશ્ચિમે આશરે ૨૩૫ કિમી અને રાજકોટથી ઉત્તરે ૬૫ કિમી દૂર સ્થિત છે, જે રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગ નં. ૮ A ની સાથે મોરબી જિલ્લામાં ૩૫ કિમીના પટ્ટામાં પથરાયેલું છે. સિરામિક ટાઇલ્સનું ઉત્પાદન દેશના કુલ ઉત્પાદનના લગભગ ૮૦% હિસ્સો ધરાવે છે. વિસ્તારના મોટાભાગના સિરામિક ઉદ્યોગોને ઇંધણ તરીકે પીએનજી/એલએનજી નો ઉપયોગ કરવાની શરતે કન્સોલિડેટેડ કન્સેન્ટ્સ એન્ડ ઓથોરાઇઝેશન (સી.સી.એ.) જારી કરવામાં આવ્યા હતા. પીએનજી/એલએનજી ના ભાવમાં વધારો થતાં, ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ (જી.પી.સી.બી.) ની પૂર્વ મંજૂરી વિના ઉદ્યોગો ગેસ સફાઈની ખૂબ જ નબળી ટેકનોલોજી વાળા કોલ ગેસિફાયર તરફ વળ્યા, જેના કારણે પાણી, હવા અને જમીન પ્રદૂષણની મોટી સમસ્યાઓ ઊભી થઈ. ગેસિફાયર ઓપરેટરોએ ગંદા પાણી અને કોલ ટારનો ગેરકાયદેસર રીતે નિકાલ કરવાનું શરૂ કર્યું, જેણે મોરબી-

વાંકાનેર ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં જમીન અને પાણીના પર્યાવરણને મોટા પ્રમાણમાં પ્રદૂષિત કર્યું છે. સ્પ્રે ડ્રાયર એકમોમાંથી વાયુ પ્રદૂષકોના ઉત્સર્જન અને કોલ ટારના દહને મોરબીના સમગ્ર પર્યાવરણને સખત રીતે પ્રદૂષિત કર્યું છે. સળગતા મુક્ષાઓને કારણે મોરબી શહેરમાં અને સીમાડોના અન્ય ભાગોમાં પ્રદૂષણ અંગે વિવિધ ફરિયાદો દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૬.૨ ફરિયાદોના જવાબમાં, સેન્ટ્રલ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડના અધિકારીઓએ જુલાઈ ૨૦૧૭ ના મહિનામાં કેટલાક સિરામિક ઉદ્યોગોની મુલાકાત લીધી હતી. અહેવાલના આધારે, સેન્ટ્રલ પોલ્યુશન કંટ્રોલ બોર્ડ (સી.પી.સી.બી.) એ જળ (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૪ અને હવા (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૧ ની કલમ ૧૮(૧)(b) હેઠળ તેના તારીખ ૨૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ ના દિશા-નિર્દેશમાં જી.પી.સી.બી.ને પૂર્વ સંમતિ વિના કોલ આધારિત ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરતા તમામ ઉદ્યોગોને બંધ કરવાનો અને કોલ ગેસિફાયર તોડી પાડવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૬.૩ મોરબી શહેર અને તેની આસપાસના સિરામિક અને સિલિકેટ ઉદ્યોગો દ્વારા થતી પ્રદૂષણની તીવ્ર સમસ્યાઓ અંગે શ્રી બાબુભાઈ રામુભાઈ સૈની દ્વારા જુલાઈ, ૨૦૧૩ માં આ નામદાર હાઈકોર્ટમાં રિટ પીટીશન (પીઆઈએલ) નં. ૧૬૫/૨૦૧૩ દાખલ કરવામાં આવી હતી. જાહેર હિતના સ્વરૂપની આ અરજી, સી.પી.સી.બી.ના દિશા-નિર્દેશો અને ભલામણોનો અમલ કરવા માટે જી.પી.સી.બી.ને મેન્ડેમસની રિટ મેળવવા માટે કરવામાં આવી હતી. આ

નામદાર હાઈકોર્ટે, તેના તારીખ ૨૫ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૩ ના હુકમમાં, જી.પી.સી.બી.ને સી.પી.સી.બી. નિરીક્ષણ અહેવાલ (૨૦૧૨) ની ભલામણો અને જળ અધિનિયમ, ૧૯૭૪ ની કલમ ૧૮(૧)(b) હેઠળ સી.પી.સી.બી. દ્વારા જારી કરાયેલા તારીખ ૨૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ ના દિશા-નિર્દેશોનો શક્ય તેટલી વહેલી તકે અમલ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી જણાય છે કે તારીખ ૨૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ ના દિશા-નિર્દેશોના પાલનમાં, જી.પી.સી.બી.એ સી.પી.સી.બી.ને પાંચ વિવિધ પ્રકારની સુધારેલી કોલ ગેસિફાયર ટેકનોલોજી માટે ટ્રાયલ રન કરવાની મંજૂરી આપવા વિનંતી કરી હતી. સુધારેલી કોલ ગેસિફાયર ટેકનોલોજીનું સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારિક મૂલ્યાંકન કરવા માટે વન અને પર્યાવરણ વિભાગ, ગુજરાત સરકાર દ્વારા એક નિષ્ણાત સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. સમિતિએ "ઝીરો પર્સન્ટેજ પોલ્યુશન ડિસ્ટ્યાર્જ માટેના ટેકનોલોજી પ્રસ્તાવના સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારિક મૂલ્યાંકન માટે કોલ આધારિત ગેસિફાયર પરનો અહેવાલ" શીર્ષક ધરાવતો અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો. આ અહેવાલના આધારે અને જી.પી.સી.બી.ની વિનંતી પર, સી.પી.સી.બી.એ તારીખ ૨૧ જૂન, ૨૦૧૪ ના રોજ સુધારેલા દિશા-નિર્દેશો જારી કર્યા હતા. સી.પી.સી.બી. દ્વારા જારી કરવામાં આવેલા સુધારેલા દિશા-નિર્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ નામદાર હાઈકોર્ટે તારીખ ૨૩ જૂન, ૨૦૧૪ ના હુકમ દ્વારા સિરામિક ઉદ્યોગોને નવી માર્ગદર્શિકાઓ/ધોરણોનું પાલન કરવાનો નિર્દેશ આપીને આ બાબતનો નિકાલ કર્યો હતો.

૬.૪ જી.પી.સી.બી.એ, ત્યારબાદ, નવી માર્ગદર્શિકાઓ અને ગુજરાત સરકારની નિષ્ણાત સમિતિના અહેવાલમાં સૂચવેલા ટૂંકા ગાળાના અને મધ્યમ ગાળાના ઉપાયોના આધારે, અગાઉથી સ્થાપિત ગેસિફાયરના અપગ્રેડેશન/ફેરફારો માટે અથવા નવા ગેસિફાયર માટે કોલ ગેસિફાયર માટે કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ (સી.ટી.ઇ.) અને સી.સી.એ. માં સુધારા જારી કરવાનું શરૂ કર્યું. તે અહેવાલમાં વ્યક્તિગત ગેસિફાયર વપરાશકર્તાઓ દ્વારા સામનો કરવામાં આવતી સમસ્યાઓને ધ્યાનમાં રાખીને ઉદ્યોગોના કલસ્ટર માટે સામાન્ય ગેસિફાયર સિસ્ટમની સ્થાપનાના લાંબા ગાળાના ઉપાય તરીકે સૂચન અને ભલામણ કરવામાં આવી હતી.

૬.૫ એવું જણાય છે કે ત્રણ પ્રકારના કોલ ગેસિફાયર (સુધારેલા ગેસિફાયર) ઝીરો લિક્વિડ ડિસ્ચાર્જનો દાવો કરીને સામે આવ્યા હતા. તે નીચે મુજબ હતા;

"પરોક્ષ ફૂલિંગ/ટાર કેયર સાથેનું ગેસિફાયર (અપ-ડ્રાફ્ટ) જેમાં અનુક્રમે ગંદા પાણી અને ટાર તરીકે કન્ડેન્સેટનું સર્જન થાય છે જ્યાં ઇવેપોરેટર દ્વારા ગંદા પાણીનો નિકાલ અને સોડિયમ સિલિકેટ ઉદ્યોગો/સિમેન્ટ ઉદ્યોગો માટે સંસાધન તરીકે કોલ ટારનો નિકાલ થાય છે.

પરોક્ષ ફૂલિંગ/ટાર કેયર સાથેનું ગેસિફાયર (અપ-ડ્રાફ્ટ) જેમાં અનુક્રમે ગંદા પાણી અને ટાર તરીકે કન્ડેન્સેટનું સર્જન થાય છે જ્યાં ટાર રિફોર્મર/ક્રેકર-કમ-વેસ્ટવોટર ઇવેપોરેટર દ્વારા ગંદા પાણી અને ટારનો નિકાલ થાય છે.

ગંદા પાણી અને ટારના સર્જન વિનાનું ગેસિફાયર (ડાઉન-ડ્રાફ્ટ) કારણ કે ગેસની સફાઈ/ફૂલિંગ કરવામાં આવતું નથી."

૬.૬ એવું પણ જણાય છે કે આ નામદાર કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપર ઉલ્લેખિત તારીખ ૨૩ જૂન, ૨૦૧૪ ના હુકમને સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં મૂળ અરજદારને યોગ્ય ફોરમ સમક્ષ જવાની સ્વતંત્રતા અનામત રાખવામાં આવી હતી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, મૂળ રિટ અરજદાર, એટલે કે બાબુભાઈ રામુભાઈ સૈનીએ પ્રદૂષણ ફેલાવતા સિરામિક ઉદ્યોગો સામે કાર્યવાહી કરવા માટે જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી.ને યોગ્ય નિર્દેશો આપવાની માંગણી સાથે પૂરો ખાતેની નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ એપિલિકેશન નં. ૨૧/૨૦૧૫ દાખલ કરી હતી.

૬.૭ એવું જણાય છે કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે તારીખ ૮ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ ના હુકમ દ્વારા સી.પી.સી.બી., જી.પી.સી.બી.ના અધિકારીઓ સાથે એમ.એસ. યુનિવર્સિટી, બરોડાના પર્યાવરણીય ઇજનેરી વિભાગના વડા ધરાવતી એક સમિતિની રચના કરી હતી, જેમાં કોલ ગેસિફાયરના હેતુ માટે પરિમાણો અને ધોરણો સૂચવવા, ધોરણો/માપદંડોનું યોગ્ય અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે મોનિટરિંગ સિસ્ટમ અને વ્યવસ્થા વિકસાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ એવી પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી.એ મોરબી શહેરમાં પ્રદૂષણ ફેલાવતા તમામ ઔદ્યોગિક એકમોને બંધ કરવાના અને મોરબી શહેર અને તેની આસપાસના ઔદ્યોગિક એકમો દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે ઉપયોગમાં લેવાતા તમામ કોલ ગેસિફાયરને બંધ કરવા અને તોડી પાડવાના જરૂરી હુકમો કરવા જોઈએ. મોરબી અને તેની આસપાસ કાર્યરત તમામ સિરામિક, સિલિકેટ અને ફિટ ઉદ્યોગો

સી.સી.એ. ની શરતો અને નિયમોનું કડક પાલન કરે અને સામાવાળા નં. ૩ દ્વારા તેના તારીખ ૨૧ જૂન, ૨૦૧૪ ના પત્ર દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશોનું પણ પાલન કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી. સામે નિર્દેશો માંગવામાં આવ્યા હતા.

૬.૮ તારીખ ૮ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ ના રોજ, ભુલાભાઈ મોતીભાઈ પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના નામે ચાલતા એક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટે તે જ હેતુ માટે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષની કાર્યવાહીમાં પોતાને જોડ્યા હતા. કેટલાક ઉદ્યોગોએ પણ ઈન્ટરવેન્શન અરજીઓ પસંદ કરી હતી અને તેમને પણ સામાવાળા તરીકે જોડાવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે મેસર્સ ગુરુકૃપા મેકટેક પ્રા. લિ. (કોલ ગેસિફાયરના ઉત્પાદક) ને તેની લેખિત રજૂઆતો ફાઇલ કરવાની છૂટ આપીને ઈન્ટરવેન્શનની મંજૂરી આપી હતી. જોકે, ટ્રિબ્યુનલે મેસર્સ ગુરુકૃપા મેકટેક પ્રા. લિ. ને સામાવાળા પક્ષકાર તરીકે જોડવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. ટ્રિબ્યુનલે આખરે કેટલાક નિર્દેશો સાથે તારીખ ૮ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ ના હુકમ દ્વારા કહેલી કાર્યવાહીનો નિકાલ કર્યો હતો.

૬.૯ નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૮ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ ના હુકમને એસએલપી (સિવિલ) નં. ૫૮૪/૨૦૧૬ દ્વારા સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો. સુપ્રિમ કોર્ટે એવું અવલોકન કરીને અપીલનો નિકાલ કર્યો કે બીજા સામાવાળા-જી.પી.સી.બી. દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૨૫ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૫ ના નોટિફિકેશનના પ્રકાશમાં નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ ગુણદોષ પર આ બાબતે પુનર્વિચાર કરી શકે છે.

ક.૧૦ તારીખ ૪ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૭ ના રોજ, સામાવાળા નં. ૪- બાબુભાઈ રામુભાઈ સૈનીએ સિરામિક ઉદ્યોગોમાં તમામ કોલ આધારિત ગેસિફાયરનો ઉપયોગ બંધ કરવા માટે જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી.ને નિર્દેશ આપવાની અને જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી. તે સંબંધમાં જરૂરી પગલાં લે તે સુનિશ્ચિત કરવાની પ્રાર્થના સાથે ઓરિજિનલ એપ્લિકેશન (ઓએ) નં. ૨૦/૨૦૧૭ ફાઇલ કરી.

ક.૧૧ તારીખ ૨૬ એપ્રિલ, ૨૦૧૭ ના રોજ, બાબુભાઈ રામુભાઈ સૈની, જેઓ અહીં સામાવાળા નં. ૪ છે, તેમણે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ પાસેથી યોગ્ય નિર્દેશો માંગતી ઓએ નં. ૪૨/૨૦૧૭ રજૂ કરી. સદર કાર્યવાહીમાં, અરજદારે સિરામિક ઉદ્યોગોમાં કોલ ગેસિફાયરમાંથી ઉત્પન્ન થતા કોલ-ટારના અવશેષો વિશે મુદ્દાઓ ઉઠાવ્યા હતા જેનો ઉપયોગ સિલિકેટ, ફિટ અને સિમેન્ટ ઉદ્યોગોમાં ઇંધણ તરીકે થાય છે.

ક.૧૨ અંતે, નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૧૮ ના રોજ આખરી હુકમ પસાર કર્યો, જે આ મુજબ છે;

"અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, ઉત્પાદકોનો એવો દાવો કે હવે ઝીરો પર્સન્ટેજ પ્રદૂષણ ડિસ્ચાર્જ સાથે કોલ ગેસિફાયરમાં સુધારો થયો છે, તે ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૮ ના નિષ્ણાત સમિતિના અહેવાલને ધ્યાનમાં રાખીને આ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ધ્યાને લઈ શકાય નહીં. કોલ ગેસિફિકેશન એ એક ખતરનાક પ્રક્રિયા છે જ્યાં કચરો પેદા થાય છે જે ભારે કેન્સરજનક છે. મોરબીમાં દૈનિક કોલ ટારનું ઉત્પાદન સમિતિ દ્વારા દરરોજ ૮ લાખ કિગ્રા હોવાનું જણાયું છે. વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશન

(ડબ્લ્યુએચઓ) નો ભાગ એવી ઇન્ટરનેશનલ એજન્સી ફોર રિસર્ચ ઓન કેન્સર (આઈએઆરસી) દ્વારા તેની અસર ફેફસાંનું કેન્સર કરતી હોવાનું નોંધવામાં આવ્યું છે. તદનુસાર, અરજદાર 'સાવચેતી' અને 'શાશ્વત વિકાસ' ના સિદ્ધાંતો પર હવા, પાણી અને જમીનનું પ્રદૂષણ અટકાવવાના હેતુથી ગુજરાતના મોરબી અને વાંકાનેર વિસ્તારમાં સિરામિક ઉદ્યોગોના સંબંધમાં ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૮ માં રજૂ કરાયેલા ઉપરોક્ત અહેવાલના અનુસંધાનમાં તમામ ગેસિફાયરને બંધ કરવા અને તોડી પાડવાનો નિર્દેશ માંગે છે.

૧૨. જી.પી.સી.બી.ના વિદ્વાન કાઉન્સિલે રજૂઆત કરી હતી કે તેમના માટે એ કહેવું મુશ્કેલ હશે કે કોલ ગેસિફાયર પ્રદૂષણ ફેલાવતા નથી જેવું સમિતિ દ્વારા શોધવામાં આવ્યું છે, સુધારેલી ટેકનોલોજીને વધુ ટ્રાયલ આપી શકાય છે અને જે હદ સુધી કોઈ ચોક્કસ પ્રવૃત્તિ ધોરણોનું પાલન કરતી જણાય, તેવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવાની છૂટ આપી શકાય છે.

૧૩. તેમણે એવો પણ ઉદ્દેશ કર્યો હતો કે અન્ય એક રિટ પીટીશન હાઈકોર્ટ સમક્ષ પેલિંગ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.સી.બી.એ ડિફોલ્ટર સિરામિક એકમો માટે એક નીતિ તૈયાર કરી છે. ટાઈપ એ ગેસિફાયર બંધ કરવામાં આવ્યા છે, ત્યારે એપ્રિલ ૨૦૧૮ માં ૮૬૦ સિરામિક એકમોને બંધ કરવા માટે નોટિસ જારી કરવામાં આવી છે. જાગરૂકતા લાવવા માટે ત્રણ સ્થાનિક વર્તમાનપત્રોમાં જાહેર નોટિસ જારી કરવામાં આવી છે. ટાઈપ જી ગેસિફાયરને ટ્રાયલ રનની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. ૬૭ એકમો બંધ કરવામાં આવ્યા હતા અને ૨૬૨ સિરામિક એકમોને શો કોઝ નોટિસ આપવામાં આવી હતી. અદ્યતન ટેકનોલોજીનો શક્યતા અભ્યાસ કરવા માટે ટ્રાયલની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. ૦૫.૦૬.૨૦૧૮ ના રોજ વાયુ પ્રદૂષણ નિવારણ માટે એસઓપી જારી

કરવામાં આવી હતી. સિરામિક એસોસિએશનની વિનંતી પર ૦૯.૦૨.૨૦૧૮ ના રોજ સી.સી.એ. મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું. મોરબી જિલ્લા વહીવટીતંત્રે રાત્રે ૧૦ થી સવારે ૬ વાગ્યા સુધી ગેરકાયદેસર ટેન્કરોની હેરફેર સામે નોટિફિકેશન જારી કર્યું હતું. આસપાસની હવાની ગુણવત્તાનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે નીચે મુજબ જણાઈ હતી:

"આસપાસની હવાની ગુણવત્તાની સ્થિતિ:

નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમિતિના અહેવાલ મુજબ સરેરાશ આસપાસની હવાની ગુણવત્તા (૭ સ્ટેશનો) મોનિટર કરાયેલ

PM10	$552.66 \sim \mu\text{g}/\text{m}^3$	,
PM2.5	$289.61 \sim \mu\text{g}/\text{m}^3$	,
SO2	$152.81 \sim \mu\text{g}/\text{m}^3$	હતી. તેની

સરખામણીમાં, છેલ્લા ૩ મહિનામાં (ઓગસ્ટ-૧૮ થી નવેમ્બર-૧૮) મોનિટર કરાયેલ સરેરાશ આસપાસની હવાની ગુણવત્તા PM10 = $166.1 \mu\text{g}/\text{m}^3$, PM2.5 = $50.5 \mu\text{g}/\text{m}^3$ છે.

ધોરણોને પૂર્ણ કરતા ન હોવા છતાં, આ મોરબી-વાંકાનેર વિસ્તારની હવાની ગુણવત્તામાં સુધારો દર્શાવે છે."

૧૪. જી.પી.સી.બી.ના વિદ્વાન કાઉન્સિલે જણાવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત આસપાસની હવાની ગુણવત્તાની સ્થિતિ ઓગસ્ટ ૨૦૧૮ થી નવેમ્બર, ૨૦૧૮ સુધી પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ પર આધારિત છે.

૧૫. કોઈ પણ ચોક્કસપણે કહી શકે છે કે ઉપરોક્ત અહેવાલ આસપાસની હવાની ગુણવત્તાની ભયજનક સ્થિતિ દર્શાવે છે.

૧૬. કેટલાક ઉદ્યોગોના વિદ્વાન કાઉન્સિલે રજૂઆત કરી હતી કે એસજીએસ લેબોરેટરીના પરિણામોને કારણે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ માં રજૂ કરાયેલા અહેવાલમાં મોટો તફાવત છે જે પ્રદૂષણનું સ્તર ખૂબ ઊંચું દર્શાવે છે. મોરબી અને વાંકાનેર વિસ્તારમાં ૮૦૦ ઉદ્યોગો છે અને દરરોજ ૫,૦૦૦ ટ્રકોનું પરિવહન થાય છે જે હવાના પ્રદૂષણમાં ફાળો આપે છે જ્યાં કલે સ્પ્રે ડ્રાયર્સ, પેપર મિલો, સિલિકેટ ઉદ્યોગો, સ્ટોન ક્ષાર, રૂફિંગ ટાઇલ્સ, કોલ સ્કીનર, લેમિનેટ એકમો, ફિટ ઉદ્યોગો, રિફ્રેક્ટરીઝ વગેરે જેવા અન્ય ઉદ્યોગો દરરોજ ૨૦ કલાક કામ કરે છે. સદર ઉદ્યોગો પણ પાણી અને વાયુ પ્રદૂષણમાં ફાળો આપી રહ્યા છે અને માત્ર સિરામિક ઉદ્યોગો જ નહીં. જી.પી.સી.બી. દ્વારા કન્સોલિડેટેડ કન્સેન્ટ ઓથોરાઇઝેશન આપવામાં આવ્યું છે અને ગેસિફાયરના અપગ્રેડેશન માટે ટૂંકા ગાળાના અને મધ્યમ ગાળાના ઉપાયો કરી શકાય છે.

૧૭. જળ (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૪ અને હવા (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૧ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને કન્સોલિડેટેડ કન્સેન્ટ ઓથોરાઇઝેશન માટેનું કોઈ કારણ અમને મળ્યું નથી. તેની કામગીરી અને પાણી તથા હવા પરની અસરના અભ્યાસના આધારે દરેક વ્યક્તિગત એકમને કન્સેન્ટ ટુ ઓપરેટ અને કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ આપવાના હોય છે. આમ, એવું જણાય છે કે કન્સોલિડેટેડ કન્સેન્ટ ઓથોરાઇઝેશન એ કાયદા હેઠળ મંજૂર થયેલ છે તેના કરતાં પરે છે. આમ, સદર ઉદ્યોગો જળ (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૪ અને હવા (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૧ ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને કામ કરી રહ્યા છે.

૧૮. ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૮ ના અહેવાલનું પ્રકરણ ૬ અભ્યાસ માટેના નિષ્કર્ષ અને ભલામણો રજૂ કરે છે, જે નીચે મુજબ છે:

"પ્રકરણ ૬

નિષ્કર્ષ અને ભલામણો

૬.૦ પ્રસ્તાવના

આ પ્રકરણ મોરબી-વાંકાનેર ઔદ્યોગિક વિસ્તાર ખાતેના અભ્યાસ, પર્યાવરણીય મોનિટરિંગ, સિરામિક ઉદ્યોગો, ગેસિફાયરના નિરીક્ષણ અને વિવિધ હિસ્સેદારો સાથેની ચર્ચાના આધારે નિષ્કર્ષ અને ભલામણો રજૂ કરે છે.

૬.૧ ગેસિફાયર ટેકનોલોજીની તપાસ/મૂલ્યાંકન

ટાઈપ 'A': સમિતિ દ્વારા નિરીક્ષણ દરમિયાન ૧૩ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર મળી આવ્યા હતા. આ ગેસિફાયર ચાલુ ન હતા. તેમાંના કેટલાક લાંબા સમયથી ચાલુ ન હતા, જોકે, કેટલાક ગેસિફાયર ગંદા પાણી અને ટાર સાથે મળી આવ્યા હતા જે દર્શાવે છે કે આ ગેસિફાયર તાજેતરના ભૂતકાળમાં ચાલુ હતા. આ પ્રકારના ગેસિફાયરની મંજૂરી ન હોવાથી, જી.પી.સી.બી.એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે તમામ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર તોડી પાડવામાં આવે.

ટાઈપ 'B': અગાઉની નિષ્ણાત સમિતિ (૨૦૧૪) એ સૂચવ્યું હતું કે જો ગેસ સફાઈ/કન્ડેન્સેશન દરમિયાન ઉત્પન્ન થતા ગંદા પાણીને ઇવેપોરેટરના ઉપયોગ દ્વારા ગેસિફાયર શેલમાં પાછું રિસાયકલ કરવામાં આવે તો ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરને ઓપરેટ કરવાની છૂટ આપી શકાય છે. તદનુસાર, જી.પી.સી.બી.એ ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરના ઓપરેશન માટે સુધારેલા સી.ટી.ઈ./સી.સી.એ. મંજૂર કર્યા. જોકે, આ

સમિતિને જણાયું છે કે ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરને ગેસિફાયર શેલમાં કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને રિસાયકલ કરીને ચલાવી શકાતું નથી કારણ કે ઉત્પન્ન થયેલું કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી શિફ્ટ રિયાક્શન માટે જરૂરી ભેજ કરતાં વધુ છે. આ જ કારણ છે કે, લગભગ તમામ ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર ઓપરેટરો ખુફી ગટરમાં, નીચાણવાળા વિસ્તારોમાં, ત્યજ દેવાયેલી ખાણો વગેરેમાં ગેરકાયદેસર રીતે ગંદુ પાણી છોડે છે અને/અથવા વાતાવરણમાં વરાળ છોડે છે. ઉદ્યોગોના નિરીક્ષણ દરમિયાન, એવું જાણવા મળ્યું હતું કે ત્યાં ૭૧ ગેસિફાયર છે જે ઇવેપોરેટર ચલાવે છે અને ગેસિફાયર શેલની અંદર ગંદા પાણીની વરાળ ફીડ કરે છે. આ માત્ર એક અસ્થાયી બાબત હોઈ શકે છે કારણ કે સંપૂર્ણ ગંદા પાણીને સતત ધોરણે ફીડ કરી શકાતું નથી. આ ગેસિફાયર પરિસરની બહાર ગેરકાયદેસર રીતે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી છોડી શકે છે અને જી.પી.સી.બી. માટે ઉત્પન્ન થતા ગંદા પાણી અને તેના રિસાયકલનો ટ્રેક રાખવો શક્ય નથી. એવો તર્ક રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે ઇવેપોરેટર માત્ર થોડા કલાક માટે જ ચાલે છે અને ગેસિફાયર શેલની અંદર સંપૂર્ણ વરાળ ફીડ કરે છે. આવો તર્ક ટકતો નથી કારણ કે કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીનું સર્જન એ એક સતત પ્રક્રિયા છે અને જો ખૂબ મોટી ક્ષમતાના મધ્યવર્તી ટેન્ક બનાવવામાં આવે તો પણ, ગેસિફાયરના ઓપરેશન દરમિયાન કોઈક સમયે બધું ભરાઈ જશે. તેથી, આ સમિતિ ભલામણ કરે છે કે ટાઈપ 'B' ના તમામ ગેસિફાયર તાત્કાલિક બંધ કરવા જોઈએ, સુરક્ષિત રીતે તોડી પાડવા જોઈએ.

ટાઈપ 'C': પરોક્ષ કૂલિંગ અને ટાર (વેટ ઇએસપી) સાથેના કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને ટાર રિફોર્મરમાં ઊંચા તાપમાને ગરમ કરીને ગેસિફાયર શેલમાં રિસાયકલ કરવામાં આવે છે તેમ જણાવવામાં આવ્યું છે. રિસાયકલિંગ કામગીરી એ ધારણા પર હાથ ધરવામાં આવે છે કે

ગેસિફાયર શેલની અંદર ફીડ કરવામાં આવતો ભેજ એ રિસાયકલ કરાયેલ કોલ ટારના જથ્થાની સ્ટોઈકિયોમેટ્રિક જરૂરિયાત હશે. ઉત્પાદિત કોલ ટાર પોતે તેની એકત્ર કરવાની પદ્ધતિ (વેટ ઈએસપી) ને કારણે પાણી અને કોલ ટારનું એક ઈમલ્સન છે. શિફ્ટ રિયાક્શનમાં ભાગ લેવા માટે કોલ ટારનું ભેજનું પ્રમાણ પૂરતું હોવું જોઈએ અને કોઈ વધારાના ભેજની જરૂર પડી શકે નહીં. કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી ત્યારબાદના કન્ડેન્સેશનમાં ફરીથી રિસાયકલ થશે અને આ બદલામાં ગેસિફાયર સિસ્ટમમાં ગંદુ પાણી એકઠું કરશે જેવું કે ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરના કિસ્સામાં થાય છે. આમ, ઓપરેશનના થોડા દિવસો પછી, ટાઈપ 'C' ગેસિફાયર કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન કરશે અને એકઠું કરશે, જેની પાસે આર્થિક સારવારનો વિકલ્પ નથી, અને તેથી તેનું સંચાલન હંમેશાં મોટો મુદ્દો રહેશે. કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણી અને કોલ ટારનું સર્જન ભલામણપાત્ર નથી.

ટાઈપ 'D': આ હોટ ગેસિફાયર છે અને ભઠ્ઠી (કિલ્ન) સુધી ભેજના કન્ડેન્સેશનની મંજૂરી આપતું નથી. સંપૂર્ણ ભેજ ભઠ્ઠીમાં ફીડ કરવામાં આવે છે. આ હોટ ગેસિફાયર હોવાથી, કોલ ટાર કન્ડેન્સ થતો નથી અને ભઠ્ઠીમાં સીધો ફીડ થાય છે. આ જવાળાના રંગ પરથી સ્પષ્ટ થતું હતું, જે પીળો/નારંગી હતો. સ્વચ્છ પ્રોડ્યુસર ગેસ વાદળી જવાળા આપે છે. રોડ મેટલ/એગ્રીગેટ્સ (કપચી) ફિલ્ટર દ્વારા કાચા ગેસની સફાઈ કરવાથી મોટી માત્રામાં ખુદ્દા/વપરાયેલા એગ્રીગેટ ફિલ્ટર મીડિયા ઉત્પન્ન થાય છે. ટાર અને કોલસાની ધૂળથી કોટેડ ફિલ્ટર મીડિયાનો વિપુલ જથ્થો જેનો નિકાલ અન્ય પર્યાવરણીય મુદ્દો હોઈ શકે છે. ઉચ્ચ આદિવચ વજન (ક્લાસ ૫) ધરાવતો કોલ ટાર ભઠ્ઠીના બર્નરની બરાબર પહેલાં કન્ડેન્સ થાય છે અને તેનો ભેજ બાષ્પીભવન થતાંની સાથે જ ઘન બની જાય છે. ઘન કોલ ટારને શેલના તળિયેથી ફીડ કરી શકાતો નથી. જો ઘન કોલ ટારને ઉપરથી

ફીડ કરવામાં આવે તો તે બાષ્પીભવન થઈ જાય છે અને કાચા સિન્થેટિક ગેસમાં ફરીથી દેખાય છે જેનાથી દરેક અનુગામી ચક્રમાં કોલ ટાર એકઠો થાય છે. ટાઈપ 'D' ગેસિફાયરમાં ઘન કોલ ટાર અને વપરાયેલા દૂષિત એગ્રીગેટ્સના વિશાળ જથ્થાના નિકાલની સમસ્યા હશે. ગેસિફાયરમાંથી કોલ ટાર અને દૂષિત ફિલ્ટર મીડિયા (એગ્રીગેટ) નું સર્જન ભલામણપાત્ર નથી.

ટાઈપ 'E': ડાઉન ડ્રાફ્ટ અને એગ્રો આધારિત ઇંધણ પર આધારિત છે જ્યાં ગેસના ફ્લોઈંગ અને સફાઈની જરૂર હોતી નથી અને તેથી ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન થતા નથી. બાયો-માસ આધારિત ઇંધણ ભારે હાઈડ્રોકાર્બન ઉત્પન્ન કરતું નથી, અને તેથી ટાર, જે ભારે હાઈડ્રોકાર્બન છે તે બનતું નથી. ગેસિફાયરમાં વરાળ ઉમેરવામાં આવતી નથી, તેના બદલે H₂ નિર્માણ માટે બાયોમાસનો ભેજ પૂરતો ગણવામાં આવે છે. ભેજની ફીડની ખૂબ જ ઓછી માત્રાને કારણે, ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થતું નથી. મોરબી-વાંકાનેર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ક્લસ્ટરમાં ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઓછી માત્રામાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ, ઇકોસિસ્ટમ પર તેની સંચયી અસર ખૂબ જ ગંભીર છે કારણ કે ત્યાં ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તમામ ઉદ્યોગોમાંથી ગંદા પાણી અને ખતરનાક કચરા (કોલ ટાર) નું સંચાલન અને હેન્ડલિંગ ક્ષેત્રની આત્મસાત ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે અને તેથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોઈપણ ગેસિફાયરને મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિફાયર (હાલમાં મોરબીમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, મોરબી વિસ્તારમાં સ્વચ્છ ઊર્જાની માંગને પહોંચી વળવા માટે તમામ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો સાથે અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ બેડ ગેસિફાયર ડિઝાઈન કરવું જોઈએ.

સિનથેટિક ગેસના નિર્માણ માટે ક્લીનર ટેકનોલોજી દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગો પીએનજી નો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. કુદરતી ગેસ ગ્રીડ /પાઈપ કનેક્શન વિસ્તારમાં પહેલાથી જ સ્થાપિત થયેલા છે અને મોટાભાગના ઉદ્યોગો કનેક્શન ધરાવે છે.

૬.૨ મોરબી વાંકાનેર વિસ્તારની પર્યાવરણીય સ્થિતિ

મોરબી વાંકાનેર ઔદ્યોગિક ક્લસ્ટરનું સામાન્ય વાતાવરણ અડધા બળેલા કોલસાની ગંધ, વીઓસી, SO₂ અને ધૂળ તથા સ્મોગને કારણે નબળી દ્રશ્યતા છે. સમિતિએ મોરબી – વાંકાનેરના રસ્તાઓ પરના વિવિધ વિસ્તારોની મુલાકાત લીધી હતી અને સપાટી અને ભૂગર્ભ જળના નમૂના એકત્રિત કર્યા હતા. એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં મોટાભાગની વરસાદી પાણીની ગટરો કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી (બદામી રંગ) અને વિટ્રિફાઈડ ટાઈલ પોલિશિંગ ગંદુ પાણી (સફેદ રંગ) વહન કરે છે. આ તમામ વરસાદી પાણીની ગટરો કેટલીક કુદરતી ગટરોમાં જોડાય છે અને આખરે પ્રદેશની કાલિન્દ્રી અને બેલા નદીને મળે છે. રસ્તાની બાજુના ઘણા નીચાણવાળા વિસ્તારો અને નજીકની ત્યજી દેવાયેલી ખાણોમાં કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી છે, જેનો ગેરકાયદેસર રીતે નિકાલ કરવામાં આવે છે. ઔદ્યોગિક વિસ્તારના અંદરના ભાગમાં વધુ મુસાફરી કરવાથી ખૂબ જ નબળી ઔદ્યોગિક ઘન કચરા સંચાલન પદ્ધતિ જોવા મળી હતી. નદી કિનારે જ્યાં પણ ખુફી જગ્યા મળી આવે છે, ત્યાં ઘન કચરો, તૂટેલી ટાઈલ્સ, સિરામિક્સ, પોલિશિંગ સ્લજ વગેરે આડેઘડ ફેંકી દેવામાં આવે છે. ઔદ્યોગિક વિસ્તારનો એકંદર દ્રશ્ય અનુભવ એ છે કે મોરબી ઔદ્યોગિક વિસ્તાર અત્યંત પ્રદૂષિત છે અને તે માત્ર માતૃ ધરતી (માટી, કોલસો) માંથી સંપત્તિ બનાવવાનો જ આર્થિક ઝોન છે પરંતુ કોઈનો નથી.

જોકે દ્રશ્યમાન પાણીનો રંગ સૂચવે છે કે તે પ્રદૂષિત છે, એક વૈજ્ઞાનિક અભિગમ માટે પ્રયોગશાળામાં તેના વિશ્લેષણની જરૂર છે, અને તેથી, પ્રદૂષણના સ્તરને પરિમાણિત કરવા માટે હવા અને પાણીના નમૂનાઓ ક્ષેત્રમાંથી એકત્રિત કરવામાં આવ્યા હતા અને પ્રયોગશાળામાં તેનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. પાણી વિશ્લેષણ પરિણામ સૂચવે છે કે છોડવામાં આવેલું ગંદુ પાણી અત્યંત પ્રદૂષિત છે. સમિતિ દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલા અને સી.પી.સી.બી. (આરડી, વડોદરા) લેબોરેટરીમાં વિશ્લેષણ કરાયેલા આસપાસના હવાના નમૂનાઓ PM10, અને PM2.5 અને SO2 પ્રદૂષણનું ખૂબ જ ઊંચું અને ભયજનક સ્તર દર્શાવે છે જે ફ્લુ ગેસ ટ્રીટમેન્ટ વગર સ્પ્રે ડ્રાયર, સિરામિક ભઠ્ઠીમાંથી અનિયંત્રિત ઉત્સર્જન સૂચવે છે. SO2 માટેના બે સ્થાનો સિવાય નેશનલ એમ્બિયન્ટ એર ક્વોલિટી સ્ટાન્ડર્ડ્સ (એનએએક્યુએસ) કરતાં PM10, અને PM2.5 અને SO2 ની સાંદ્રતા ઘણી વખત વધુ છે. મોરબી વિસ્તારમાં લગભગ સમાન પ્રકૃતિની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ ધરાવતી ઉચ્ચ ઔદ્યોગિક ઘનતાને કારણે પણ પ્રદૂષકોની સાંદ્રતા વધુ છે. આ તુરંત એર એક્શન પ્લાન તૈયાર કરવાની અને સ્પ્રે ડ્રાયર્સ, ટાઇલ્સ પોલિશિંગ એકમો માટે યોગ્ય/પર્યાપ્ત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ટેકનોલોજી, ઘન કચરા (તૂટેલી ટાઇલ્સ, પોલિશિંગ ડસ્ટ, કોલ એશ) ના આડેધડ નિકાલ પર નિયંત્રણ અને આયોજન, રસ્તાની સ્થિતિમાં સુધારો વગેરે સહિત તેનો અમલ કરવાની ખાતરી આપે છે.

પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ટેકનોલોજી પ્રાથમિક ધોરણે કોલ ગેસિફાયર માટે સ્વચ્છ ટેકનોલોજીના ઉપયોગની માંગ કરે છે, જે કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણી અને કોલ ટારના સર્જનને દૂર કરશે, ત્યારબાદ સ્પ્રે ડ્રાયરમાંથી ધૂળ, SO2 નું સ્ક્રિબિંગ અને સિરામિક ભઠ્ઠીમાં સિન્થેટિક ગેસના દહનમાંથી સલ્ફરને દૂર કરવા માટે ફ્લુ ગેસ ટ્રીટમેન્ટ (સ્ક્રબર) ની

સ્થાપના કરશે. ભૂગર્ભ જળ વિશ્લેષણના પરિણામો કેટલાક બોરવેલ પર દૂષણ (ઉચ્ચ COD) દર્શાવે છે જેની રાજ્ય કક્ષાના ગ્રાઉન્ડ વોટર બોર્ડ /ઓથોરિટી દ્વારા વધુ તપાસ કરવાની જરૂર છે. તાજેતરમાં, જાણ કરવામાં આવી છે કે બોરવેલમાં બદામી રંગનું ભૂગર્ભ જળ જોવા મળ્યું છે.

નિષ્ણાત સમિતિ (ગુજરાત સરકાર) ૨૦૧૪ દ્વારા આપવામાં આવેલા મધ્યમ ગાળાના ઉપાયો અનુસાર, પ્રદૂષણના દ્રષ્ટિકોણથી સ્પ્રે ડ્રાયરનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, જેમાં હવાત વાયુ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણોથી સંબંધિત સર્વેક્ષણ, સ્થાપિત સિસ્ટમની પર્યાપ્તતા નિશ્ચિત કરવી અને એન્જિનિયરિંગ /ટેકનિકલ સંસ્થાઓના પર્યાવરણ વિભાગો દ્વારા છ મહિનાની અંદર નિર્ધારિત ધોરણોને પૂર્ણ કરવા માટે વધારા/ફેરફારો સૂચવવાનો સમાવેશ થશે અને સંબંધિત ઔદ્યોગિક એસોસિએશનોએ અભ્યાસનો ખર્ચ ભોગવવો જોઈએ. જોકે, સ્થળ પર કોઈ કાર્યવાહી દેખાતી નથી અને પ્રદૂષણ મુક્તિની યથાસ્થિતિ જાળવી રાખવામાં આવી છે.

૬.૩ ઔદ્યોગિક મુલાકાતો અને પાલનના પાસાઓ

કચરાના હેન્ડલિંગની સરળતા ભૌતિક સ્થિતિ એટલે કે ઘન, પ્રવાહી અને વાયુના આધારે તેના વર્ગીકરણ તરફ દોરી જાય છે. મોરબી ખાતે, સિરામિક ઉદ્યોગો ત્રણેય સ્થિતિમાં કચરો પેદા કરી રહ્યા છે અને છોડી રહ્યા છે. ઘન કચરો દ્રશ્યમાન છે અને જો તેના નિકાલ માટે જગ્યા પૂરી પાડવામાં આવે અને હાલના ઘન કચરા વ્યવસ્થાપન નિયમોનું પાલન કરવામાં આવે તો તેનું સંચાલન કરી શકાય છે. ગેસિફાયરમાં ઉત્પન્ન થતો કોલ ટાર ગેરકાયદેસર રીતે દહન પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે જેથી સમગ્ર મોરબી ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં વાયુ પ્રદૂષણ થાય છે. દહનમાં કોલ ટારનો ઉપયોગ કરતી વખતે, વાયુ પ્રદૂષણ

નિયંત્રણ ઉપકરણો સ્થાપિત કરવામાં આવતા નથી, જેથી વાતાવરણમાં પ્રદૂષક છોડવામાં આવે છે. ઉત્સર્જનના વિવિધ પોઈન્ટ છે જેમ કે, સ્પ્રે ડ્રાયર, ભઠ્ઠીનું ઉત્સર્જન, ઇવેપોરેટરનું ઉત્સર્જન વગેરે. તેથી, મોરબીમાં વાયુ પ્રદૂષણનો મુદ્દો ખૂબ જ ગંભીર અને ભયજનક છે. પ્રવાહી કચરો એટલે કે મોટે ભાગે ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને વિટ્રિફાઇડ ટાઇલ્સમાંથી પોલિશિંગ કચરો ટ્રીટમેન્ટ પછી નિકાલ કરવામાં આવતો નથી. વાસ્તવમાં ગેસિફાયરમાંથી નીકળતા કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને આર્થિક રીતે ટ્રીટ કરી શકાતું નથી અને તેથી ગેસિફાયરની ટેકનોલોજીને અપગ્રેડ કરવાની જરૂર છે જેથી ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન ન થાય. અગાઉની સમિતિ (નિષ્ણાત સમિતિ – ૨૦૧૪) એ ઝીરો લિક્વિડ ડિસ્ચાર્જ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઇવેપોરેટર દ્વારા કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને રિસાયકલ કરવા સહિત હાલના કોલ ગેસિફાયરમાં કેટલાક ફેરફારો સૂચવ્યા છે. તદનુસાર, જી.પી.સી.બી.એ આવા ગેસિફાયર માટે સુધારેલું સી.સી.એ. પૂરું પાડ્યું છે, જેને હાલમાં ટાઇપ 'E' ગેસિફાયર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. બીજી સમિતિ (એન.જી.ટી. ૨૦૧૫) એ બાષ્પીભવન પછી વધારાના ગંદા પાણીને બાળી નાખવાની (ઇન્સિનરેશન) ભલામણ કરી હતી જે ઓગસ્ટ ૨૦૧૭ માં જી.પી.સી.બી. દ્વારા પ્રકાશિત નોટિફિકેશનનો એક ભાગ છે, પરંતુ આજ દિન સુધી ઉદ્યોગો ગંદા પાણીના નિકાલ માટે કોઈ સામાન્ય ઇન્સિનરેશન સુવિધા પર વધારાનું ગંદુ પાણી મોકલી રહ્યા નથી અને સામાન્ય ઇન્સિનરેશન સુવિધા વિકસાવવામાં આવી નથી. જોકે, એવું જાણવા મળ્યું છે કે આવા ઉપાયોથી ગંદા પાણીની સમસ્યા ઉકેલાતી નથી અને તેથી આ સમિતિ મુવિંગ બેડ કોલ ગેસિફાયર (હાલના અપ-ગ્રાફ્ટ ગેસિફાયર) માં ગંદા પાણીના રિસાયકલિંગ અને વધારાના ગંદા પાણીના ઇન્સિનરેશનની આવી કોઈપણ જોગવાઈને ઓવરરુલ કરવાની ભલામણ કરે છે.

કુલ મળીને, ૪૩૨ ઉદ્યોગોની મુલાકાત લીધી, ૪૧૧ ઉદ્યોગો પાસે કોલ ગેસિફાયર હોવાનું જણાયું હતું અને બાકીના ૨૧ સિરામિક ઉદ્યોગ ચલાવવા માટે પીએનજી નો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા. ૩૮૪ ટાઇપ 'B' ગેસિફાયરની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી, ૬૯ ગેસિફાયર સી.સી.એ. વગરના છે અને તેથી ગેરકાયદેસર છે અને ૩૧૫ માન્ય સી.સી.એ. સાથેના છે. ૩૮૪ ટાઇપ 'B' ગેસિફાયરમાંથી, ૧૩૦ ગેસિફાયર ચાલુ ન હતા અને ૨૫૪ ગેસિફાયર ચાલુ હતા જેમાં ૨ માં ઇવેપોરેટર સ્થાપિત નથી, ૯૬ ઇવેપોરેટર ચલાવતા ન હતા, અને ૮૫ ઇવેપોરેટરની વરાળ વાતાવરણમાં છોડી રહ્યા હતા (૫૦% થી વધુ કાર્યરત ઇવેપોરેટર). ૭૩ ટાઇપ 'B' ગેસિફાયર છે જે વોટર પાઇપ લાઇન/રિક્યુલેશન લાઇન ઉમેરીને કાચા સિનથેટિક ગેસનું સીધું સ્ક્રિબિંગ કરવાની જોગવાઈ ધરાવે છે/પ્રેક્ટિસ કરે છે. ૧૩૩ ગેસિફાયર છે જે દૂષિત ફૂલિંગ વોટર ધરાવે છે અને ૩૨ ગેસિફાયર પરિસરની અંદર/બહાર ગંદુ પાણી છોડતા જણાયા હતા. આ તમામ ક્રિયાઓ તેમને બિન-પાલનકર્તા બનાવે છે.

સમિતિના સભ્યોની મુલાકાત દરમિયાન ૭૧ ઉદ્યોગોએ ગેસિફાયર શેલમાં કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીનું રિસાયકલિંગ દર્શાવ્યું છે, જોકે, પ્રકરણ-૨ માં વિગતવાર જણાવ્યા મુજબના કારણોસર લાંબા સમય સુધી આવી પ્રેક્ટિસ ચાલુ રાખવી શક્ય નથી. તેથી, અગાઉની સમિતિની ભલામણોના આધારે જી.પી.સી.બી. દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલી પાલનની શરત ટકે તેમ નથી અને તેને રદ કરવી જોઈએ. કોલ ગેસિફાયરમાંથી ઉત્પન્ન થતા કોલ ટારના સંચાલન અંગે, કોલ ટારના ઉત્પાદન અને ઇંધણ તરીકે તેના અધિકૃત ઉપયોગ વચ્ચે મોટો તફાવત છે. ખૂબ મોટી માત્રામાં કોલ ટારનો ઇંધણ તરીકે ગેરકાયદેસર ઉપયોગ થાય છે. મોટાભાગે, કોલ ટારનો સંગ્રહ, હેન્ડલિંગ અને પરિવહન એચડબલ્યુએમ નિયમો અનુસાર નથી.

હાલના કોલ ગેસિફાયરને સંભાળવામાં ઉદ્યોગો દ્વારા અન્ય મુશ્કેલીઓ /મુદ્દાઓ છે જેમ કે નાના પાયાની કામગીરી, યોગ્ય મટિરિયલ ઓફ કન્સ્ટ્રક્શન (એમઓસી) વિના, યોગ્ય ઓપરેશનલ કંટ્રોલ વિના, ટાર/ગંદા પાણીનું લીકેજ, વિસ્તારમાં ખુદ્દા ગંદા પાણી /ટાર ટેન્કોમાંથી ફ્યુજિટિવ ઉત્સર્જન /દુર્ગંધ, ગેસિફાયરના સંચાલન માટે ઉદ્યોગોનો કેઝ્યુઅલ અભિગમ, મર્યાદિત વિસ્તારમાં મોટી સંખ્યામાં ઉદ્યોગો /ગેસિફાયર પ્રદૂષણ /સુરક્ષા જોખમો કેન્દ્રિત કરે છે, અમલીકરણની મુશ્કેલીઓ એટલે કે મર્યાદિત માનવબળ અને સ્થાનિક હસ્તક્ષેપ સાથે ગેરકાયદેસર કામગીરી પર દૈનિક ધોરણે તપાસ શક્ય નથી. વધુમાં, ઉદ્યોગોની મુલાકાતો દરમિયાન અન્ય બિન-પાલન જોવા મળ્યા છે જે (પ્રકરણ-૫) માં વિગતવાર વર્ણવેલ છે. સંમતિની શરતનું પાલન કરે છે કે નહીં તે ધ્યાનમાં લીધા વિના, તમામ ટાઈપ 'B' કોલ ગેસિફાયર તાત્કાલિક બંધ કરવા જોઈએ અને તોડી પાડવા જોઈએ. પ્લાન્ટના પરિસરને ગંદા પાણી અને ટારથી મુક્ત કરવું જોઈએ, નહીંતર તેને ઉદ્ધંધન ગણવામાં આવશે.

અવલોકનો સાથેની ઔદ્યોગિક મુલાકાતોનો સારાંશ જી.પી.સી.બી.ને સુપ્રત કરવામાં આવ્યો છે. નામદાર એન.જી.ટી., પૂણેના હુકમો (તારીખ ૨૪.૦૭.૨૦૧૭ અને ૧૪.૧૧.૨૦૧૭) મુજબ મોરબીના ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં ગેરકાયદેસર રીતે કાર્યરત ઉદ્યોગો પર જી.પી.સી.બી. દ્વારા કાર્યવાહી શરૂ કરવી જોઈએ. ટીમો દ્વારા મુલાકાત લેવાયેલા માન્ય સી.સી.એ. વાળા લગભગ તમામ ટાઈપ-બી ગેસિફાયર સહિતના મોટાભાગના ગેસિફાયર અને અવલોકનો/નિષ્કર્ષો આપ્યા છે અને વધુ મુલાકાતો અવલોકનો/નિષ્કર્ષોને કોઈ પણ રીતે અસર કરી શકશે નહીં કારણ કે ટાઈપ-બી ગેસિફાયર સંબંધિત મુદ્દાઓ સમાન પ્રકૃતિના છે. જી.પી.સી.બી.એ આવા તમામ ગેસિફાયર (સી.સી.એ. સાથે અને

સી.સી.એ. વગરના) ને વધુ ઓળખવા જોઈએ અને તેમને બંધ કરવા જોઈએ. ગેસિફાયર ઓપરેટરો દ્વારા ગંદા પાણીના ઈન્સિનરેશન અથવા તેની બાયો-કેમિકલ ટ્રીટમેન્ટ અંગેની શરૂઆતને તેમને આગળ ચલાવવાની છૂટ આપવાના કારણ તરીકે ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ નહીં.

ગુજરાત સરકારની નિષ્ણાત સમિતિ (૨૦૧૪) ની ભલામણોમાં ઉદ્દેખિત મધ્યમ ગાળાના મોટાભાગના ઉપાયો (સિરામિક ઇન્ડસ્ટ્રીઝ એસોસિએશન દ્વારા હાથ ધરવામાં આવનાર) જેમ કે સ્પ્રે ડ્રાયર અભ્યાસ (સ્પ્રે ડ્રાયર્સ માટે પર્યાપ્તતા, ધોરણો પૂરા કરવા માટે ઉમેરાઓ/ફિરફારો અંગેના સૂચનો વગેરે), ત્રણ મહિનાની અંદર સભ્ય ઉદ્યોગો દ્વારા એપીસીડીમાં સૂચવેલા ઉમેરાઓ/ફિરફારોનો અમલ, ઘન કચરા વ્યવસ્થાપન, આસપાસની હવાની ગુણવત્તા સુધારવા માટે રસ્તાઓનો સુધારો વગેરે ઉદ્યોગ મંડળ(ઓ) દ્વારા પૂરા કરવાના બાકી છે. જી.પી.સી.બી. દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી માહિતી મુજબ, ગેસિફાયર સંબંધિત છેલ્લા બે વર્ષમાં પાંચ ઔદ્યોગિક અકસ્માતો નોંધાયા છે અને તેથી સંબંધિત વિભાગ દ્વારા સુરક્ષાના પાસાઓને ગંભીરતાથી ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

સ્વચ્છ ટેકનોલોજી ગેસિફાયરનું પ્રદર્શન ન થાય ત્યાં સુધી, હયાત ગેસિફાયરમાંથી ઉત્પન્ન થતા ટાર અને ગંદા પાણીના કૂચવસ્થાપન, ગેરકાયદેસર નિકાલને કારણે ઉદ્ભવતી કોઈપણ પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ/નુકસાનને ટાળવા માટે ઉપલબ્ધ પીએનજી નો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

નવા અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ કલીન ટેકનોલોજી ગેસિફાયર કે જે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન કરતા નથી તેમને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. આવા ગેસિફાયર મોરબીમાં અધિકૃત સ્થાપન માટે

ફેક્ટરી ઇન્સ્પેક્ટોરેટ (ડીઆઇએસએચ) દ્વારા તેની ઉત્પાદન સામગ્રી, તમામ તાપમાન અને દબાણ માપવાના સાધનો, સ્વયંસંચાલિત મોનિટરિંગ અને નિયંત્રણ પ્રણાલી માટે મંજૂર થયેલા હોવા જોઈએ."

૧૯. આમ, ઉપરોક્ત નિષ્ણાત અભ્યાસ મુજબ, ટાઈપ A, B, C, D અને E કોલ ગેસિફાયર વ્યવહારુ નથી. જો સિરામિક ઉદ્યોગોને છૂટ આપવી હોય, તો તેમનો વિકલ્પ પાઈપ નેચરલ ગેસ (પીએનજી) અપનાવવાનો છે. આખરી નિષ્કર્ષ નીચે મુજબ છે:

"મોરબી વાંકાનેર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ક્લસ્ટરમાં ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઓછી માત્રામાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ, ઇકોસિસ્ટમ પર તેની સંચયી અસર ખૂબ જ ગંભીર છે કારણ કે ત્યાં ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તમામ ઉદ્યોગોમાંથી ગંદા પાણી અને ખતરનાક કચરા (કોલ ટાર) નું સંચાલન અને હેન્ડલિંગ ક્ષેત્રની આત્મસાત ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે અને તેથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોઈપણ ગેસિફાયરને મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિફાયર (હાલમાં મોરબીમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, મોરબી વિસ્તારમાં સ્વચ્છ ઊર્જાની માંગને પહોંચી વળવા માટે તમામ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો સાથે અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયર ડિઝાઈન કરવું જોઈએ.

સિન્થેટિક ગેસના નિર્માણ માટે ક્લીનર ટેકનોલોજી દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગો પીએનજી નો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. કુદરતી ગેસ ગ્રીડ / પાઈપ કનેક્શન વિસ્તારમાં પહેલાથી જ સ્થાપિત થયેલા છે અને મોટાભાગના ઉદ્યોગો કનેક્શન ધરાવે છે."

૨૦. સી.પી.સી.બી.એ સદર અહેવાલના સંદર્ભમાં ૦૫.૦૧.૨૦૧૮ ના રોજ તેની સિનોપ્સિસ ફાઇલ કરી છે, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે:

"સમિતિ (એન.જી.ટી. સમિતિ ૨૦૧૭) એ ટાઇપ-A અને B પ્રકારના ગેસિફાયરને બંધ કરવા/તોડી પાડવાની ભલામણ કરી હતી. સમિતિની મુલાકાતો દરમિયાન જી.પી.સી.બી. દ્વારા ટાઇપ-C, ટાઇપ-D અને ટાઇપ-E ગેસિફાયરને ટ્રાયલ રનની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. ટાઇપ-C ના કિસ્સામાં ગંદા પાણી અને કોલ ટારનું સર્જન થતું હોવાથી અને ટાઇપ-D ગેસિફાયરના કિસ્સામાં ટાર રિસાયકલિંગ, દૂષિત/વપરાયેલા ફિલ્ટર (એગ્રીગેટ્સ) મીડિયાના મોટા જથ્થાનું સર્જન અને નિકાલના મુદ્દાઓ હોવાથી, આ ગેસિફાયરની સમિતિ દ્વારા ભલામણ કરવામાં આવતી નથી. ટાઇપ-E ગેસિફાયર અંગે, જોકે તેની પ્રદૂષણ ક્ષમતા નગણ્ય છે, લાંબી ભઠ્ઠી માટે જરૂરી ગરમી ઉત્પન્ન કરવા માટે તેનું આઉટપુટ પરફોર્મન્સ અપર્યાપ્ત છે.

મોરબી-વાંકાનેર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ક્લસ્ટરમાં ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઓછી માત્રામાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ, ઇકોસિસ્ટમ પર તેની સંચયી અસર ખૂબ જ ગંભીર છે કારણ કે ત્યાં ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. જળ સંસ્થાઓ અને આસપાસની હવાના મોનિટરિંગ પરિણામો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તમામ ઉદ્યોગોમાંથી ગંદા પાણી અને ખતરનાક કચરા (કોલ ટાર) નું સંચાલન અને હેન્ડલિંગ ક્ષેત્રની ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે અને તેથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોઈપણ ગેસિફાયરને મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિફાયર (હાલમાં મોરબીમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, મોરબી વિસ્તારમાં સ્વચ્છ ઊર્જાની માંગને

પહોંચી વળવા માટે તમામ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો સાથે અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયર ડિઝાઈન કરવું જોઈએ.

સિન્થેટિક ગેસ નિર્માણ માટે ક્લીનર ટેકનોલોજી દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગો પીએનજી નો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. કુદરતી ગેસ ગ્રીડ/પાઈપ કનેક્શન વિસ્તારમાં પહેલાથી જ સ્થાપિત થયેલા છે અને મોટાભાગના ઉદ્યોગો કનેક્શન ધરાવે છે.

મોરબી-વાંકાનેર સિરામિક ઔદ્યોગિક વિસ્તારની આસપાસની હવાની ગુણવત્તા PM10, PM2.5, SO2 ના ઉચ્ચ અને ભયજનક સ્તરો સાથે હતી. આ પ્રદૂષકોની સાંદ્રતા એનએએફયુએસ કરતાં ઘણી ગણી વધુ છે. પર્ટીક્યુલેટ મેટર્સ (PM) નું ઉત્સર્જન પ્રાથમિક ધોરણે સ્પ્રે ડ્રાયર્સ, હોટ એર જનરેટરમાં કોલસા અને ટારનો (ગેરકાયદેસર) ઉપયોગ, અને કોલસો, વિવિધ પ્રકારની માટી જેવા કાચા માલના હેન્ડલિંગ, રસ્તાની નબળી સ્થિતિ અને વાહનોની અવરજવરને કારણે પણ થાય છે. સ્પ્રે ડ્રાયર (કોલસાથી ચાલતા હોટ એર જનરેટર્સ) માંથી SO2, અને સિરામિક ભઠ્ઠી, ઇવેપોરેટરમાં સિન્થેટિક ગેસનો ઉપયોગ. ભૂગર્ભ જળ વિશ્લેષણના પરિણામો કેટલાક બોરવેલ પર દૂષણ (ઉચ્ચ COD) દર્શાવે છે જેની રાજ્ય કક્ષાના ગ્રાઉન્ડ વોટર બોર્ડ /ઓથોરિટી દ્વારા વધુ તપાસ કરવાની જરૂર છે. તાજેતરમાં, જાણ કરવામાં આવી છે કે બોરવેલમાં બદામી રંગનું ભૂગર્ભ જળ જોવા મળ્યું છે.

ગુજરાત સરકારની નિષ્ણાત સમિતિ (૨૦૧૪) દ્વારા આપવામાં આવેલા મધ્યમ ગાળાના ઉપાયો અનુસાર, પ્રદૂષણના દ્રષ્ટિકોણથી સ્પ્રે ડ્રાયરનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, જેમાં હયાત વાયુ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણોથી સંબંધિત સર્વેક્ષણ, સ્થાપિત સિસ્ટમની

પર્યાપ્તતા નિશ્ચિત કરવી અને એન્જિનિયરિંગ /ટેકનિકલ સંસ્થાઓના પર્યાવરણ વિભાગો દ્વારા છ મહિનાની અંદર નિર્ધારિત ધોરણોને પૂર્ણ કરવા માટે વધારા/ફેરફારો સૂચવવાનો સમાવેશ થશે અને સંબંધિત ઔદ્યોગિક એસોસિએશનોએ અભ્યાસનો ખર્ચ ભોગવવો જોઈએ. જોકે, સ્થળ પર કોઈ કાર્યવાહી દેખાતી નથી અને પ્રદૂષણ મુક્તિની યથાસ્થિતિ જાળવી રાખવામાં આવી છે.

યોગ્ય રસ્તાઓ અને ઘન કચરા વ્યવસ્થાપન સાથે સ્પ્રે ડ્રાયર્સ, કોલસા/માટી હેન્ડલિંગ સિસ્ટમ્સ સહિત વાયુ ઉત્સર્જનના તમામ સ્ત્રોતોને પર્યાપ્ત વાયુ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો પૂરા પાડવાની તાકીદની જરૂરિયાત છે.

ગુજરાતના મોરબી-વાંકાનેર વિસ્તારોમાં કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરતા સિરામિક ઉદ્યોગો સંબંધિત પ્રદૂષણની બાબત અંગે સી.પી.સી.બી. અને જી.પી.સી.બી. વચ્ચે ચર્ચા કરવા માટે ૩૧.૦૫.૨૦૧૮ ના રોજ સી.પી.સી.બી. દ્વારા એક બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી. બેઠકમાં એવી ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને નોંધવામાં આવ્યું હતું કે જી.પી.સી.બી. અને સી.પી.સી.બી.ના પરિષ્ઠ વૈજ્ઞાનિકો સમિતિ (એન.જી.ટી. સમિતિ ૨૦૧૭) નો ભાગ હોવાથી, સદર સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ અવલોકનો/ભલામણો સાથે અસહમત થવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. તેનો અર્થ એ થાય છે કે જી.પી.સી.બી.એ સદર સમિતિની ભલામણનો અમલ કરવાનો છે અને મોરબી-વાંકાનેરમાં સમસ્યાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેવાની છે. જી.પી.સી.બી. દ્વારા જાણ કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત સરકાર દ્વારા અગાઉ રચાયેલી સમિતિની ભલામણો મુજબ ઝેડએલડી પ્રાપ્ત કરવાની શરતે એકમોને સંમતિ જારી કરવામાં આવે છે. ટાઈપ A ગેસિફાયર ધરાવતા એકમો સામે કડક કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી છે જેના પરિણામે તે બંધ થયા છે.

તારીખ ૧૪.૧૧.૨૦૧૭ ના એન.જી.ટી.ના હુકમ મુજબ ઝેડએલડીની શરતો પૂરી ન કરતા ટાઈપ B ગેસિફાયરના સંબંધમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવી રહી છે. જી.પી.સી.બી.એ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના પાલનમાં ઔદ્યોગિક એકમોનો નવો સર્વે હાથ ધર્યો છે અને કોર્ટ સમક્ષ અહેવાલ રજૂ કર્યો છે.

ધ્યાનમાં રાખીને કે (a) એન.જી.ટી. સમિતિ ૨૦૧૭ એ સિન્થેટિક ગેસ નિર્માણ માટે ક્લીનર ટેકનોલોજી દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધીના સમય માટે પીએનજી નો ઉપયોગ કરવાની ભલામણ કરી છે; (b) કુદરતી ગેસ ગ્રીડ /પાઈપ કનેક્શન વિસ્તારમાં પહેલાથી જ સ્થાપિત થયેલા છે; અને (c) મોટાભાગના ઉદ્યોગો કનેક્શન ધરાવે છે, જી.પી.સી.બી.ને પીએનજી નો ઉપયોગ કરવાની ભલામણનો અમલ કરવા પગલાં લેવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી."

૨૧. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે કોલ ગેસિફાયર હવે વ્યવહારુ રહ્યા નથી. જી.પી.સી.બી. દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસ વાયુ પ્રદૂષણનું ઉચ્ચ સ્તર દર્શાવે છે જે આરોગ્ય અને પર્યાવરણ માટે જોખમી છે. 'શાશ્વત વિકાસ' અને 'સાવચેતી' ના સિદ્ધાંતોને જાળવી રાખવાના રહે છે.

૨૨. કોઈપણ પ્રદેશમાં આર્થિક વિકાસનો હેતુ ગરીબી અને બેરોજગારી દૂર કરીને સુધારેલા જીવનની તકો પૂરી પાડવાનો છે. કોઈપણ પ્રદેશમાં ઔદ્યોગિક વિકાસ અનિવાર્યપણે વધુ નોકરીઓનું સર્જન કરે છે, પરંતુ આવો વિકાસ શાશ્વત અને પર્યાવરણના ધોરણોનું પાલન કરતો હોવો જોઈએ. આ જાગૃક્તા અથવા મોનિટરિંગની વૃત્તિના અભાવે, ઔદ્યોગિકીકરણને કારણે ઔદ્યોગિક પ્રદૂષણને લીધે પર્યાવરણીય ક્ષતિ થઈ છે. વૈધાનિક ધોરણોને જાળવી રાખવા માટે આવા

પ્રદૂષણને નિયંત્રિત કરવા માટે પગલાં લેવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવું અનિવાર્ય છે. પર્યાપ્ત અને અસરકારક પ્રદૂષણ નિયંત્રણ પદ્ધતિઓ જરૂરી છે.

૨૩. આપણે એ પણ નોંધી શકીએ કે સી.પી.સી.બી. દ્વારા સંકલિત કરવામાં આવેલા ડેટા મુજબ મોરબી-વાંકાનેર એ પ્રદૂષિત ઔદ્યોગિક ક્લસ્ટરોમાંનું એક છે. ઓરિજિનલ એપ્લિકેશન નં. ૧૦૩૮/૨૦૧૮ માં તારીખ ૧૩.૧૨.૨૦૧૮ ના હુકમ દ્વારા, આ ટ્રિબ્યુનલે ગંભીર રીતે પ્રદૂષિત ઔદ્યોગિક ક્લસ્ટરોના વિષય પર વિચારણા કરી હતી અને પરિસ્થિતિના નિવારણ માટે સંબંધિત રાજ્યો દ્વારા એક્શન પ્લાન તૈયાર કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૨૪. આ વિસ્તાર પ્રદૂષિત હોવા છતાં 'ગંભીર રીતે પ્રદૂષિત' નથી, તેથી તેને સદર હુકમ દ્વારા આવરી લેવામાં ન આવે તેમ બની શકે છે, પરંતુ હકીકત એ રહે છે કે ઉપર પેરા નં. ૧૩ માં ટાંકવામાં આવેલા જી.પી.સી.બી.ના તાજેતરના અહેવાલ દ્વારા દર્શાવ્યા મુજબ ભારે પ્રમાણમાં પ્રદૂષણ છે. PM10 એ ૫૫૨.૬૬ ની બરાબર છે અને PM2.5 એ ૨૮૯.૬૧ ની બરાબર છે. આમ, પર્યાવરણ અને જાહેર આરોગ્યના રક્ષણના હિતમાં સખત ઉપાયો જરૂરી છે.

૨૫. તદ્દનુસાર, અમે અરજીઓને મંજૂર કરીએ છીએ અને જી.પી.સી.બી.ને તમામ કોલ ગેસિફાયર ઉદ્યોગો અને કોલ ગેસિફાયરની મદદથી ચાલતા એકમોને બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપીએ છીએ, જે આવા એકમો નોન-કોલ ગેસિફાયર અથવા પીએનજી અથવા ઉપરોક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી તરફ વળે તેને બાધ આવ્યા વિના રહેશે. જી.પી.સી.બી.એ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરીને કામગીરી કરનારા ઉદ્યોગો સામે તાત્કાલિક પ્રાસિક્યુશનના પગલાં શરૂ કરવા

જોઈએ અને પર્યાવરણ અને જાહેર આરોગ્યને નુકસાન પહોંચાડવા બદલ વળતર વસૂલવું જોઈએ. આ રકમનું મૂલ્યાંકન સી.પી.સી.બી., જી.પી.સી.બી. અને એનઈઈઆરઆઈ ના પ્રતિનિધિઓ ધરાવતી સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવી શકે છે. સી.પી.સી.બી. કોઓર્ડિનેશન અને પાલન માટે નોડલ એજન્સી રહેશે. સમિતિ પુનઃસ્થાપન યોજના સૂચવી શકે છે.

૨૬. સમિતિ ngt.filing@gmail.com પર ઈ-મેઈલ દ્વારા એક મહિનાની અંદર તેનો અહેવાલ આપી શકે છે.

૨૭. સમિતિ થયેલા નુકસાનને પૂર્વવત કરવાનો ખર્ચ અને વસૂલવાની રકમને ધ્યાનમાં લઈ શકે છે જે અવરોધક તરીકે કામ કરશે અને કોઈપણ પ્રદૂષણ ફેલાવતી પ્રવૃત્તિને બિન-નફાકારક બનાવશે.

૨૮. જી.પી.સી.બી. દ્વારા આ હુકમના અમલીકરણની દેખરેખ રાખવા માટે, અમે દિલ્લી હાઈકોર્ટના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને ગુજરાત હાઈકોર્ટના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ જસ્ટિસ બી.સી. પટેલના અધ્યક્ષપણા હેઠળ એક ઓવરસાઈટ કમિટીની નિમણૂક કરીએ છીએ, જેઓ આ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ઓ.એ. ૬૦૬/૨૦૧૮ માં તારીખ ૧૬.૦૧.૨૦૧૮ ના હુકમ દ્વારા રચાયેલી ઓવરસાઈટ કમિટીનું અગાઉથી જ નેતૃત્વ કરી રહ્યા છે. તેમને સી.પી.સી.બી.ના પ્રતિનિધિ દ્વારા પણ સહાય કરવામાં આવશે. જી.પી.સી.બી. જસ્ટિસ પટેલને તમામ લોજિસ્ટિક્સ પૂરા પાડશે. આ હુકમના અમલીકરણ સાથે સંકળાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિ સદર ઓવરસાઈટ કમિટી સમક્ષ રજૂઆત કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે.

૨૯. જી.પી.સી.બી.ના વિજ્ઞાન કાઉન્સિલ જણાવે છે કે એનઈઈઆરઆઈ દ્વારા કરાયેલ ખર્ચ આ ટ્રિબ્યુનલના નિર્દેશ મુજબ આજથી એક મહિનાની અંદર ચૂકવવામાં આવશે.

૩૦. ઉદ્યોગોએ એવી અરજીઓ ફાઇલ કરી છે જેનો કોઈ ગુણદોષ નથી અને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ એક્ટ, ૨૦૧૦ ની કલમ ૧૪ અને ૧૫ હેઠળ ટકે તેમ નથી. ઉત્પાદકોની અરજીઓ સંબંધમાં પણ આ જ સ્થિતિ છે."

૭. રિટ અરજદારો વતી રજૂઆતો:-

૭.૧ રિટ અરજદારો વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિજ્ઞાન કાઉન્સિલ શ્રી પરેશ એમ. દવે ની સહાયતાથી વિજ્ઞાન સિનિયર કાઉન્સિલ શ્રી મિહિર જોશીએ રજૂઆત કરી હતી કે રિટ અરજદાર-કંપની "મોડિફાઇડ ટાઇપ ડી ગેસિફાયર" તરીકે ઓળખાતા કોલ આધારિત ગેસિફાયરનું ઉત્પાદન કરે છે. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, રિટ અરજીમાં માંગવામાં આવેલી રાહત તદ્દન નિરુપદ્રવી છે. જે માત્ર એક રાહત માંગવામાં આવી છે તે રિટ અરજદાર-કંપની દ્વારા શોધાયેલા આવા સુધારેલા ટાઇપ ડી ગેસિફાયરનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને નિર્દેશ આપવાની છે જેથી "ઝીરો ડિસ્ચાર્જ" ની જરૂરિયાત પૂરી થાય છે કે નહીં અને અરજદાર દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી સુધારેલી 'ટાઇપ D' ગેસિફાયર ટેકનોલોજી એ સમિતિના અહેવાલ સાથે સુસંગત એવી "સિન્થેટિક ગેસ નિર્માણ માટેની ટેકનોલોજી" ના સ્વરૂપમાં છે કે નહીં તેની ખાતરી અથવા ચકાસણી કરી શકાય. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, આવા મૂલ્યાંકન માટે રિટ અરજદારની વિનંતીને જી.પી.સી.બી. દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી નથી અને તારીખ ૩૦

જુલાઈ, ૨૦૧૮ ની રજૂઆત (રિટ અરજીનું પરિશિષ્ટ-૦) નો પણ જવાબ આપવામાં આવ્યો નથી, તેથી રિટ અરજદારો પાસે આ વર્તમાન અરજી સાથે આ નામદાર કોર્ટ સમક્ષ આવવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ બચ્યો ન હતો.

૭.૨ શ્રી જોશીની રજૂઆતોને વ્યાપકપણે નીચેની શ્રેણીઓમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે;

- (I) શું મેન્ડેમસની રિટ ટકે તેમ છે?
- (II) શું રિટ અરજીમાં માંગવામાં આવેલી રાહતો નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ધ્યાને લેવામાં આવી હતી અને જો નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આવી રાહતો ધ્યાને લેવામાં આવી હોય અને ગ્રાહ્ય રાખવામાં ન આવી હોય તો શું રિટ અરજદારોને તે જ રાહતનો દાવો કરવાથી કોઈપણ રીતે રોકવામાં આવે છે?
- (III) શું રિટ અરજદારો પાસે રહેલો માત્ર એક જ વિકલ્પ નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયને પડકારતી અપીલ પસંદ કરવાનો છે?
- (IV) શું નવી સુધારેલી ટેકનોલોજીના મૂલ્યાંકન માટેની પ્રાર્થના, કોઈપણ રીતે, નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલના હુકમ સાથે વિરોધાભાસી છે અને શું નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલના આખરી હુકમને પડકાર્યા વિના આવી પ્રાર્થના ગ્રાહ્ય રાખી શકાય?
- (V) શું જી.પી.સી.બી. અને અન્ય સામાવાળાઓનું એ વલણ યોગ્ય છે કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલનો આખરી હુકમ કોઈપણ પ્રકારના કોલ

ગેસિફાયરના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે અને શું રિટ અરજદારો પાસે સંશોધન અને વિકાસ દ્વારા ઝીરો ડિસ્ચાર્જ ધરાવતા કોલ ગેસિફાયરમાં સુધારો કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી?

(VI) સામાવાળાઓનું એ વલણ કે "સુધારેલી ટાઈપ ડી ટેકનોલોજી" એ મૂળભૂત રીતે "ટાઈપ ડી" ગેસિફાયર જ છે અને આ સુધારેલી ટેકનોલોજીમાં પણ ટાર ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી તે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના તેના અહેવાલમાં સમિતિની ભલામણો સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી નથી, શું તે યોગ્ય છે?

૭.૩ શ્રી જોશીએ રજૂઆત કરી હતી કે તેમના અસીલને જી.પી.સી.બી. મારફતે તેમની ટેકનોલોજીની તપાસ અથવા ચકાસણી કરાવવાનો કાનૂની અધિકાર છે, અને જી.પી.સી.બી.ની એવી કાનૂની ફરજ છે કે તે આવા સાધનોનું નિરીક્ષણ કરે જેથી સિરામિક ટાઈલ્સ અને અન્ય પ્રોડક્ટ્સના ઉત્પાદકો (એટલે કે સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૮ અને સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૭૪/૨૦૧૮ ના રિટ અરજદારો) આવા સાધનો, એટલે કે સુધારેલા ટાઈપ ડી ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરી શકે અને હવા (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ અને જળ (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ હેઠળ જી.પી.સી.બી. પાસેથી સંમતિ મેળવી શકે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હવા અધિનિયમની કલમ ૧૭(૧)(e) ના આધારે, રાજ્ય બોર્ડ (એટલે કે જી.પી.સી.બી.) ના કાર્યોમાંનું એક કાર્ય "કોઈપણ નિયંત્રણ સાધનો" નું નિરીક્ષણ કરવાનું છે જેથી બોર્ડ હવાના પ્રદૂષણના નિવારણ, નિયંત્રણ અથવા

ઘટાડા માટે પગલાં લેવા માટે યોગ્ય સમજાય તેવા નિર્દેશો જારી કરી શકે. વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સિલના જણાવ્યા મુજબ, સુધારેલા ટાઈપ ડી ગેસિફાયર હવા પ્રદૂષણને નિયંત્રિત કરે છે કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવા માટે તેની તપાસ કરવી એ જી.પી.સી.બી.ના કાર્યોમાંનું એક છે.

૭.૪ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે મોરબી ખાતેના સિરામિક પ્રોડક્ટ્સના ઉત્પાદકોને સુધારેલા 'ટાઈપ ડી ગેસિફાયર' ના હેતુ માટે જળ અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અને હવા અધિનિયમની કલમ ૨૧ હેઠળ પણ સંમતિ જરૂરી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે જી.પી.સી.બી. આવા સાધનોનું મૂલ્યાંકન કર્યા પછી અને તે પ્રદૂષણના ધોરણો અનુસાર છે કે નહીં તે શોધ્યા પછી જ આવી સંમતિ આપશે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, જી.પી.સી.બી. કાયદા અનુસાર તેનું કાર્ય અને ફરજ બજાવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે મેન્ડેમસની રિટ જ એ એકમાત્ર ઉપાય છે.

૭.૫ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રિટ અરજદારોએ "સુધારેલી ટાઈપ ડી ગેસિફાયર" ટેકનોલોજી વિકસાવી છે અથવા બદલે તેની શોધ કરી છે કારણ કે રિટ અરજદારો આવા સાધનોના ઉત્પાદનના "વેપાર અને વ્યવસાય" માં રોકાયેલા છે. રિટ અરજદારો બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(g) હેઠળ આવો વેપાર અથવા વ્યવસાય કરવાનો મૂળભૂત અધિકાર ધરાવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હવા અધિનિયમ તેમજ જળ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, જી.પી.સી.બી. હવા અથવા જળ પ્રદૂષણના નિવારણ, નિયંત્રણ અથવા ઘટાડા સંબંધિત કોઈપણ બાબતમાં રાજ્ય સરકારને માર્ગદર્શન આપવા અથવા

સલાહ આપવા માટે કાયદાકીય રીતે બંધાયેલું છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, જી.પી.સી.બી.ને "સુધારેલી ટાઈપ ડી" ગેસિફાયર ટેકનોલોજી ધ્યાને લેવા માટે જણાવવું જોઈએ.

૭.૬ શ્રી જોશીએ વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે સમિતિના અહેવાલના આધારે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો આખરી હુકમ તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૧૮ નો છે. આ અરજીમાં માંગવામાં આવેલી રાહતો રિટ અરજદારો દ્વારા જુલાઈ, ૨૦૧૮ ની આસપાસ હાથ ધરવામાં આવેલા સંશોધન અને વિકાસ સંબંધિત છે, એટલે કે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના સમિતિના અહેવાલ પછીની છે. આમ, ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના સમિતિના અહેવાલ પછી નોંધપાત્ર પ્રગતિ થઈ છે. શ્રી જોશીએ રજૂઆત કરી હતી કે અહીંના રિટ અરજદારો દ્વારા અને સિરામિક સામાનના ઉત્પાદકો દ્વારા નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની અનુક્રમે કલમ ૧૪ અને ૧૫ હેઠળ ટકે તેમ ન હોવાનું કહીને અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો. આવી પરિસ્થિતિઓમાં પણ, એવું કહી શકાય કે રિટ અરજદારો માટે હવે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય વર્તમાન અરજી રજૂ કરવાનો અને મેન્ડેમસની રિટ માટે પ્રાર્થના કરવાનો છે. શ્રી જોશીએ રજૂઆત કરી હતી કે સુધારેલું ટાઈપ ડી ગેસિફાયર એ એક સુધારેલી અને અદ્યતન ટેકનોલોજી છે અને તે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના સમિતિના અહેવાલ સાથે સુસંગત છે.

૭.૭ શ્રી જોશીએ વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલના આખરી હુકમના આધારે કોલ ગેસિફાયરના ઉપયોગ પર સંપૂર્ણપણે બાન કે પ્રતિબંધ

મૂકવામાં આવ્યો નથી કારણ કે આવનારા તમામ સમય માટે આવા કોઈ બાન કે પ્રતિબંધની ભલામણ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના તેના અહેવાલમાં સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવી ન હતી. શ્રી જોશીએ વધુમાં નિર્દેશ કર્યો હતો કે વર્તમાન મુકદ્દમામાં આ નામદાર કોર્ટ સમક્ષ જી.પી.સી.બી.નું વલણ નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ તેના દ્વારા લેવામાં આવેલા વલણથી તદ્દન વિપરીત છે. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ટાઈપ ડી ગેસિફાયરમાં અદ્યતન ટેકનોલોજીને ધ્યાનમાં રાખીને, જી.પી.સી.બી.એ સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૮ અને ૬૭૭૪/૨૦૧૮ ના ઘણા રિટ અરજદારો સહિત સિરામિક સામાનના મોટી સંખ્યામાં ઉત્પાદકોની તરફે સી.ટી.ઈ. (કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ) માં સુધારા જારી કર્યા હતા, જેનાથી તેમને ટાઈપ ડી ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરવાની છૂટ મળી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આવા એકમોની સ્થળ મુલાકાત દરમિયાન, જી.પી.સી.બી.ના અધિકારીઓ દ્વારા કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રદૂષણ ધ્યાને આવ્યું ન હતું.

૭.૮ શ્રી જોશીએ રજૂઆત કરી હતી કે સુધારેલું ટાઈપ ડી ગેસિફાયર એ મૂળભૂત રીતે "ટાઈપ ડી ગેસિફાયર" નથી. ટેકનોલોજી તદ્દન અલગ છે. સુધારેલી ટાઈપ ડી ટેકનોલોજીમાં પણ ટાર ઉત્પન્ન થાય છે તેમ છતાં, તે જ ટેકનોલોજી સમિતિની ભલામણો સાથે સુસંગત છે.

૭.૯ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે જો જી.પી.સી.બી. દ્વારા સુધારેલી ટાઈપ-ડી ટેકનોલોજીનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે, તો એન.જી.ટી. દ્વારા જારી કરાયેલા બંધ કરવાના નિર્દેશોનું ઉલ્લંઘન થશે નહીં. એન.જી.ટી.એ

જી.પી.સી.બી.ને ત્રણ સંભવિત પરિસ્થિતિઓને બાધ આવ્યા વિના તમામ કોલ
ગેસિફાયર ઉદ્યોગો અને એકમોને બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે; ફેબ્રુઆરી,
૨૦૧૮ ના અહેવાલ સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી તરફ વળવું તે તેમાંનું એક છે.
સુધારેલી ટાઇપ-ડી ગેસિફાયર ટેકનોલોજી ઉપરોક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત
હોવાથી, જેણે સિનથેટિક ગેસ નિર્માણ માટેની ગેસિફાયર ટેકનોલોજી દ્વારા ઝીરો
ડિસ્ચાર્જ પર ભાર મૂક્યો છે, બંધ કરવાના હુકમો પાછા ખેંચવાને પાત્ર છે, અને
સુધારેલા ટાઇપ-ડી ગેસિફાયરની નવી ટેકનોલોજી સાથે કામ કરતા એકમો, જે
ઉપરોક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત છે, તે નવી ટેકનોલોજી પ્રદૂષણ મુક્ત અને
ઝીરો ડિસ્ચાર્જ છે કે નહીં તેનું મૂલ્યાંકન અને ચકાસણી કરવા માટે ટ્રાયલ રનની
છૂટ મેળવવાને પાત્ર છે.

૭.૧૦ એ પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે પીએનજી અને અન્ય કુદરતી
વાયુઓ માત્ર લભ્યતામાં દુર્લભ નથી પરંતુ ખૂબ મોંઘા પણ છે. તેથી, સમિતિએ
પીએનજી ના વિકલ્પ તરીકે કોલસાના ઉપયોગની ભલામણ કરી છે, જે
ચોક્કસપણે ઝીરો ડિસ્ચાર્જ અને પ્રદૂષણના ધોરણોના પાલનને આધીન છે.
અહેવાલના પેરા ૨.૧ માં (અહેવાલના રનિંગ પેજ ૪૪૪ પર અને રનિંગ પેજ
૪૪૫, ૪૪૬ અને ૪૪૭ પર પણ), સમિતિએ પીએનજી અને સીએનજી દુર્લભ
સંસાધન હોવા અને સ્વચ્છ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને સિનથેટિક ગેસ ઘણો
સસ્તો અને આર્થિક રીતે વ્યવહારુ હોવાનો સંદર્ભ આપ્યો છે, જ્યારે ઉર્જા આયાત
નિર્ભરતા ઘટાડવા માટે આદરણીય વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલી ઈચ્છાનો
પણ સંદર્ભ આપ્યો છે. આમ, સિનથેટિક ગેસ નિર્માણ માટે કોલસાનો ઉપયોગ

સમિતિ દ્વારા પણ ભલામણપાત્ર અને ઈચ્છનીય છે, અને તેથી સુધારેલા ટાઈપ-ડી ગેસિફાયરમાં કોલસાનો ઉપયોગ કરીને સિન્થેટિક ગેસનું નિર્માણ, જે એક સ્વચ્છ ટેકનોલોજી છે અને ઘણી સસ્તી તથા આર્થિક રીતે વ્યવહારુ પણ છે, તેને માત્ર મંજૂરી અને ભલામણ જ નહીં પરંતુ પ્રોત્સાહિત પણ કરવું જોઈએ.

૭.૧૧ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આના માટે, જી.પી.સી.બી. દ્વારા "સુધારેલી ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર" ટેકનોલોજીનું મૂલ્યાંકન કરવું, જોકે, આવશ્યક છે.

૭.૧૨ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે જી.પી.સી.બી.નું એ વલણ કે મોરબી-વાંકાનેર કલસ્ટરમાં એક પણ એકમ બંધ કરવામાં આવ્યું નથી અને તમામ એકમો (સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭ અને ૬૭૭૪/૨૦૧૯ ના અરજદારો સહિત) હાલમાં કાર્યરત છે તે પ્રથમ દર્શનીય રીતે અયોગ્ય છે, અને તમામ એકમો હાલમાં કાર્યરત છે તેવું નિવેદન ખોટું છે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ખુદ જી.પી.સી.બી.ના સોગંદનામાના પેરા ૧૦.૧ માં (રનિંગ પેજ ૩૪૨), સોગંદ પર જણાવાયું છે કે ગેસિફાયર ધરાવતા ૫૬૬ એકમો છે અને આપું કોઈ એકમ ચાલુ સ્થિતિમાં જણાયું ન હતું, અને ૨૯૫ ઉદ્યોગો ઈંધણ તરીકે પીએનજી નો ઉપયોગ કરીને ચાલુ સ્થિતિમાં હતા. તે જ પેરામાં જણાવાયું છે કે લગભગ ૯૨૫ સિરામિક એકમોએ ૧૧/૧૨.૦૩.૨૦૧૯ થી કોલ ગેસિફાયર બંધ કરી દીધા છે.

૭.૧૩ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૯ અને ૬૭૭૪/૨૦૧૯ ના અરજદારો તેમના એકમો ચલાવી

રહ્યા નથી કારણ કે તેઓ સુધારેલા "ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર" નો ઉપયોગ કરતા હોવાથી તેમને બંધ કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો છે; અને વિસ્તારમાં એકમો બંધ થવાની એકંદર અસર લગભગ ૬૩,૦૦૦ કામદારોની બેરોજગારી, વાર્ષિક આશરે રૂ. ૫,૬૦૦ કરોડનું ઉત્પાદન નુકસાન, નિકાસ અને તેના પરિણામે વાર્ષિક આશરે રૂ. ૨,૨૪૦ કરોડની કમાણીનું વિદેશી ટૂંડિયામણ નુકસાન, અને આશરે રૂ. ૩,૧૫૦ કરોડનું રોકાણ બિનકાર્યક્ષમ પડ્યું રહેવું તે છે.

૭.૧૪ એવું પણ સબમિટ કરવામાં આવ્યું છે કે સુધારેલી ટાઈપ ડી ગેસિફાયર ટેકનોલોજીના મૂલ્યાંકન માટેની પ્રાર્થનાનો તમામ સામાવાળાઓ દ્વારા વિરોધ કરવામાં આવી રહ્યો છે કારણ કે સામાવાળાઓ, સિરામિક ઉદ્યોગોના મોટા પાયાના ઉત્પાદકો છે અને આવા મોટા પાયાના ઉત્પાદકોનું મંડળ, મોરબી અને વાંકાનેર વિસ્તારના નાના અને મધ્યમ પાયાના ઉત્પાદકોને દૂર કરવાનો ઈરાદો ધરાવે છે, કારણ કે ઉત્પાદન ખર્ચ ઓછો ધરાવતા આવા નાના અને મધ્યમ પાયાના ઉત્પાદકો સ્થાનિક બજારમાં અને નિકાસ દ્વારા પણ તેમનો સામાન સસ્તા ભાવે વેચી શકતા હતા. સિરામિક સામાનના મોટા પાયાના ઉત્પાદકો સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭ અને ૬૭૭૪/૨૦૧૮ ના અરજદારો જેવા ઉત્પાદકો દ્વારા, અને મેસર્સ રાધે રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ લિમિટેડ જેવી સંશોધન અને વિકાસ લક્ષી કંપની કે જે ભારત સરકારના વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી મંત્રાલયની માન્યતા અને સત્તા હેઠળ ટેકનોલોજીના સંશોધન અને વિકાસમાં સતત નોંધપાત્ર નાણાં અને પ્રયત્નોનું રોકાણ કરી રહી છે; અને ટેકનોલોજી વિકાસ માટે જર્મની, ઓસ્ટ્રેલિયા, રશિયા, સ્વીડન, યુએસએ વગેરે

જેવા દેશોમાં સ્થિત વિશ્વ વિખ્યાત સંસ્થાઓ સાથે જોડાઈને પણ પૂરી પાડવામાં આવતી તંદુરસ્ત સ્પર્ધાને નિષ્ફળ બનાવવાનો ઈરાદો ધરાવે છે[ચાહક: 2]. દુર્ભાગ્યે, રાજ્ય બોર્ડ, જેણે એન.જી.ટી. સમક્ષ આવા સંશોધન અને વિકાસ લક્ષી ઉદ્યોગ માટે અને સ્વચ્છ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતા સિરામિક સામાનના ઉત્પાદકો માટે વ્યાવહારિક દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો, તેણે હવે અયોગ્ય અને મનસ્વી વલણ અપનાવ્યું છે જેના પરિણામે ગુજરાત રાજ્યના એક આખા વિસ્તારમાં ઉત્પાદકોના એક વિશાળ વર્ગનો વિનાશ થયો છે, જોકે પ્રદૂષણ નિયંત્રણ માટે અરજદારના સાધનોનું મૂલ્યાંકન ન કરવા માટેનું આપું વલણ હવા અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને ૨૧ અને જળ અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને ૨૫ ની વૈધાનિક જોગવાઈઓથી વિપરીત છે.

૭.૧૫ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સુપ્રિમ કોર્ટે એમ.સી. મહેતા વિ. યુઓઆઈ અને અન્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. પર ના કેસમાં ઠેરવ્યું છે કે કોઈપણ સુરક્ષા જોખમની શક્યતાને નકારી કાઢવા માટેની ચકાસણીઓને આધીન પ્લાન્ટ સ્થાપવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ. એમ.સી. મહેતા વિ. યુઓઆઈ (૧૯૯૭) ૨ એસ.સી.સી. ૩૫૩ ના અન્ય કેસમાં ચુકાદાના પેરા ૩૩ પર પણ ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે કોક/કોલસાની મદદથી તેનું સંચાલન પર્યાવરણીય રીતે નિર્દોષ હતું તે દર્શાવવાની સાબિતીની જવાબદારી ઉદ્યોગ પર છે. અરજદારોએ ત્રણ સ્વતંત્ર એજન્સીઓ, એટલે કે એલડી કોલેજ ઓફ એન્જિનિયરિંગ, જીઈઆરએમઆઈ અને પીડીપીયુ ના અહેવાલોના આધારે; અને આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિપ્રાપ્ત નિષ્ણાત, એટલે કે પ્રોફેસર પી.ડી. ગ્રોવરના

અભિપ્રાય અને અહેવાલના આધારે આ હકીકત સાબિત કરી છે. આ નામદાર કોર્ટે દિગ્વિજયસિંહ પર્બતસિંહ રાણા વિ. ગુજરાત રાજ્ય, સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૧૫૧/૨૦૧૮ ના કેસમાં ૧૨ જૂન, ૨૦૧૮ ના રોજ નિર્ણિત ચુકાદાના પેરા ૧૭ માં અવલોકન કર્યું છે કે જી.પી.સી.બી. સિરામિક ઉદ્યોગને નવી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવાની શક્યતા ચકાસી શકે છે અને જી.પી.સી.બી.એ અપેક્ષિત જરૂરિયાત મુજબ યોગ્ય પ્રક્રિયાને અનુસરીને નવી ટેકનોલોજીનું ટ્રાયલ રન પૂરું પાડવાની વિનંતી પર વિચાર કરવો જોઈએ અને આવી નવી ટેકનોલોજીની શક્યતા/ઉપલબ્ધતા ચકાસવી જોઈએ જે તે સમયે ટાઈપ-બી ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરીને પર્યાવરણને થતા વધુ નુકસાનને રોકવામાં અમુક અંશે મદદરૂપ થઈ શકે છે.

૭.૧૬. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે નવી ટેકનોલોજીના વિકાસને હંમેશાં પ્રોત્સાહિત કરવો જોઈએ, અને રાજ્ય બોર્ડ આવી બાબતોમાં રાજ્ય સરકારને સલાહ આપે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. તેથી ઉદ્યોગ દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી કોઈપણ નવી ટેકનોલોજીનું મૂલ્યાંકન એ રાજ્ય બોર્ડ માટે માત્ર વૈધાનિક કાર્ય જ નથી પરંતુ આવી ટેકનોલોજીના ઉપયોગની મંજૂરી આપવા અથવા અસ્વીકાર કરવા માટેની એક ફરજ અને જવાબદારી પણ છે. જ્યારે કોઈ ઉદ્યોગ પ્રથમ દર્શનીય રીતે એ દર્શાવવા માટે સક્ષમ હોય કે તેણે હાથ ધરેલા સંશોધન અને વિકાસના પરિણામે નવી અને વધુ સારી ટેકનોલોજીનો વિકાસ થયો છે, જે આર્થિક રીતે વ્યવહારુ પણ છે, ત્યારે આવી ટેકનોલોજીનું મૂલ્યાંકન કરવું એ રાજ્ય બોર્ડની પરમ ફરજ છે.

૭.૧૭ ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી જોશી પ્રાર્થના કરે છે કે રિટ અરજીમાં ગુણદોષ હોવાથી, તેને મંજૂર કરવામાં આવે અને યોગ્ય રાહતો આપવામાં આવે.

૮. જી.પી.સી.બી. વતી રજૂઆતો:

૮.૧ જી.પી.સી.બી. માટે શ્રી ઋત્વિજ ઓઝા સાથે ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સિલ સુશ્રી મનીષા લવકુમાર શાહે આ રિટ અરજીનો સખત વિરોધ કર્યો છે.

૮.૨ સુશ્રી શાહે "સુધારેલા ટાઈપ ડી ગેસિફાયર" ના ઉત્પાદક એવા રિટ અરજદારોના કહેવાથી વર્તમાન રિટ અરજીની ટકવા પાત્રતા અંગે પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવ્યો છે. સુશ્રી શાહના જણાવ્યા મુજબ, રિટ અરજદાર પાસે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની કલમ ૨૨ હેઠળ સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ પસંદ કરવાનો પરિણામી અપીલનો વિકલ્પ ઉપલબ્ધ છે. સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુને સી.પી.સી.બી., એનઈઈઆરઆઈ અને જી.પી.સી.બી. દ્વારા તૈયાર કરાયેલા ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના ટેકનિકલ અહેવાલ અને રિટ અરજદારો અને અન્ય અરજદારો દ્વારા ફાઈલ કરાયેલી અરજીઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૧૯ ના રોજ એક વિગતવાર હુકમ પસાર કર્યો છે, અને તેને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લીધા પછી, તે નિષ્કર્ષ પર આવ્યા છે કે મુવિંગ બેડ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતા કોલ ગેસિફાયર હવે વ્યવહારુ રહ્યા નથી. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે આથી જી.પી.સી.બી.ને નોન-કોલ ગેસિફાયર અથવા પીએનજી અથવા અન્ય ટેકનોલોજી તરફ વળતાં આવા એકમોને બાધ આવ્યા વિના અને

તે ટાઈપ A, B, C કે D છે કે નહીં તે ધ્યાનમાં લીધા વિના કોલ ગેસિફાયરની મદદથી ચાલતા તમામ કોલ ગેસિફાયર ઉદ્યોગો અને એકમોને બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે.

૮.૩ સુશ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે રિટ અરજદારે અરજદાર દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી "સુધારેલી 'ટાઈપ-ડી' ગેસિફાયર ટેકનોલોજીના લાંબા ગાળાના ઉપયોગ માટે તેની તારીખ ૧૩ જુલાઈ, ૨૦૧૮ ની રજૂઆત પર વિચારણા કરવા માટે અરજ કરી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રજૂઆતની તારીખ સ્પષ્ટપણે દર્શાવશે કે તે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ન્યાયનિર્ણય પેઝિંગ હતો ત્યારે કરવામાં આવી હતી. એનઈઈઆરઆઈ, સી.પી.સી.બી. અને જી.પી.સી.બી. ના સભ્યો ધરાવતી ગઠિત સમિતિના અહેવાલને રિટ અરજદાર અને તે જ પરિસ્થિતિ ધરાવતા અન્ય હિસ્સેદારો દ્વારા રજૂ કરાયેલી રજૂઆતો, સિનોપ્સિસ અને અરજીઓ સાથે ધ્યાનમાં લીધા પછી નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુને "નોન-કોલ ગેસિફાયર અથવા પીએનજી અથવા ઉપરોક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી તરફ વળતાં આવા એકમોને બાધ આવ્યા વિના ટાઈપ 'A', 'B', 'C' અને 'D' ગેસિફાયર અપ ડ્રાફ્ટ અને મુવિંગ બેડ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને કોલ ગેસિફાયરની મદદથી ચાલતા તમામ કોલ ગેસિફાયર ઉદ્યોગો અને એકમોને બંધ કરવા માટેના દિશા-નિર્દેશો જારી કરવાનું યોગ્ય માન્યું હતું.

૮.૪ સુશ્રી શાહે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો હતો કે રિટ અરજદારે ૨૫ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના રોજ ફાઈલ કરાયેલી આઈ.એ. ૩૦/૨૦૧૮ ફાઈલ કરીને સમાન મુદ્દા પર

નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલનો સંપર્ક કર્યો હતો, નોંધપાત્ર રીતે તારીખ ૨૫ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૮ અને ૨૮ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૮ ની સિનોપ્સિસ પણ અરજદાર દ્વારા નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ફાઇલ કરવામાં આવી હતી. અરજદાર દ્વારા નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ તારીખ ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૮ નું એક સોગંદનામું પણ ફાઇલ કરવામાં આવ્યું હતું. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમોને પડકાર્યા વિના, રિટ અરજદારો એવી ટેકનોલોજીના મૂલ્યાંકનની માંગ કરી રહ્યા છે જેને નોંધપાત્ર સામગ્રી, અહેવાલ, અભ્યાસો અને નિષ્ણાત અભિપ્રાયોની તપાસ કર્યા પછી નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મર્યાદિત કરવામાં આવી છે. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે ટાઇપ-ડી ટેકનોલોજીને બંધ કરવાનું ફરજિયાત બનાવ્યું છે, પ્રસ્તાવિત સુધારેલી "ટાઇપ-ડી ટેકનોલોજી એ હયાત મુવિંગ બેડ ટેકનોલોજીમાં કોઈ મોટો ફેરફાર નથી.

૧. રિટ અરજદાર દ્વારા પ્રસ્તાવિત ટેકનોલોજીમાં ફેરફાર એ માત્ર મુવિંગ બેડ ટેકનોલોજીમાં જ ફેરફાર છે.
૨. તે નિષ્ણાત સમિતિના અહેવાલમાં સૂચવ્યા મુજબ "ફ્લુઇડાઇઝ્ડ બેડ" ટેકનોલોજી અથવા "એન્ટ્રેઇન્ડ બેડ" ટેકનોલોજી નથી.
૩. સુધારેલા ટાઇપ-ડી ગેસિફાયરમાં પ્રસ્તાવિત ફેરફારમાંથી ટાર અને ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થાય છે (અરજદાર દ્વારા રજૂ કરાયેલા આઈઆઈટી દિલ્હીના અહેવાલ મુજબ) તેથી તેને સ્વીકારી શકાય નહીં.

૪. ઈંધણ તરીકે ટાર અને કોલસાનું રિસાયકલિંગ આસપાસની હવાના વિસર્જનમાં ઉત્સર્જિત થતા અત્યંત કેન્સરજનક પ્રદૂષણને દૂર કરતું નથી.

૮.૫ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે વિગતવાર વિષયની તપાસ કરી હતી, અને સંપૂર્ણ રીતે સંતોષ અને ખાતરી થયા પછી, જી.પી.સી.બી., સી.પી.સી.બી. અને ઓવરસાઇટ કમિટીને નિર્દેશો જારી કર્યા છે.

૮.૬ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ સિનોપ્સિસ, સોગંદનામા વગેરે દ્વારા રિટ અરજદારોને સાંભળવાની પર્યાપ્ત તક આપવામાં આવી હતી અને ગુણદોષ પર બાબતને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે અરજીઓ વગર ગુણદોષની હોવાના ગ્રાઉન્ડ પર તેને ધ્યાને લેવાનો ઇનકાર કર્યો હતો.

૮.૭ સુશ્રી શાહે નિર્દેશ કર્યો હતો કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે હુકમના અમલીકરણની ખાતરી કરવા માટે અને હુકમના અમલીકરણ સાથે સંકળાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિની રજૂઆત પર વિચાર કરવા સમિતિને સક્ષમ બનાવવા માટે સી.પી.સી.બી. અને જી.પી.સી.બી.ના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા સહાય મેળવવા દિલ્લી હાઇકોર્ટના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને ગુજરાત હાઇકોર્ટના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ જસ્ટિસ બી.સી. પટેલના અધ્યક્ષપણા હેઠળ એક ઓવરસાઇટ કમિટીની રચના કરી હતી. આવા નિર્દેશોના અનુસંધાનમાં, જી.પી.સી.બી.એ ઓવરસાઇટ કમિટી સમક્ષ નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના

પાલનનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. સી.પી.સી.બી.એ વળતરના મૂલ્યાંકન માટે ઓવરસાઈટ કમિટી સમક્ષ એક અહેવાલ પણ રજૂ કર્યો છે. આમ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનો અમલ કરવામાં આવ્યો છે. એ નોંધવું યોગ્ય છે કે ૯૭% થી વધુ ઉદ્યોગો કોલ ગેસિફાયરમાંથી પીએનજી તરફ વળ્યા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના અનુસંધાનમાં, કોલ ગેસિફાયરની મદદથી ચાલતા તમામ ઉદ્યોગોને નોન-કોલ ગેસિફાયર અથવા પીએનજી ના ઉપરોક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી તરફ વળવા માટે જાહેર નોટિસ અને વ્યક્તિગત નોટિસો જારી કરવામાં આવી હતી:

૮.૮ સુશ્રી શાહે, ત્યારબાદ, નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના અમલીકરણની અસર આપણી સમક્ષ નીચે મુજબ રજૂ કરી;

"કોલ ગેસિફાયર બંધ થવા અને ઇંધણ તરીકે પીએનજી પસંદ કરીને સ્વચ્છ વિકલ્પ તરફ વળવાથી, નીચે મુજબના સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ લાભો ઉભરી આવ્યા છે:

કોલ હેન્ડલિંગ માં ઘટાડો	લગભગ પ્રતિદિન ૭૦૦૦ મેટ્રિક ટન કોલસાનો વપરાશ બંધ થયો. વધુમાં દૈનિક ૩૫૦ ટ્રકોની સડક પર આવનજાવન ઘટી.
સલ્ફર ડાયોક્સાઇડ (એસ.ઓ.૨) (પ્રદૂષક)નો ઘટાડો	લગભગ દૈનિક ૭૦૦ મેટ્રિક ટન સલ્ફર ડાયોક્સાઇડનું ઉત્સર્જન બંધ થયું.
સલ્ફર (એસ.ઓ.૨) કન્સન્ટ્રેશનમાં ઘટાડો	લગભગ દૈનિક ૩૫૦ મેટ્રિક ટન સલ્ફર ગેસનું નિષ્પત્તિ બંધ થયું.
ટેરી વેસ્ટ (કે જે હાનિકારક કચરો છે તે)નું ઉત્સર્જન	ભારે હાનિકારક વેસ્ટ વોટર અને ટાર કોટેડ ડેબ્રિસ ધરાવતાં લગભગ ૭૦૦ મેટ્રિક ટન

નાબૂદ થયું.	ટેરી વેસ્ટનું નિષ્પન્ન બંધ થયું.
વેસ્ટ વોટરનું ઉત્પાદન ઘટ્યું.	લગભગ દૈનિક ૩૩ લાખ લિટર વેસ્ટ વોટરનું ઉત્પાદન બંધ થયું.
વેસ્ટ વોટર જેટલી જ માત્રામાં શુદ્ધપાણીનો વપરાશ	લગભગ દૈનિક ૩૦૦ કિ.લી. સ્વચ્છ પાણીનો વપરાશ બંધ થયો. વધુમાં, ૨૫૦૦૦ લોકોની સ્વચ્છ પાણીની માંગ સંતોષી શકાઈ.

ગંદા પાણીના સમાન જથ્થામાં તાજા પાણીનો વપરાશ | દરરોજ આશરે ૩૩૦૦ કેએલ તાજા પાણીનો ઉપયોગ બંધ થયો છે. આ ઉપરાંત આશરે ૨૫,૦૦૦ લોકો માટે પાણીની જરૂરિયાત પૂરી કરી શકાય છે."

૮.૯ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરાવવા માટે, રિટ અરજદારે સુધારેલા ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર બનાવવા માટે તેનામાં નિહિત કાનૂની અધિકાર દર્શાવવાની જરૂર છે જેના પર નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધ અને મનાઈ ફરમાવવામાં આવી છે અને સામાવાળા નં. ૨-જી.પી.સી.બી. પર તેનું મૂલ્યાંકન કરવાની અનુરૂપ ફરજ છે. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલે એનઈઈઆરઆઈ, સી.પી.સી.બી. અને જી.પી.સી.બી. ની બનેલી સમિતિ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલ સહિતની તમામ હકીકતો પર વિચાર કર્યો છે. સામાવાળા નં. ૨-જી.પી.સી.બી. એ સમિતિનું એક ઘટક છે, ત્યાં અન્ય પ્રતિરૂપ પણ છે જેમણે "ટાઈપ ડી" ગેસિફાયરનું મૂલ્યાંકન અને તપાસ કરી છે અને સ્પષ્ટપણે આ ટેકનોલોજી પ્રદૂષણના ધોરણો સાથે અસંગત જણાઈ છે. આવા મૂલ્યાંકનનો દાવો કરવા માટે રિટ અરજદરમાં નિહિત કોઈ કાનૂની અધિકારના અભાવે, આદરપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે રિટ અરજદાર દ્વારા

માંગવામાં આવેલી પ્રાર્થનાઓ ધ્યાને લઈ શકાય નહીં. શોધક તરીકે વ્યવસાય કરવાના રિટ અરજદારના કોઈપણ કાનૂની અથવા મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન થતું નથી. જ્યારે સક્ષમ સત્તાક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતે "મુવિંગ બેડ અપડ્રાફ્ટ ટેકનોલોજી પર આધારિત ટાઈપ-ડી ગેસિફાયર" પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે, ત્યારે રિટ અરજદારો નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ આ બાબતનો ન્યાયનિર્ણય પેન્ડિંગ હતો ત્યારે તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત પર વિચારણા માટે પ્રાર્થના કરવા માટે આ નામદાર કોર્ટનો સંપર્ક કરવાનો આ અડકતરો માર્ગ અપનાવી શકે નહીં:

૮.૧૦ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ગઠિત સમિતિ દ્વારા ફાઈલ કરવામાં આવેલ સિરામિક ઉદ્યોગોમાં કોલ ગેસિફાયર સંબંધિત ટેકનોલોજીકલ અને પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ પરનો અહેવાલ એ સંપૂર્ણ સ્થાનાંતરણ છે અને ઓક્ટોબર, ૨૦૧૭ માં રજૂ કરવામાં આવેલા સમાન શીર્ષક ધરાવતા અગાઉના અહેવાલોનું સ્થાન લે છે. જ્યારે, ઓક્ટોબર-૨૦૧૭ માં ફાઈલ કરાયેલ અહેવાલ મર્યાદિત અભ્યાસ પર આધારિત હતો, ત્યારે હેતુઓ પરના પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ વર્તમાન અહેવાલ એ દરેક એકમનું નિરીક્ષણ કર્યા પછી અને ઉપલબ્ધ તમામ ટેકનોલોજીના સંપૂર્ણ અભ્યાસ પછી હાથ ધરવામાં આવેલી સંપૂર્ણ અને સઘન કવાયત છે. અમારું ધ્યાન ઉપરોક્ત સમિતિ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલના સંબંધિત અર્ક તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જે નીચે મુજબ છે:

"પ્રકરણ ૬ માં સબ ચેપ્ટર ૬.૩ ઔદ્યોગિક મુલાકાતો અને પાલનના પાસાઓ, નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"નવા અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ કલીન ટેકનોલોજી ગેસિફાયર કે જે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન કરતા નથી તેમને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. આવા ગેસિફાયર મોરબીમાં અધિકૃત સ્થાપન માટે ફેક્ટરી ઇન્સ્પેક્ટોરેટ (ડીઆઈએસએચ) દ્વારા તેની ઉત્પાદન સામગ્રી, તમામ તાપમાન અને દબાણ માપવાના સાધનો, સ્વયંસંચાલિત મોનિટરિંગ અને નિયંત્રણ પ્રણાલી માટે મંજૂર થયેલા હોવા જોઈએ".

પ્રકરણ ૬ માં સબ ચેપ્ટર ૬.૧ ગેસિફાયર ટેકનોલોજીની તપાસ/મૂલ્યાંકન, નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"મોરબી વાંકાનેર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ કલસ્ટરમાં ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઓછી માત્રામાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ, ઇકોસિસ્ટમ પર તેની સંચયી અસર ખૂબ જ ગંભીર છે કારણ કે ત્યાં ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તમામ ઉદ્યોગોમાંથી ગંદા પાણી અને ખતરનાક કચરા (કોલ ટાર) નું સંચાલન અને હેન્ડલિંગ ક્ષેત્રની આત્મસાત ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે અને તેથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોઈપણ ગેસિફાયરને મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિફાયર (હાલમાં મોરબીમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, મોરબી વિસ્તારમાં સ્વચ્છ ઊર્જાની માંગને પહોંચી વળવા માટે તમામ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો સાથે અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયર ડિઝાઈન કરવું જોઈએ".

પ્રકરણ ૨ માં સબ ચેપ્ટર ૨.૬.૧- વૈકલ્પિક કોલ ગેસિફાયર્સ નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"સાહસિકો, જેમણે મુવિંગ બેડ ગેસિફાયરની ડિઝાઇન, સ્થાપન અને સંચાલનમાં લીડ લીધી છે તેઓ પ્રશંસાને પાત્ર છે, જોકે, વધતી જતી પ્રદૂષણની સમસ્યાને કારણે, તેમને ટેકનોલોજી બદલવા અને ફ્લુઇડાઇઝડ બેડ ગેસિફાયર તરફ વળવાની સલાહ આપવામાં આવે છે કારણ કે દેશી સાહસિકો પીએનજી નો આર્થિક વિકલ્પ પૂરો પાડવા સક્ષમ હશે, જે એક દુર્ભિક સંસાધન છે. આવા અદ્યતન ફ્લુઇડાઇઝડ બેડ ગેસિફાયરને તમામ નિયમનકારી મંજૂરીઓ (જોખમ મૂલ્યાંકન, સુરક્ષા ઓડિટ વગેરે), જે પણ યોગ્ય હોય તે સાથે છૂટ આપવામાં આવશે. તેની સફળ કામગીરી પર, વધારાના એકમો સ્થાપિત કરવાની છૂટ આપવી જોઈએ".

૮.૧૧ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે અહેવાલના ઉપરોક્ત ફકરાઓનું માત્ર વાંચન જ સૂચવશે કે જી.પી.સી.બી., સી.પી.સી.બી. અને એનઈઈઆરઆઈ ના પ્રતિનિધિઓની બનેલી નિષ્ણાત સમિતિએ સ્પષ્ટપણે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે પ્રદૂષણના દૂષણને ડામવા માટે, ટેકનોલોજી બદલવી અને ફ્લુઇડાઇઝડ બેડ ગેસિફાયર તરફ વળવું જરૂરી છે, જે તમામ જરૂરી મંજૂરીઓ મેળવ્યા પછી જ કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન કરતું નથી. સદર અહેવાલમાંથી એ પણ ઉભરી આવે છે કે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર જે ગેસિફાયરમાંથી સતત ઉત્પન્ન થાય છે, તેની સંચયી રીતે ઇકો-સિસ્ટમ પર ખૂબ જ ગંભીર અસર પડે છે કારણ કે મોરબી અને તેની આસપાસ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

૮.૧૨ સુશ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ગેસિફાયર ટેકનોલોજી ત્રણ પ્રકારની હોય છે, એટલે કે (૧) મુવિંગ બેડ ગેસિફાયર, (૨) ફ્લુઇડાઇઝડ બેડ

ગેસિક્ષાયર અને (૩) એન્ટ્રેઇન્ડ બેડ ગેસિક્ષાયર અને રિટ અરજદાર-કંપની કોલ ગેસિક્ષાયરનું ઉત્પાદન કરે છે, અને જેના માટે તેઓ "સુધારેલા ટાઇપ-ડી ગેસિક્ષાયરના મૂલ્યાંકન માટે નિર્દેશ માંગે છે જે મુવિંગ બેડ ગેસિક્ષાયર ટેકનોલોજી પર પણ આધારિત છે જેને સમિતિ અને સામાવાળા નં. ૨ તેના ઘટક તરીકે પ્રદૂષણના ધોરણોનું પાલન કરતા હોવાનું જણાયું નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રિટ અરજદાર-કંપની મુવિંગ બેડ અને અપડ્રાફ્ટ ટેકનોલોજી પર આધારિત કોલ ગેસિક્ષાયરનું ઉત્પાદન કરે છે જ્યાં કોલ ટાર અને ગંદા પાણીનું સર્જન થાય છે. પર્યાવરણ પર તેની ગંભીર કેન્સરજનક અસર પડે છે અને તેથી, નિષ્ણાત સમિતિએ તેમના ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના અહેવાલમાં, અસ્પષ્ટ શબ્દોમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિક્ષાયર સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, અદ્યતન ફ્લુઇડાઇઝ્ડ બેડ ગેસિક્ષાયર ડિઝાઇન કરવું જોઈએ અને નવા અદ્યતન ફ્લુઇડાઇઝ્ડ બેડ કલીન ટેકનોલોજી ગેસિક્ષાયર કે જે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને ટાર કચરો ઉત્પન્ન કરતા નથી તેમને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ.

૮.૧૩ સુશ્રી શાહે એ પણ રજૂઆત કરી હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પૂર્ણ થયેલી કાર્યવાહી અને વર્તમાન કાર્યવાહી વચ્ચે સીધો સંબંધ છે. રેકૉર્ડ પરથી જોઈ શકાય છે કે રિટ અરજદારો સુધારેલા ટાઇપ-ડી ગેસિક્ષાયરની તપાસ અને મૂલ્યાંકન કરવા માટે સામાવાળા સત્તામંડળોને નિર્દેશ આપવા માટે આ નામદાર કોર્ટ પાસેથી રાહત માંગી રહ્યા છે. આ જ બાબત નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયથી વિપરીત છે કારણ કે ટ્રિબ્યુનલે પક્ષકારોના તમામ પાસાઓ અને રજૂઆતો પર અગાઉથી વિચાર કર્યો છે, જેમાં

રિટ અરજદારોની લેખિત રજૂઆતો તેમજ સમિતિનો અહેવાલ સમાવિષ્ટ છે જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોલ ગેસિફાયરને તાત્કાલિક દૂર કરવા જોઈએ અને કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન ન કરતા અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ આધારિત ક્લીન ટેકનોલોજી ગેસિફાયરને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. સુશ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે જ્યારે ટ્રિબ્યુનલે સમાન રાહતો માટે વર્તમાન રિટ અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજીના ગુણદોષ પર વિચાર કર્યો છે, ત્યારે આ નામદાર કોર્ટ ભારતનના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેની અસાધારણ રિટ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકશે નહીં કારણ કે વૈધાનિક જોગવાઈઓ ઉપાય પૂરો પાડે છે અને આ નામદાર કોર્ટ રિટ અરજદારોને કાયદા હેઠળ ઉપલબ્ધ ઉપાય તરફ મોકલી શકે છે.

૮.૧૪ સુશ્રી શાહે, છેલ્લે રજૂઆત કરી હતી કે ટેકનોલોજીમાં ફેરફારને કારણે પર્યાવરણ પર એક અસ્પષ્ટ સકારાત્મક અસર પડી છે. મુવિંગ બેડ ગેસિફાયરમાંથી પીએનજી તરફ વળવાથી વિસ્તારમાં વાયુ પ્રદૂષણમાં ભારે ઘટાડો થયો છે જેથી કરીને આમ જનતાને આસપાસની તાજી હવા મળી શકે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના અમલીકરણને કારણે, કોલસાના વપરાશમાં ઘટાડો થયો છે અને તેનું વહન કરવા માટે, વિસ્તારમાં વાહનોના ઉત્સર્જનમાં પણ નોંધપાત્ર ઘટાડો થયો છે.

૯. સામાવાળા નં. ૫- ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ સિરામિક ટાઇલ્સ એન્ડ સેનિટરીવેર વતી રજૂઆતો;

૯.૧ સામાવાળા નં. ૫ માટે સુશ્રી દિલબર કોન્ટ્રાક્ટર સાથે ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સિલ શ્રી એસ.એન. સોપારકરે લેખિત રજૂઆતો ફાઇલ કરી છે. રજૂઆતો નીચે મુજબ છે;

"૨. વર્તમાન અરજી નીચેના આધાર પર ફાઇલ કરવામાં આવી છે:

(i) કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ (એન.જી.ટી.) એ માત્ર કહેલી તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેલી ટેકનોલોજી મુજબ કોલસાનો ઉપયોગ કરતી ગેસિફિકેશન ટેકનોલોજી પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. એન.જી.ટી.ના હુકમનો હેતુ કોલ ગેસિફિકેશન પર સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધ મૂકવાનો હોઈ શકે નહીં.

(ii) અરજદારના કિસ્સામાં માત્ર બે મુદ્દા ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા. અરજદારે તેમની ટેકનોલોજીમાં ફેરફાર કર્યો છે અને તેનો ઉકેલ આપી ગયો છે. અરજદારની ટેકનોલોજી પર પ્રતિબંધ મૂકી શકાય નહીં કારણ કે તે 'અહેવાલ સાથે સુસંગત ટેકનોલોજી' બને છે.

(iii) એન.જી.ટી. સમક્ષ અરજદારના દાવા પર વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો કારણ કે એન.જી.ટી.એ અરજદારની અરજીને માત્ર ટકે તેમ ન હોવાનું ઠેરવ્યું હતું. [પેજ ૨૦ પેરા ૧૩, પેજ ૨૪ પેરા ૨,]. વાસ્તવમાં, અરજદાર એવો સ્પષ્ટ દાવો કરવા સુધી પહોંચ્યો છે કે એન.જી.ટી.એ ગુણદોષ પર તેની અરજીનો નિર્ણય કર્યો ન હતો. [પેજ ૩૫૭ પેરા ૨].

(iv) અરજી ટકે તેમ ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હોવાથી, અરજદાર કાયદા હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલા વૈધાનિક અપીલના ઉપાયનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી.

(વ) અરજદારની ટેકનોલોજીની ૩ પ્રીમિયર સંસ્થાઓ દ્વારા તપાસ કરવામાં આવી છે અને યોગ્ય જણાઈ છે.

૩. શરૂઆતમાં જ, એ દર્શાવવું યોગ્ય છે કે વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ સદર કાર્યવાહીમાં, વૈધાનિક સત્તામંડળો દ્વારા જી.પી.સી.બી., સી.પી.સી.બી. અને એનઈઈઆરઆઈ દ્વારા સંયુક્ત રીતે તૈયાર કરાયેલા અહેવાલો સહિતના કેટલાક અહેવાલો ફાઈલ કરવામાં આવ્યા હતા. આ અહેવાલોમાં ત્રણેય સ્વરૂપોમાં એટલે કે ઘન, પ્રવાહી અને વાયુમાં મોરબીની ભયજનક પ્રદૂષિત સ્થિતિ નોંધવામાં આવી છે [પેજ ૩૨૦]. સમિતિએ વિવિધ પ્રકારની ગેસિફિકેશન ટેકનોલોજી એટલે કે ટાઈપ-A, B, C, D, અને E ની પણ તપાસ કરી હતી. મોરબી ખાતે પર્યાવરણની ગંભીર સ્થિતિ અંગે તેના દ્વારા રચાયેલી સમિતિના ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષો ધ્યાને લીધા પછી, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ એવા નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે 'કોલ આધારિત ગેસિફાયર' હવે વ્યવહારુ રહ્યા નથી. [પેજ ૩૨૫, પેરા ૨૧]. અગાઉના ફકરા સાથેનો આ નિષ્કર્ષ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોલ ગેસિફિકેશન તેના તમામ સ્વરૂપોમાં પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું છે.

૪. પરિણામે, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે કોલસા સાથે કામ કરતા તમામ ગેસિફાયર બંધ કરવામાં આવે. [પેજ ૩૨૬, પેરા ૨૫]. આમ, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે જે પ્રતિબંધિત કર્યું છે તે ગેસિફાયર ટેકનોલોજીમાં કોલસાનો ઉપયોગ છે અને તારીખ ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ ના હુકમ પસાર કરવાના સમયે અસ્તિત્વમાં હતી તે પ્રમાણે કોલ ગેસિફિકેશન ટેકનોલોજી નથી.

આ નિર્દેશો અભૂતપૂર્વ નથી. એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૧૯૯૭) ૨ એસ.સી.સી. ૩૫૩ (સામાન્ય રીતે 'તાજ કોરિડોર મેટર' તરીકે ઓળખાય છે) માં નામદાર સર્વોચ્ચ

અદાલતે આ બાબત નોંધેલ છે. આગ્રામાં તાજમહેલ અને તેની આસપાસ પ્રદૂષણની ગંભીર સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને સુપ્રિમ કોર્ટે તાજ ટ્રેપેક્ઝિયમ ઝોનમાં કોક/કોલસાની મદદથી ચાલતા કાચ ઉદ્યોગોને તાત્કાલિક બંધ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. કોર્ટે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે ઉદ્યોગોએ ઔદ્યોગિક ઇંધણ તરીકે કુદરતી ગેસ તરફ વળવું જોઈએ અને જે ઉદ્યોગો કોક/કોલસાની મદદથી કામ કરવાનું બંધ કરી શકતા નથી તેમણે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્દેશો અનુસાર પુનઃસ્થાપિત થવું પડશે. [પેજ ૩૮૪, પેરા ૩૪].

એ ઉલ્લેખ કરવો સંબંધિત છે કે વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે, નિર્દેશો પસાર કરતી વખતે સ્પષ્ટપણે નોંધ્યું હતું કે પર્યાવરણીય કાયદાશાસ્ત્રના શાશ્વત વિકાસ અને સાવચેતીના સિદ્ધાંતોને જાળવી રાખવાના હતા. ઉપર ટાંકવામાં આવેલા ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે કે ક્ષતિગ્રસ્ત પર્યાવરણનું નિવારણ એ એક પ્રક્રિયા અને શાશ્વત વિકાસનો એક ભાગ છે, જેમ કે પ્રદૂષણ ફેલાવનારાઓ વ્યક્તિગત પીડિતોને ખર્ચ ચુકવવા તેમજ ક્ષતિગ્રસ્ત પર્યાવરણને પૂર્વવત કરવાનો ખર્ચ ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે. આ સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં જ વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે માત્ર કોલ ગેસિફાયર પર પ્રતિબંધ જ નથી મૂક્યો પરંતુ પુનઃસ્થાપન યોજના સૂચવવા માટે એક સમિતિની રચના પણ કરી હતી, જેનો ખર્ચ સમિતિ દ્વારા નિશ્ચિત કરવામાં આવનારા અન્ય ખર્ચમાં સામેલ કરવાનો હતો. [પેજ ૩૨૬ પેરા ૨૫ અને પેજ ૩૨૭ પેરા ૨૭]

૫. વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે સાવચેતીના સિદ્ધાંત પર પણ વિચાર કર્યો જે હેઠળ પર્યાવરણીય ક્ષતિના કારણોની અપેક્ષા રાખવા, અટકાવવા અને તેના પર પ્રહાર કરવા માટે પગલાં લેવા જોઈએ. કોલ ગેસિફિકેશન પ્રક્રિયા પર્યાવરણીય પ્રદૂષણનું કારણ બને છે તેવા સ્પષ્ટ નિષ્કર્ષ પર આવ્યા પછી અને એલએનજી/સીએનજી

ગેસિફિકેશન પ્રક્રિયાના વિકલ્પને નોંધીને, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે પ્રદૂષણ ફેલાવતા કોલસા પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૬. વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલના નિર્દેશો સ્પષ્ટ, અસ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હોવાથી, અરજદારો દ્વારા પ્રક્રિયામાં કોઈ આક્ષેપિત સુધારો ધ્યાને લઈ શકાય નહીં કારણ કે તેઓ જે ઇંધણનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે તેના પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. અરજદાર દ્વારા દાવો કરાયેલ ફેરફાર એ કોલસા પર પ્રતિબંધ મૂકતા વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ નિર્દેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટેનો આધાર હોઈ શકે નહીં.

૭. ઉપરોક્ત રજૂઆત મહત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ કે અન્યથા પણ, આ નામદાર કોર્ટ સમક્ષ અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત વિદ્વાન એન.જી.ટી. સમક્ષ વિચારણા હેઠળ હતી એટલું જ નહીં, તેને વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અસ્વીકાર કરવામાં આવી હતી. અરજદારના જણાવ્યા મુજબ પણ, તેણે કાર્યવાહી પેન્ડિંગ હતી તે સમયગાળા દરમિયાન થયેલા વિકાસ અંગે લેખિત તેમજ મૌખિક રજૂઆતો કરી હતી. [પેજ ૧૨ પેરા ૧૯]

૮. વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલને ઉદ્યોગોની રજૂઆતની સ્પષ્ટપણે જરૂર છે કે ટેકનોલોજીમાં ફેરફાર અને સુધારો કરવામાં આવ્યો છે અને નવી ટેકનોલોજીના ઉપયોગ પછી ઉદ્યોગો કાર્યરત રહે સામે કોઈ વાંધો હોઈ શકે નહીં. [પેજ ૩૧૧ પેરા ૨]. વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે ૨૦૧૮ ના સમિતિ અહેવાલમાં નોંધાયેલ મોરબી વિસ્તારમાં પર્યાવરણની અત્યંત પ્રદૂષિત અને ક્ષતિગ્રસ્ત સ્થિતિના પ્રકાશમાં, ઝીરો % પ્રદૂષણના ઉત્પાદકના દાવા પર વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વિચારણા કરવામાં ન આવવી જોઈએ તેવી ફરિયાદીની રજૂઆત પણ નોંધી હતી [પેજ ૩૧૫ પેરા ૧૧]. તદનુસાર મોરબી શહેરમાં અગાઉથી અસ્તિત્વ ધરાવતા પ્રદૂષણને દૂર કરવાના ઇરાદા સાથે [પેજ ૩૧૧.પેરા ૧]. આ મુદ્દા પર

ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો તેવો આરોપ મૂકવો ખોટો છે. વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલે અરજદારની રજૂઆત સહિતના તમામ પાસાઓ પર વિચાર કર્યો અને ઈંધણ તરીકે કોલસાના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો.

૯. અરજદાર હકીકતોની ગેરરજૂઆત કરી રહ્યો છે જ્યારે તે એવો આરોપ મૂકે છે કે તેને માત્ર ટકવા પાત્રતાના આધારે બહાર કરવામાં આવ્યો છે. વાસ્તવમાં, તમામ પાસાઓ પર વિચાર કર્યા પછી, વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ એવા સ્પષ્ટ નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે ઉદ્યોગો અને ઉત્પાદકોના વલણમાં 'કોઈ ગુણદોષ નથી', [પેજ ૩૨૭ પિટી ૩૦.]. મોરબીના ક્ષતિગ્રસ્ત પર્યાવરણ અને કોલ ગેસિફિકેશન દ્વારા થતા સ્પષ્ટ પ્રદૂષણના સંબંધમાં વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલના અવલોકનોમાં ગુણદોષનો અભાવ સ્પષ્ટ છે.

૧૦. અરજદાર જાણે છે કે તેમનો દાવો વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમના મોં પર હોવા છતાં છે. તે કારણોસર, મૂળ રીતે ફાઈલ કરાયેલી રિટ તારીખ ૦૬.૦૩.૨૦૧૯ ના હુકમને આક્ષેપિત કરે છે, વાસ્તવમાં વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહીને આક્ષેપિત કરે છે. ત્યારબાદ, છળકપટ રમવાના ઈરાદાથી, અરજદારે વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમને પડકારતી પ્રાર્થના પાછી ખેંચી લીધી અને તેના ફેરફારની વિચારણાની સીધી આકસ્મિક રાહત માંગી. તેના વર્તમાન સ્વરૂપમાં પણ, અરજી વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના કૃત્યોને આક્ષેપિત કરે છે [પેજ ૧૩ પેરા ૨૧]. આમ અરજદાર આ નામદાર કોર્ટના રિટ સત્તાક્ષેત્રનો દુરુપયોગ કરીને વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના કાયદાકીય નિર્દેશને સ્પષ્ટપણે વટાવી જવા માગે છે. અરજદાર દ્વારા માંગવામાં આવેલી રાહત, સારાંશમાં, સામાવાળા સત્તામંડળોને વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમનું સ્વેચ્છાએ ઉલ્લંઘન કરવા માટે મજબૂર કરે છે. કાયદાનો આ

સર્વસંમત સિદ્ધાંત છે કે પક્ષકાર જે આડકતરી રીતે કરી શકતો નથી તે આડકતરી રીતે કરી શકતો નથી:

૧૧. અરજદાર વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમના મોં પર રાહત માંગતો હોવાથી, તેથી તે એન.જી.ટી. એક્ટની કલમ ૨૨ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ અપીલ ફાઇલ કરીને જ દાવો કરી શકાય છે. આ કલમ સ્પષ્ટપણે એ નિર્ધારિત કરે છે કે એન.જી.ટી. દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમથી નારાજ 'કોઈપણ વ્યક્તિ', નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલ ફાઇલ કરીને તેને પડકારી શકે છે. વર્તમાન કેસમાં આ વધુ લાગુ પડશે, જ્યાં કોઈ પક્ષકારને સ્પષ્ટ હુકમ દ્વારા પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યો હતો પરંતુ તેનો કોઈ ગુણદોષ ન હોવાનું જણાવ્યું હોવાથી તેને લાભ આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. આમ, અરજદાર માટે યોગ્ય ઉપાય નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલ ફાઇલ કરીને વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમને પડકારવાનો છે.

૧૨. ધારી લઈએ પરંતુ સ્વીકારતા નથી કે અરજદારના દાવા પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં અને વિદ્વાન એન.જી.ટી. દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશનો વ્યાપ શું હતો તે સ્પષ્ટ નથી, તો તે ફરીથી વિદ્વાન એન.જી.ટી.નો સંપર્ક કરીને જ સ્પષ્ટ કરી શકાય છે. તે જ રાહત મેળવવા માટે સ્પષ્ટપણે અન્ય એક પરિણામી ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે, વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમને સ્પષ્ટ કરવા માટે અસાધારણ રિટ સત્તાક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી.

૧૩. અરજદારે તેની રજૂઆતના સમર્થનમાં એમ.જી. મહેતા વિ. યુઓઆઈ અને અન્ય ૧૯૯૯ ૭ એસ.સી.સી. પરર માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને પણ રજૂ કર્યો હતો. આ નિર્ણય તદ્દન અલગ અને ભિન્ન સંજોગોમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં

મંજૂરી રાષ્ટ્રીય મહત્વના કામ માટે માંગવામાં આવી હતી એટલે કે એરપોર્ટ રનવેના પુનઃનિર્માણ માટે [પેજ ૫૩૩ પેરા ૧૧].

વધુમાં, હોટ મિક્સર ચલાવવાની મંજૂરી માત્ર એક વર્ષના સમયગાળા માટે જ માંગવામાં આવી હતી. [પેજ ૫૨૩ પેરા ૨].

તે કેસમાં અરજદારનો કેસ એવો હતો કે હોટ મિક્સ પ્લાન્ટ અન્ય ક્યાંયથી સ્થાપિત કરવો અને ચલાવવો શક્ય ન હતો કારણ કે

(a) હોટ મિક્સને રનવે પર પાથરતા પહેલાં ખૂબ ઊંચા તાપમાને જાળવવાની જરૂર હોય છે. જો તૈયારીનું સ્થળ દૂર રાખવામાં આવે તો તાપમાન જાળવવું શક્ય બનશે નહીં. [પેજ ૫૨૩ અનુક્રમ c],

(b) દૂરના સ્થળે તૈયારી કરવાથી પ્રીમિક્સ વહન કરવા માટે ૧૦૦ થી વધુ ટ્રકોની જરૂર પડશે, જેના કારણે ટ્રાફિક જામ થશે અને ટ્રાફિક નિયંત્રણોને ધ્યાનમાં રાખીને અનિશ્ચિત બનશે [પેજ ૫૨૩ અનુક્રમ f-h]. વધુમાં, તેનાથી એરપોર્ટ પર સુરક્ષા જોખમ પણ ઊભું થઈ શકે છે [પેજ ૫૩૨ પેરા ૯].

વર્તમાન કેસમાં, અરજદારોના અંગત હિતની પૂર્તિ માટે મંજૂરી માંગવામાં આવી છે. તે કોઈ પણ રીતે રાષ્ટ્રીય હિત અથવા મહત્વ સાથે સંબંધિત નથી. વધુમાં, ખૂબ જ વ્યવહારુ વિકલ્પ ઉપલબ્ધ છે એટલે કે ઇંધણ તરીકે ગેસનો ઉપયોગ. તેથી, આ ચુકાદા પર આધાર રાખી શકાય નહીં.

૧૪. અરજદારો મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટેની અપેક્ષિત જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. અરજદારો દાવો કરવા માટેનો કોઈ અધિકાર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે, માંગ્યા મુજબની રાહત મેળવવા માટે હકદાર હોવાની વાત તો દૂર રહી. અરજદાર એ સંસ્થા છે જેણે કથિત રીતે ટેકનોલોજીમાં ફેરફાર કર્યો છે

અને તે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરનાર પોતે નથી. સામાવાળા સત્તામંડળો પાસે મંજૂરીની માંગણી કરવા માટે અરજદાર માટે કાયદામાં કોઈ આધાર નથી. વધુમાં, મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટે, રાજ્ય અથવા જાહેર સત્તામંડળના ભાગે અનુરૂપ ફરજ પાડા હોવી જોઈએ: વર્તમાન વિવાદમાં, અરજદારો કોઈપણ ટેકનોલોજીની તપાસ અને મંજૂરી આપવા માટે સામાવાળા સત્તામંડળના ભાગે રહેલી ફરજ જણાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે, ખાસ કરીને જ્યારે આ મુદ્દો વિદ્વાન એન.જી.ટી. દ્વારા શાંત કરવામાં આવ્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા સત્તામંડળ વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના સત્તાક્ષેત્રને આધીન છે અને તેથી તેના હુકમોથી બંધાયેલા છે.

૧૫. અરજદારોએ એ પૂરું પાડ્યું નથી કે જ્યારે કોલ ગેસિફિકેશન ગેસ જેટલું ફાયદાકારક નથી ત્યારે તેઓ શા માટે તેના તરફ પાછા વળવા માંગે છે. સ્વચ્છ ઇંધણનો વિકલ્પ હાજર હોય ત્યારે, પ્રદૂષણ ફેલાવતા ઇંધણ તરફ પાછા વળવા માટે માત્ર વ્યાપારી લાભ આધાર હોઈ શકે નહીં. વાસ્તવમાં, વિદ્વાન એન.જી.ટી.એ વિશિષ્ટ રીતે નિર્દેશ આપ્યો છે કે લાદવામાં આવનારું વળતર એવું હોવું જોઈએ જે કોલ ગેસિફિકેશન જેવી કોઈપણ પ્રદૂષણ ફેલાવતી પ્રવૃત્તિને બિન-નફાકારક બનાવી દે. આમ, વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમનો આત્મા કોઈપણ પ્રદૂષણ ફેલાવતી પ્રવૃત્તિને અંશતઃ પ્રોત્સાહિત કરવાનો છે, ભલે તે અન્યથા પરવાનગી યોગ્ય જણાય. આમ એવું સબમિટ કરવામાં આવે છે કે અદાલતો અને સત્તામંડળોનું આગમન હંમેશાં તે દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં હોવું જોઈએ જે પર્યાવરણની સૌથી વધુ તરફેણ કરે છે, તેને છોડી દેવાને બદલે.

૧૬. છેલ્લે, અરજદારોએ ક્રિયાનું ચોક્કસ કારણ દર્શાવ્યું નથી જેના આધારે અરજદારે આ નામદાર કોર્ટનો સંપર્ક કર્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યારે અરજદારે એવો દાવો કર્યો છે કે તેની

રજૂઆત પર સામાવાળા સત્તામંડળ દ્વારા વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ તેણે આવી કોઈ રજૂઆત ખુલ્લી કરી નથી. જો અરજદાર એવો દાવો કરે છે કે તેનો વિકાસ વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમના વ્યાપમાં નથી, તો અરજદારે વિદ્વાન એન.જી.ટી.ના હુકમ પછી અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ રજૂઆત જાહેર કરવી જોઈતી હતી જેના પર સામાવાળા સત્તામંડળ દ્વારા વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી. આવી કોઈ રજૂઆતના અભાવે, વર્તમાન અરજી ગેરસમજણ ભરી છે અને રદ થવાને પાત્ર છે.

૧૭. આ કારણસર, વર્તમાન અરજી રદ થવાને પાત્ર છે."

૧૦. પક્ષકારો માટે ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સિલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી ધ્યાને લીધા પછી, અમારી વિચારણા માટે જે એકમાત્ર પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે તે એ છે કે શું સ્પેશિયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૬/૨૦૧૮ ના રિટ અરજદારોએ જી.પી.સી.બી.ને મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટે કોઈ કેસ બનાવ્યો છે કે નહીં.

૧૧. અમે બંને પક્ષે રજૂ કરાયેલી પરસ્પર વિરોધી રજૂઆતો પર વિચારણા કરવા તરફ આગળ વધીએ તે પહેલાં, અમે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના તેના અહેવાલમાં સમિતિ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો પર પ્રથમ નજર નાખવા માંગીએ છીએ. વૈકલ્પિક કોલ ગેસિફાયરના મુદ્દા પર, સમિતિ દ્વારા તેના અહેવાલમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ છે;

"વૈકલ્પિક કોલ ગેસિફાયર્સ

પાણીની હાજરીમાં કોલસાના અંશતઃ ગરમ કરવાથી ઉત્પન્ન થતા ગેસ જે H_2 , CO અને હલકા હાઈડ્રોકાર્બન ઉત્પન્ન કરે છે તેને પ્રોડ્યુસર ગેસ કહેવાય છે. જો કોઈ ચોક્કસ દહન જરૂરિયાતને અનુકૂળ કરવા માટે CO અને H_2 ના ગુણોત્તરમાં ફેરફાર કરીને પ્રોડ્યુસર રચના બદલવામાં આવે તો તેને સિન્થેટિક ગેસ કહેવામાં આવશે. મોરબીમાં ગેસિફાયર પ્રોડ્યુસર ગેસ જનરેટર છે.

શેલમાં વપરાતી ટેકનોલોજીના આધારે ગેસિફાયરનું વર્ગીકરણ કરી શકાય છે. હાલમાં, વિશ્વભરમાં ત્રણ પ્રકારની ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે એટલે કે પેક્ડ મુવિંગ બેડ, ફ્લુઈડાઇઝ્ડ બેડ અને એન્ટ્રેઈન્ડ બેડ ગેસિફાયર. મુવિંગ બેડ ગેસિફાયરમાં, બે શક્યતાઓ છે એટલે કે અપડ્રાફ્ટ અને ડાઉનડ્રાફ્ટ ગેસિફાયર. અપડ્રાફ્ટ ગેસિફાયરના કિસ્સામાં, તળિયેથી ગેસિફાયર શેલની અંદર હવાને દબાણપૂર્વક દાખલ કરવામાં આવે છે, જ્યાં કોલસાનું સૌથી નીચું સ્તર ૧૧૦૦ સેલ્સિયસ તાપમાને બળે છે અને ગરમ હવા તથા વરાળ પેક્ડ કોલ બેડ દ્વારા ઉપર તરફ જાય છે. પેક્ડ કોલ બેડના ઉપલા સ્તરોમાં, તાપમાન ધીમે ધીમે ઘટે છે અને ગેસિફાયરના આઉટલેટ પર આશરે ૪૦૦ સેલ્સિયસ સુધી પહોંચે છે. સમગ્ર કોલ બેડ ૨૦ થી ૫૦ મીમી કોલસાથી ભરેલો છે, જે વિવિધ તાપમાને ગરમ હવા અને વરાળ સાથે પ્રતિક્રિયા આપે છે. પ્રોડ્યુસર ગેસ અને ટાર વિવિધ તાપમાને કોલસાના બેડની સમગ્ર ઊંડાઈમાં બને છે. ઉચ્ચ તાપમાન (૧૦૦૦-૧૧૦૦ સેલ્સિયસ) ધરાવતા શેલના નીચલા સ્તર પર, CO , H_2 અને હલકા આલેપ્ય વજન વાળા ટાર (જેમ કે CH_4 , C_2H_2) નું નિર્માણ થાય છે. જેમ જેમ ગરમ હવા અને વરાળ ઉપર તરફ જાય છે અને નીચા તાપમાને કોલસાનો સામનો કરે છે, તેમ પ્રોડ્યુસર ગેસ (CO , H_2) નો પ્રમાણમાં ઓછો જથ્થો અને ઉચ્ચ

શૃંખલા વાળા હાઇડ્રોકાર્બન અથવા પોલી એરોમેટિક સંયોજનો (જેમ કે PAH, BaP વગેરે) નો મોટો જથ્થો જેને ટાર કહેવાય છે તે બને છે.

આ તમામ ઓર્ગેનિક અણુઓ (ટાર) બાષ્પશીલ છે અને ગેસિફાયર શેલમાં જોવા મળતા તાપમાને વાયુ અવસ્થામાં રહે છે અને જ્યારે પાણી તાપમાન સંબંધિત ઉત્કલન બિંદુથી નીચે જાય ત્યારે કન્ડેન્સ થઈ જાય છે. ટાઈપ 'B' અને 'C' ગેસિફાયરમાં, ટારને ઈએસપી માં એકત્રિત કરવામાં આવે છે કારણ કે તાપમાન આવા ટાર કન્ડેન્સેશન સ્તર સુધી નીચું લાવવામાં આવે છે. ટાઈપ 'D' ગેસિફાયરમાં, સમગ્ર ગેસ પાઈપ લાઈનને જેકેટ કરીને પ્રોડ્યુસર ગેસનું તાપમાન ઊંચું રાખવામાં આવે છે, જેથી ટારનું કન્ડેન્સેશન થવા દેવાતું નથી. જોકે બર્નરના છેડે, તાપમાન ઘટે છે અને ટાર કન્ડેન્સેશન થાય છે. જ્યાંથી ભઠ્ઠીમાં ફીડ કરવામાં આવે છે ત્યાં ગરમ ગેસ બર્નર વાલ્વ સુધી પહોંચે ત્યાં સુધીમાં, તાપમાન સામાન્ય રીતે આશરે ૨૦૦ સેલ્સિયસ સુધી લાવવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે ઉચ્ચ તાપમાને ફ્લો કંટ્રોલ વાલ્વ જાળવી શકાતો નથી કારણ કે વાલ્વનું સીલ (ટેફ્લોન) ક્ષતિગ્રસ્ત થઈ શકે છે.

પેક્ડ બેડ ગેસિફાયરનો બીજો પ્રકાર ડાઉનડ્રાફ્ટ ગેસિફાયર છે, જેમાં શેલમાં તેની મુસાફરીના છેલ્લા તબક્કામાં હવા ઘન ઇંધણના સર્વોચ્ચ તાપમાનનો સામનો કરે છે. જોકે, આવા ગેસિફાયર બાયો-માસનો ઉપયોગ કરીને ચલાવી શકાય છે અને તેથી કેલરીફિક મૂલ્યની મર્યાદા ધરાવે છે અને ભઠ્ઠીની પ્રમાણમાં ટૂંકી લંબાઈ માટે સેવા આપી શકે છે. મોરબી ખાતે, લાંબી ભઠ્ઠી (૩૦૦ મીટરથી વધુ) નો ઉપયોગ થાય છે.

ગેસિફાયર કામગીરીના અન્ય બે ટેકનોલોજીકલ વિકલ્પો ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ અને એન્ટ્રેઈન્ડ બેડનો ઉપયોગ છે. આ બંને ગેસિફાયર પ્રમાણમાં

ઊંચા તાપમાને કામ કરે છે અને તેથી અપડ્રાફ્ટ ગેસિફાયર કે જે ખૂબ ભારે ટાર ઉત્પન્ન કરે છે તેનાથી વિપરીત પ્રમાણમાં ઓછી માત્રામાં હલકો ટાર ઉત્પન્ન કરે છે, જે યોગ્ય રીતે સંચાલિત ન થાય તો ઇકોસિસ્ટમ માટે ઝેરી છે. ૧૨૦૦-૧૪૦૦ સેલ્સિયસ પર કામ કરતા એન્ટ્રેઇન્ડ બેડ ગેસિફાયર મોટી માત્રામાં પ્રોડ્યુસર ગેસ ઉત્પન્ન કરવા માટે કાર્યરત છે અને નાના પાયાના સિરામિક ઉદ્યોગો દ્વારા તેનો ઉપયોગ થવાની શક્યતા નથી અને તેથી અહીં ચર્ચા કરવામાં આવી નથી.

ફ્લુઇડાઇઝ બેડ ગેસિફાયર ૮૫૦-૯૫૦ સેલ્સિયસ ના તાપમાન શ્રેણીમાં કામ કરે છે અને ઉત્પન્ન થતો પ્રોડ્યુસરનો જથ્થો મોરબીના સિરામિક ઉદ્યોગોની જરૂરિયાતોને અનુલક્ષીને છે અને તેથી અહીં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ફ્લુઇડાઇઝ બેડ ગેસિફાયરમાં, કોલસાનું કદ ૬ મીમી સુધીનું હોય છે જેથી પ્રતિક્રિયા માટે કોલસાનું મોટું સપાટી ક્ષેત્રફળ પૂરું પાડે છે. ફ્લુઇડાઇઝ બેડ ગેસિફાયર પ્રતિક્રિયા થવા માટે ઉચ્ચ રીટેન્શન સમય પૂરો પાડે છે જેથી કોલ ટારનું સર્જન ઘટે છે. તાપમાન પ્રમાણમાં ઊંચું હોવાથી, મોટા આદિપચ વજન વાળા ટારની રચના ટાળવામાં આવે છે અને માત્ર હલકા આદિપચ વજન વાળા ટાર (જેમ કે CH₄, ૦%) ની રચના થાય છે, જે સમગ્ર ગેસ પાઇપ લાઇન માં જોવા મળતા તાપમાને વાયુ અવસ્થામાં રહે છે. કોલસાની તૈયારી દરમિયાન કોલસાનો ભેજ ૨૦% જાળવી રાખવો જરૂરી છે. કોલસામાં ભેજનું પ્રમાણ ઓછું હોય તેવા કિસ્સામાં, વરાળનો વધારાનો પૂર્વ-નિર્ધારિત જથ્થો ફીડ કરી શકાય છે. પેક્ડ મુવિંગ બેડમાં કરવામાં આવતી અલગ ભેજ ફીડિંગ ફ્લુઇડાઇઝ બેડ ગેસિફાયર માટે જરૂરી નથી.

અદ્યતન ફ્લુઇડાઇઝ બેડ ગેસિફાયર માટે, વધારાના કોલ ક્ષિંગ એકમોની જરૂર પડશે, જેને કોલ ક્ષિંગ એકમો પર યોગ્ય ધૂળ

પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણની પણ જરૂર પડશે. ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયરમાં, સાયકલોન જેવા યોગ્ય કણો દૂર કરવાના સાધનનો ઉપયોગ કરીને ગેસને તેના ચાર, એશ અને ઇનર્ટ મીડિયાથી સાફ કરવાની જરૂર છે.

હાલમાં મોરબી વિસ્તારમાં સ્થાપિત ગેસિફાયર ઉત્પાદન માટે સ્ટીલનો ઉપયોગ કરે છે, જે વાસ્તવમાં ઉચ્ચ તાપમાનની કામગીરી માટે ઉપયોગમાં લેવા માટે પ્રમાણિત નથી. અદ્યતન ગેસિફાયરના કિસ્સામાં, એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કાળજી લેવી જોઈએ કે ઉત્પાદનની સામગ્રી યોગ્ય રીફ્રેક્ટરી સાથે ઉચ્ચ તાપમાનની કામગીરી માટે યોગ્ય પ્રમાણિત સામગ્રી હોય અને તમામ ઔદ્યોગિક સુરક્ષા ધોરણોને પૂર્ણ કરતી હોય. હાલમાં સ્થાપિત મુવિંગ બેડ ગેસિફાયરની સરખામણીમાં અદ્યતન ટેકનોલોજી ગેસિફાયર મોંઘા હશે અને તેથી તેની કરકસર સુનિશ્ચિત કરવા માટે, સિરામિક ઉદ્યોગના કલસ્ટર માટે સિંગલ ગેસિફાયર સ્થાપિત કરવાના વિકલ્પ પર વિચાર કરવો જોઈએ. આ કિસ્સામાં સિરામિક ઉદ્યોગ ગેસિફાયરના સંચાલન, જાળવણી અને પ્રદૂષણના મુદ્દાઓની જવાબદારીમાંથી મુક્ત રહેશે. માત્ર ગેસિફાયર ઓપરેટર પાસે ગેસિફાયર સંચાલન જાળવવાની જવાબદારી રહેશે અને સિરામિક ઉદ્યોગને સ્વચ્છ સિન્થેટિક ગેસ મળશે.

સાહસિકો, જેમણે મુવિંગ બેડ ગેસિફાયરની ડિઝાઇન, સ્થાપન અને સંચાલનમાં લીડ લીધી છે તેઓ પ્રશંસાને પાત્ર છે, જોકે, વધતી જતી પ્રદૂષણની સમસ્યાને કારણે તેમને ટેકનોલોજી બદલવા અને ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયર તરફ વળવાની સલાહ આપવામાં આવે છે કારણ કે દેશી સાહસિકો પીએનજી નો આર્થિક વિકલ્પ પૂરો પાડવા સક્ષમ હશે, જે એક દુર્ભિક સંસાધન છે. આવા અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ્ડ બેડ ગેસિફાયરને તમામ નિયમનકારી મંજૂરીઓ (જોખમ મૂલ્યાંકન,

સુરક્ષા ઓડિટ વગેરે), જે પણ યોગ્ય હોય તે સાથે છૂટ આપવામાં આવે. તેની સફળ કામગીરી પર, વધારાના એકમો સ્થાપિત કરવાની છૂટ આપવી જોઈએ."

૧૨. એવું જણાય છે કે જે ટેકનોલોજી વિશે મેસર્સ રાધે રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ પ્રા. લિ. વાત કરી રહ્યું છે તે સમિતિ દ્વારા પણ ધ્યાને લેવામાં આવી હતી. આ સંબંધમાં નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ છે;

"મેસર્સ રાધે રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ પ્રા. લિ.

ગેસીફાયરના ઉત્પાદક:	મેસર્સ. રાધે રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ પ્રા. લિ.
સિરામિક ઉદ્યોગનું નામ:	મેસર્સ. સેગમ ટાઇલ્સ પ્રા. લિ. પ્લોટ નં.: સર્વે નં. ૬૪, ગાલા શાપર રોડ, ગામ ગાલા, તાલુકો અને જીલ્લો મોરબી, ગાલા ૩૬૩૬૪૨.
પેદાશ:	૭૦૦૦ મેટ્રિક ટન/માસ વિટ્રીફાઇડ ટાઇલ્સ
મુલાકાત/ કમ્પોનેન્ટના તારીખ	ગેસીફાયરના નિરીક્ષણની ૩૧/૦૮/૨૦૧૭
કોલસાનો વપરાશ	૩૪ ટન પ્રતિદિન
નિરીક્ષણ	ભઠ્ઠી પાસે સોર્સ એમીશન મોનિટરિંગ અને ગેસીફાયર પ્લાન્ટની નજીક બે જગ્યાએ વર્કઝોન મોનિટરિંગ કરવામાં આવ્યું. સોર્સ એમીશન મોનિટરિંગનું વિશ્લેષણ કોષ્ટક ૩.૩ માં અને વર્કઝોન મોનિટરિંગ વિશ્લેષણ કોષ્ટક ૩.૪ માં દર્શાવ્યું છે.

ગેસિફાયર ઉત્પાદકે જેનો દાવો કર્યો હતો તે ટેકનિકલ સુવિધાઓ:

ભઠ્ઠીમાં સીધા ગરમ ગેસનો ઉપયોગ કરવાનો હેતુ ધરાવે છે.

કાચી ગેસ લાઈનને ગરમ રાખવામાં આવે છે, જેથી ભઠ્ઠીના છેડા સુધી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થવાની શક્યતા ટાળી શકાય.

તાપમાનમાં કોઈ ઘટાડો થતો ન હોવાથી, ટાર કેચર/વેટ ઈલેક્ટ્રો સ્ટેટિક પ્રેસિપિટેટરની જરૂર નથી.

ટાર વાયુ સ્વરૂપમાં રહે છે અને કોલ ગેસ સાથે ઇંધણ તરીકે ભઠ્ઠીમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે.

ભઠ્ઠીના છેડા નજીક નાની માત્રામાં ટાર ઉત્પન્ન થાય છે, જે ઠંડુ થતાં ઘન બની જાય છે. ઘન બનેલા ટારને તોડીને ગેસિફાયરમાં કોલસાની સાથે ફરીથી ફીડ કરવામાં આવે છે, જો તે પ્રવાહી સ્વરૂપમાં રહે તો તેને કોલસા પર છાંટવામાં આવે છે અને પછી ગેસિફાયરમાં ફરીથી ફીડ કરવામાં આવે છે.

ગેસ સફાઈમાં ઉપયોગમાં લેવાતા ફિલ્ટર મીડિયાને સરળતાથી પુનઃનિર્માણ અને પુનઃઉપયોગ કરી શકાય છે.

હોટ ફિલ્ટરેશન ટેકનોલોજી સ્કાડા સાથે સ્વચાલિત રીતે કામ કરે છે અને દબાણના ઘટાડા પર આધારિત છે.

વેટ ટેકનોલોજી ગેસિફાયરની સરખામણીમાં કોલસાનો વપરાશ રૂપ થી ૩૦% ઘટે છે.

વીજળીના વપરાશમાં આશરે ૫૦% નો ઘટાડો થાય છે.

સમિતિ દ્વારા અવલોકનો

સ્પષ્ટપણે ગેસિફાયર સિસ્ટમમાં ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થતું નથી કારણ કે સિનથેટિક ગેસ વહન કરતી પાઈપલાઈન સાથે ગંદા પાણીનો આઉટલેટ અથવા ગંદા પાણીની સ્ટોરેજ ટેન્ક નથી.

ગેસિફાયરથી ભઠ્ઠી સુધીની પાઈપલાઈન સાથે સુરક્ષા માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી વોટર સીલમાં ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના છે.

ભઠ્ઠીના બર્નર નજીક ટાર ઉત્પન્ન થાય છે અને નાની ડોલમાં એકત્રિત થાય છે.

ઉત્પાદક દાવો કરે છે કે ટાર સર્જનનો દર ગેસિફાયરમાં વપરાતા પ્રતિ ટન કોલસા દીઠ ૧ કિગ્રા છે;

પ્રોડ્યુસર ગેસના ફ્લો માપન માટેનું સાધન પૂરું પાડવામાં આવ્યું નથી.

કાચા સિન્થેટિક ગેસને ફિલ્ટર મીડિયા (રોડ મેટલ] ગિટ્ટી/બ્લેક સ્ટોન/ કપચી) માંથી પસાર કરીને સાફ કરવામાં આવે છે. ફિલ્ટર મીડિયા કાળો પાવડર શોષી લે છે, જેને અલગથી પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકાય છે}.

કાળા પાવડરના શોષણ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા ફિલ્ટર મીડિયાને શોષણ ટેન્કમાંથી દૂર કરવામાં આવે છે અને સ્વચ્છ ફિલ્ટરની નવી બેચ લોડ કરવામાં આવે છે.

ફિલ્ટરેશન યુનિટ (શોષણ ટેન્ક) ના તળિયે એક વાલ્વ પૂરો પાડવામાં આવે છે જેને ધૂળ વાળા ફિલ્ટરેશન મીડિયા એટલે કે કપચીને ડ્રેઈન કરવા માટે ખોલી શકાય છે. ડ્રેઈન વાલ્વ ટાઈમરથી સજ્જ છે જેથી તેના ખુલવાની આવર્તન અને તેના ખુલવાનો સમયગાળો જરૂરિયાત મુજબ સેટ કરી શકાય.

વપરાયેલા ફિલ્ટર મીડિયામાંથી શૉટ બ્લાર્સિંગ દ્વારા શેકરમાં હલાવીને કાળી ધૂળ સાફ કરવામાં આવે છે. સાફ કરેલા ફિલ્ટરનો શોષણ ટેન્કમાં ફરીથી ઉપયોગ કરી શકાય છે.

ટોચના ખુદ્દા હોપરથી સતત ફીડિંગ બંધ હોપરમાં કોલસાનું ફીડિંગ સંપૂર્ણપણે સ્વચાલિત છે અને સ્કાડા સાથે જોડાયેલું છે.

સ્ત્રોત મોનિટરિંગ પરિણામો દર્શાવે છે કે SO₂, NO₂ અને CO ની સાંદ્રતા જી.પી.સી.બી. દ્વારા તારીખ ૨૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૫ ના નોટિફિકેશન દ્વારા નિર્ધારિત ધોરણો કરતાં વધી જાય છે, જ્યારે PM અને TOC ની સાંદ્રતા ધોરણોની અંદર છે.

વર્ક ઝોન મોનિટરિંગ પરિણામો દર્શાવે છે કે PM₁₀, SO₂, CO અને કોલ ટાર બાષ્પશીલોની સાંદ્રતા જી.પી.સી.બી. દ્વારા તારીખ ૨૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૫ ના નોટિફિકેશન દ્વારા નિર્ધારિત ધોરણોની અંદર છે.

ડિસેમ્બર ૨૦૧૭ અને જાન્યુઆરી ૨૦૧૮ માં મુલાકાતો દરમિયાન, ડી-ટાઇપ ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગોની મુલાકાત લીધી હતી. મુખ્ય અવલોકનો નીચે મુજબ છે:

વોટર સીલ/ટ્રેપમાં ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થાય છે. એવું જાણવા મળ્યું હતું કે ઊંચા તાપમાને કારણે, સીલ/ટ્રેપમાંનું ગંદુ પાણી બાષ્પીભવન થઈ જાય છે અને તેથી તાજું પાણી ઉમેરીને વોટર સીલને ફરીથી ભરવાની નિત્ય જરૂરિયાત રહે છે.

એવી સંભાવના છે કે સિનથેટિક ગેસ વોટર સીલમાંથી પસાર થતી વખતે અમુક પ્રમાણમાં પાણી વહન કરી શકે છે (બાષ્પીભવન કરી શકે છે). જો સિનથેટિક ગેસ વોટર-સીલમાંથી પસાર થતી વખતે

અસંતૃપ્ત રહે તો આપું થાય છે. આ કિસ્સામાં, સમય જતાં વોટર-સીલમાં પાણીનું સ્તર ઘટે છે.

કોલ ટાર સર્જનનો ડેટા ઓપરેટરો દ્વારા યોગ્ય રીતે જાળવવામાં આવતો નથી. એવું જાણવા મળ્યું છે કે ૦.૫ થી ૧.૦ કિગ્રા/બર્નર/દિવસ. એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે દરરોજ ૧૨.૫ ટન કોલસાનો વપરાશ કરતા ગેસિફાયરમાં દરરોજ આશરે ૪૦ કિગ્રા ટાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ ટારને ગેસિફાયરમાં રિસાયકલ કરી શકાતો નથી.

આ એક મુવિંગ બેડ ગેસિફાયર હોવાથી કોલ ટારની રચનાને ટાળી શકાતી નથી.

પાઈપલાઈનને ઈન્સ્યુલેટ કરીને ગેસિફાયરથી ભઠ્ઠીના બર્નર સુધી પ્રોડ્યુસર ગેસ ગરમ રાખવામાં આવતો હોવાથી, બર્નર નજીક નાની માત્રા સિવાય ટાર કન્ડેન્સ થતો નથી. પ્રોડ્યુસર ગેસમાં ટાર હોય છે, જે જ્વાળાનો રંગ પીળો / નારંગી બનાવે છે.

વપરાયેલા ફિલ્ટર મીડિયા (રોડ મેટલ/ગિટ્ટી/ બ્લેક સ્ટોન એટલે કે કપચી) ના મોટા જથ્થાનો નિકાલ એક મુદ્દો હશે.

વપરાયેલ ફિલ્ટર મીડિયા કાર્બન ધૂળ અને ટારથી કોટેડ હોય છે. સપ્લાયર અને કેટલાક ઉદ્યોગો દ્વારા દાવો કરાયા મુજબ, વપરાયેલા એટ્રીગેટ્સનો ઉપયોગ રસ્તાના બાંધકામ માટે થાય છે. અગાઉની સમિતિએ ડામર રોડ બનાવવા માટે હોટ મિક્સ પ્લાન્ટ માટે ભલામણ કરી હતી, જોકે, વપરાયેલા એટ્રીગેટ્સનો મોટો જથ્થો અને ગુણવત્તા સંબંધિત વિભાગ /સંસ્થા પાસેથી નિશ્ચિત કરવાની જરૂર છે. વધુમાં, એકવાર જથ્થો વધુ થઈ જાય પછી આવા એટ્રીગેટ્સના આડેધડ નિકાલને નકારી શકાય નહીં. ટાર અને કોલસાની ધૂળથી કોટેડ

ફિલ્ટર મીડિયાનો વિપુલ જથ્થો જેનો નિકાલ અન્ય પર્યાવરણીય મુદ્દો હોઈ શકે છે.

ગેસિફાયરના આ ટાઈપ-ડી ની ટેકનોલોજી પ્રકરણ-૨ માં સંબંધિત ભાગમાં વર્ણવેલ છે.

કોષ્ટક ૩.૩: મેસર્સ સેગમ ટાઈલ્સ પ્રા. લિ. ખાતે સોર્સ એમિશન મોનિટરિંગ.

(મેસર્સ રાધે ગેસિફાયર દ્વારા પૂરું પાડવામાં આવેલ ગેસિફાયર).

સેમ્પલ લીધા તા. ૩૧/૦૮/૨૦૧૭

અનુ.	યુનિટ	કિલન સ્ટેક	જી.પી.સી.બી. ધોરણો (મિ.ગ્રા./એમ૩)
૧	ઓક્સિજન (%)	૧૦.૩	
૨	કાર્બન ડાયોક્સાઈડ (%)	૮.૫	
૩	ભેજ (%)	૩.૪૫	
૪	તાપમાન (ડીગ્રી સે.)	૨૭૮.૭	
૫	વેલોસિટી (મિ./સે.)	૧૨.૬	
૬	પાર્ટિક્યુલેટ મેટર (મિ.ગ્રા./એમએમ ૨)	૮.૪	૧૫૦
૭	સલ્ફર ડાયોક્સાઈડ (મિ.ગ્રા./એનએમ ૨)	૪૦૦.૦૩	૨૦૦
૮	નાઈટ્રોજન ડાયોક્સાઈડ (એન.ઓ.૨) (મિ.ગ્રા./એમએમ ૨)	૭૨૮.૬	૪૦૦
૯	કાર્બન મોનોક્સાઈડ (મિ.ગ્રા./એમએમ ૨)	૧૩૨	૧૦૦
૧૦	ટોટલ ઓર્ગેનિક કાર્બન (મિ.ગ્રા./એમએમ ૨)	૭.૬૫	૨૦

કોષ્ટક ૩.૪: વર્કઝોન મોનિટરિંગ પરિણામો

અનુ.	માપદંડ	દ.પ./ ગેસીફાયર થી દિશા	ઉ.પૂ./ ગેસીફાયર થી દિશા	જી.પી.સી. બી. ધોરણો (મિ.ગ્રા./ એમ૩)
૧	રેસ્પિરેબલ ડસ્ટ પી.એમ. ૧૦ (મિ.ગ્રા. એમ.૨)	૦.૫૩૦૩	૦.૧૧૫૩૪	૦૫
૨	સલ્ફર ડાયોક્સાઇડ (મિ.ગ્રા. એમ.૨)	૦.૦૧૧૫	૦.૦૧૩૫	૧૩
૩	કાર્બન મોનોક્સાઇડ (મિ.ગ્રા. એમ.૩)	બી.ડી.એલ.	બી.ડી.એલ.	૫૫
૪	કોલ ટાર વોલેટાઇલ્સ (બેન્ઝીન સોલ્યુટ ફેક્શન્સ, એન્થ્રેસીન, બેન્ઝો (આલ્ફા), પાયરીન, ફેનેન્થ્રીન, ફિયસીન, પાયરીન (મિ.ગ્રા./એમ.૩)	બી.ડી.એલ.	બી.ડી.એલ.	૦.૨

૧૩. સમિતિ દ્વારા તેના અહેવાલમાં કાઢવામાં આવેલા નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ છે;

"જી.પી.સી.બી. દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી માહિતી મુજબ, ગેસિફાયર સંબંધિત છેલ્લા બે વર્ષમાં ચાર ઔદ્યોગિક અકસ્માતો નોંધાયા છે. તાજેતરનો અકસ્માત મેસર્સ એકિટવ સિરામિક્સ પ્રા. લિ. પ્લોટ નં. ૬૨૭, લાખધીરપુર રોડ, ઘુંટુ, તા-જિલ્લો મોરબી ખાતે જીવલેણ હતો. અકસ્માત ૧૭.૦૮.૨૦૧૭ ના રોજ થયો હતો અને હોસ્પિટલમાં ૨૩.૦૮.૨૦૧૭ ના રોજ કામદારનું મૃત્યુ થયું હતું. ઇવેપોરેટરનું ગરમ ગંદુ પાણી કામદાર પર ઊડ્યું હતું અને ઇવેપોરેટરના તળિયે તૂટેલા વાલ્વને કારણે તે દાઝી ગયો હતો.

ગુજરાત સરકાર દ્વારા રચાયેલી નિષ્ણાત સમિતિ (૨૦૧૪) ની ભલામણો મુજબ સુરક્ષાના ઉપાયો ફેક્ટરી ઇન્સ્પેક્ટોરેટ (ડીઆઈએસએચ) દ્વારા યોગ્ય રીતે જોવા જરૂરી છે.

દ્રશ્ય અવલોકનો અને વિસ્તારમાં કાચા તળાવો/ ખાબોચિયા, ગટરોમાંથી પાણી/ગંદા પાણીના પરિણામોના વિશ્લેષણના આધારે, એવું તારણ કાઢી શકાય છે કે ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગોમાંથી કચરો છોડવામાં આવે છે જેના પરિણામે કાચા તળાવો/ખાબોચિયા, ગટરોમાં પાણી દૂષિત થયું છે.

આ એ પણ દર્શાવે છે કે સિરામિક ઉદ્યોગો જી.પી.સી.બી. દ્વારા આપવામાં આવેલી ઝીરો ડિસ્ચાર્જ શરતનો અમલ કરતા નથી અને ગેરકાયદેસર રીતે ગંદુ પાણી છોડે છે જેને ઇવેપોરેટરમાં બાષ્પીભવન કરવાનું હોય છે. ગેરકાયદેસર રીતે કચરો છોડવાના કારણો ટેકનિકલ હોઈ શકે છે જેમ કે અયોગ્ય/બિન-કાર્યક્ષમ ઇવેપોરેટર્સ, ઇવેપોરેટરમાંથી નીકળતી વધારાની વરાળ ગેસિફિકેશન માટે જરૂરી નથી, ગેસિફાયર સંચાલનમાં પરોક્ષ ફૂલિંગ/સફાઈને બદલે ગેસનું સીધું સ્ક્રબિંગ અને આર્થિક એટલે કે ઇવેપોરેટરના સંચાલન દરમિયાન થયેલ ખર્ચ બચાવવા વગેરે.

ભૂગર્ભ જળ મોનિટરિંગ કેટલાક કુવાઓ પર COD સાંદ્રતાને કારણે કેટલુંક દૂષણ દર્શાવે છે. બાબતો નિશ્ચિત કરવા માટે નિયમિત મોનિટરિંગ કરવાની જરૂર છે.

ડિસેમ્બર ૨૦૧૭ માં સમિતિ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા આસપાસની હવાની ગુણવત્તાના મોનિટરિંગ મુજબ, ધૂળના સંદર્ભમાં આસપાસની હવાની ગુણવત્તા વિસ્તારમાં ખૂબ જ ખરાબ અને ભયજનક છે અને આસપાસની હવાની ગુણવત્તાના મોનિટરિંગ પરિણામો પણ દર્શાવે છે કે પર્ટીક્યુલેટ મેટર (PM10), PM2,5 તમામ સ્થાનો પર એનએએક્યુએસ કરતાં વધી જાય છે. સિરામિક ટાઈલ્સ માટે બોડી ક્લે બનાવવા માટેના સ્પ્રે ડ્રાયર્સ, આવા ઉદ્યોગોમાં કાચા માલના હેન્ડલિંગ (વિવિધ માટી, સામગ્રી, કોલસો વગેરે),

વિસ્તારમાં રસ્તાની સ્થિતિ, ટ્રકોની અવરજવર (કાચો માલ/પ્રોડક્ટ્સ વહન કરતા) અને વિવિધ વાહનો તથા સિરામિક ઉદ્યોગો (મોટે ભાગે વિટ્રિફાઇડ ટાઇલ્સ) માંથી ઉત્પન્ન થતા ઘન કચરાના આડેધડ નિકાલને કારણે વિસ્તારમાં PM ની સાંદ્રતા વધુ છે.

પાંચ સ્થાનો પર SO₂ ની સાંદ્રતા પણ એનએએક્યુએસ કરતાં વધી જાય છે. વાતાવરણમાં SO₂ ની ઉચ્ચ સાંદ્રતાની હાજરી એ બાબતની પુષ્ટિ કરે છે કે સ્પ્રે ડ્રાયર્સ હોટ એર જનરેશન (એચએજી) માટે લિગ્નાઈટ, કોલસાના બારીક કણો અને ગેસિફાયરમાં ઉત્પન્ન થતા કોલ ટારનો ઉપયોગ કરે છે. સ્પ્રે ડ્રાયર એકમો ઉપરાંત, ગંદા પાણીના બાષ્પીભવન માટે અને સિરામિક એકમો (ભઝી) માં સિન્થેટિક ગેસનો ઉપયોગ કરતા ગેસિફાયર મોટી માત્રામાં સલ્ફર ઉત્સર્જિત કરે છે કારણ કે આ એકમોમાં ફ્લુ ગેસ ડિ-સલ્ફરાઈઝેશન (સ્કબર) સિસ્ટમ નથી. મોરબી વિસ્તારમાં SO₂ ની ખૂબ જ ઉચ્ચ સાંદ્રતા ભયજનક છે અને SO₂ ના ઉત્સર્જનને નિયંત્રિત કરવા માટે કડક કાર્યવાહી કરવાની જરૂર છે.

નિષ્ણાત સમિતિ (ગુજરાત સરકાર) ૨૦૧૪ માં આપવામાં આવેલા મધ્યમ ગાળાના ઉપાયો અનુસાર- પ્રદૂષણના ઢ્રષ્ટિકોણથી સ્પ્રે ડ્રાયરનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, જેમાં હયાત વાયુ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણોથી સંબંધિત સર્વેક્ષણ, સ્થાપિત સિસ્ટમની પર્યાપ્તતા નિશ્ચિત કરવી અને એન્જિનિયરિંગ /ટેકનિકલ સંસ્થાઓના પર્યાવરણ વિભાગો દ્વારા છ મહિનાની અંદર નિર્ધારિત ધોરણોને પૂર્ણ કરવા માટે વધારા/ફેરફારો સૂચવવાનો સમાવેશ થશે અને સંબંધિત ઉદ્યોગ મંડળોએ અભ્યાસનો ખર્ચ ભોગવવો જોઈએ પરંતુ કંઈ નક્કર બન્યું નથી.

સ્પ્રે ફાયર્સ સાથે જોડાયેલા મોટાભાગના ચીમની અપર્યાપ્ત વાયુ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ પ્રણાલીઓ દર્શાવતું દ્રશ્યમાન વાયુ ઉત્સર્જન ઉત્સર્જિત કરે છે જેમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે."

૧૪. સમિતિના તેના અહેવાલમાં અવલોકનો નીચે મુજબ છે;

"અવલોકનો

સમિતિની મુલાકાત દરમિયાન, સભ્યો દ્વારા પ્રદૂષણના કેટલાક મુદ્દાઓ જોવામાં આવ્યા હતા, જે લેખિત પાલનના ધોરણો હેઠળ આવતા ન હોઈ શકે કે તેની પાસે કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવા પણ ન હોઈ શકે, જોકે, તે પર્યાવરણની ઘોર બેદરકારી દર્શાવે છે. મોરબી વાંકાનેર ઔદ્યોગિક વિસ્તારની નબળી પર્યાવરણીય સ્થિતિને સમજવા માટે દ્રશ્યમાન અવલોકનો અહીં ટેક્સ્ટ અને ફોટોગ્રાફ્સમાં દસ્તાવેજીકૃત કરવામાં આવ્યા છે.

ઔદ્યોગિક વિસ્તારની મુલાકાત દરમિયાન, એવું સમજાયું હતું કે સમિતિના સભ્યોની મુલાકાતના થોડા દિવસો પહેલાં મોટી સંખ્યામાં કોલ ગેસિફાયર ચાલુ હતા. સમિતિના સભ્યો નિરીક્ષણ પૂર્ણ કરે અને ઔદ્યોગિક વિસ્તાર છોડીને જાય ત્યાં સુધી તેમાંના ઘણાને અસ્થાયી રૂપે બંધ કરી દેવામાં આવ્યા હતા. તેથી, સમિતિની મુલાકાત દરમિયાન કાર્યરત હોય તેવા ઉદ્યોગોના પાલનના મુદ્દા વિશે જ માપી શકાય છે. જો ચાલુ કોલ ગેસિફાયરના બિન-પાલનના આધારે નિર્ણય લેવામાં આવે તો, સમિતિની મુલાકાત દરમિયાન ચાલુ હોય તેવા ગેસિફાયર જ બંધ થશે અને બિન-કાર્યરત ગેસિફાયર બચી જશે. આ ગેસિફાયર પર્યાવરણને પ્રદૂષિત કરી શકે છે અને સમિતિ બનાવવા અને નિરીક્ષણ કરવાનો હેતુ નિષ્ફળ જશે.

સરળતાથી ઉપલબ્ધ પીએનજી ની સરખામણીમાં સ્વચ્છ ગેસ માટે કોલ ગેસિફાયર ચલાવવાનું એક કારણ સ્થાનિક લોકો દ્વારા જણાવાયા મુજબ એ છે કે પીએનજી ના વપરાશને મીટરિંગ ડિવાઇસ દ્વારા પરિમાણિત કરી શકાય છે, જે સિરામિક પ્રોડક્ટની માત્રા સાથે સાંકળી શકાય છે. બીજી તરફ, કોલસાના જથ્થા, ગુણવત્તા, પાણીના વપરાશ, ગંદા પાણીના સર્જન અને કોલ ટારના સર્જન વગેરે માટે કોઈ યોગ્ય રેકૉર્ડ ડેટા જાળવવામાં આવતો ન હોવાથી સિન્થેટિક કોલ ગેસને પરિમાણિત કરી શકાતો નથી. આમાંના કેટલાક ડેટા સ્કાડા સિસ્ટમના વ્યાપની બહાર છે. આ ઉત્પાદકને પ્રોડક્ટનો જથ્થો છુપાવવામાં મદદ કરે છે, જેથી એક્સાઇઝ ડ્યુટી (હવે જીએસટી) ટાળી શકાય છે. જોકે, સમિતિ આવી કોઈપણ પ્રવૃત્તિ પર ટિપ્પણી કરી શકે નહીં. સમિતિને કોઈપણ એકમ પર લાયકાત ધરાવતા ગેસિફાયર ઓપરેટર પણ મળ્યા નથી. તેમના દ્વારા ગેસિફાયર કામગીરી અંગે કોઈ યોગ્ય ડેટા પૂરો પાડવામાં આવ્યો ન હતો.

સમિતિ દ્વારા નિરીક્ષણ દરમિયાન ૧૩ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર મળી આવ્યા હતા. આ ગેસિફાયર મુલાકાત દરમિયાન ચાલુ ન હતા. તેમાંના કેટલાક લાંબા સમયથી ચાલુ ન હતા, જોકે, કેટલાક ગેસિફાયર ગંદા પાણી અને ટાર સાથે મળી આવ્યા હતા જે દર્શાવે છે કે આ ગેસિફાયર તાજેતરના ભૂતકાળમાં ચાલુ હતા. ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર બંધ કરવાના હતા અને ટાઈપ 'A' ગેસિફાયરની હાજરી એ જી.પી.સી.બી.ના નિયમનકારી ધોરણોનું ધોર ઉલ્લંઘન છે. જી.પી.સી.બી.એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે તમામ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર તોડી પાડવામાં આવે.

સમિતિ દ્વારા ૩૧૫ માન્ય સી.સી.એ. ધરાવતા (જી.પી.સી.બી. રેકૉર્ડ મુજબ-૩૧૬ ગેસિફાયર માન્ય સી.સી.એ. સાથે) સહિત ૩૮૪ ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. તેમાંથી ૨૫૪ ચાલુ

હતા અને ૧૩૦ બિન-કાર્યરત હતા. ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં બીજા ઘણા ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર સ્થાપિત હોઈ શકે છે. જી.પી.સી.બી. આવા ગેસિફાયર શોધી શકે છે. તેમની પાલન સ્થિતિ ધ્યાનમાં લીધા વિના, તમામ ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર બંધ કરવા જોઈએ અને તોડી પાડવા જોઈએ. કેટલાક ગેસિફાયર દાવો કરી શકે છે કે તેઓ સી.સી.એ. દ્વારા નિર્ધારિત સંપૂર્ણ પાલન શરત સાથે ગેસિફાયર ચલાવી રહ્યા હતા અને તેથી તેમને ચાલુ રાખવાની છૂટ આપવી જોઈએ. આ સમિતિને ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર, એક સ્વચ્છ ટેકનોલોજી જણાતી નથી અને તેથી તે બંધ જ થવું જોઈએ.

ગેસિફાયર ઓપરેટરોએ તેમના ગેસિફાયરના પ્રકાર વિશે જણાવ્યું હતું અને તદનુસાર, ૫ નંગ ટાઈપ 'C' ગેસિફાયર સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે, એવું જાણવા મળ્યું હતું કે ટ્રાયલ રન હેઠળ છૂટ અપાયેલ મેસર્સ શ્યામ સિરામિક્સ ખાતેના માત્ર એક જ ગેસિફાયરમાં ટાર રિફોર્મર-કમ-વેસ્ટવોટર ઇવેપોરેટર હતું. શરૂઆતમાં રોટરી ટાર રિફોર્મર-કમ-વેસ્ટવોટર ઇવેપોરેટર ધરાવતા બાકીના અન્ય ચાર ગેસિફાયરમાં ઇવેપોરેટરમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. ઉત્પન્ન થયેલ ટારનો સી.સી.એ. મુજબ સોડિયમ સિલિકેટ/સિમેન્ટ ઉદ્યોગો સાથે એમઓયુ કરીને નિકાલ કરવામાં આવે છે. તેથી, આ ૪ ગેસિફાયર ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર ગણાય છે.

જી.પી.સી.બી.ના રેકૉર્ડ મુજબ, તેમણે ૧૫ ટાઈપ 'D' ગેસિફાયરને ટ્રાયલ રનની મંજૂરી આપી છે જેમાંથી સમિતિએ ૧૧ ઉદ્યોગોનું નિરીક્ષણ કર્યું છે. આ ગેસિફાયરોએ ૩-૬ મહિના માટે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું છે. જી.પી.સી.બી.એ આ પ્રકારના ગેસિફાયરને કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ (સી.ટી.ઇ.) આપ્યું નથી. આ ગેસિફાયર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે જોકે તેમને કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ જારી કરાવ્યું નથી અને જી.પી.સી.બી.એ આ તમામ ગેસિફાયરોને એક મહિના માટે

ટ્રાયલ રનની મંજૂરી આપી છે. જી.પી.સી.બી.એ તેમની કામગીરી બંધ કરવાની જરૂર છે.

૨ સિરામિક ઉદ્યોગો ટાઇપ-E ગેસિફાયર ધરાવતા જણાયા છે પરંતુ ૨ વર્ષથી વધુ સમયથી ચાલુ ન હતા. આ ઉદ્યોગો પીએનજી સાથે ચાલુ હતા."

હું આ તમામ સૂચનાઓને સંપૂર્ણપણે સમજું છું. તમારી વિનંતી મુજબ, ગુજરાત હાઇકોર્ટના ચુકાદાના મુખ્ય ભાગનું અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતીમાં અનુવાદ નીચે મુજબ છે:

ગંદા પાણીના વ્યવસ્થાપન માટે અને સંમતિ મુજબ ઝીરો લિક્વિડ ડિસ્ચાર્જની શરત સંપૂર્ણ રીતે પૂરી કરવા માટે ટાઇપ 'B' દ્વારા ઇવેપોરેટર પૂરા પાડવામાં આવે છે. ગંદા પાણીને (કન્ડેન્સેટ અને સ્કબર વોટર સીલ) વરાળમાં રૂપાંતરિત કરવાનું હોય છે અને ગેસિફાયરમાં પુનઃઉપયોગ/રિસાયકલ કરવાનું હોય છે. આ ઇવેપોરેટર સિન્થેટિક ગેસ બાળીને ઉત્પન્ન થતા ફ્લુ હોટ ગેસ સાથેના શેલ અને ટ્યુબ પ્રકારના હોય છે.

જોકે, આ ઇવેપોરેટર યોગ્ય રીતે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યા નથી. ગેસિફાયરમાં વરાળ ફીડ કરવા પર કોઈ નિયંત્રણ નથી. પ્રકરણ-૨ માં વર્ણવ્યા મુજબ, વિવિધ ટેકનિકલ/ આર્થિક [સંચાલન અને જાળવણીના કારણોસર ઇવેપોરેટર દ્વારા તમામ ગંદા પાણીને વરાળમાં રૂપાંતરિત કરીને ગેસિફાયરમાં રિસાયકલ કરી શકાતું નથી અને તેથી કોઈક સમયે ગંદુ પાણી બહાર છોડવામાં આવે છે અથવા સંમતિની શરતથી વિપરીત વાતાવરણમાં વરાળ છોડવામાં આવે છે. આ સંમતિની શરત ટેકનિકલ રીતે તેમજ વ્યવહારિક રીતે શક્ય નથી (પર્યાવરણમાં

ગંદુ પાણી છોડવાનું અને વાતાવરણમાં વરાળ છોડવાનું અવલોકન કરતા). મુલાકાતો દરમિયાન, એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે રૂપજ કાર્યરત ગેસિફાયરમાંથી, ૧૫૬ ઇવેપોરેટર કાર્યરત હતા અને આ કાર્યરત ઇવેપોરેટરમાંથી ૮૬ ઇવેપોરેટર વાતાવરણમાં વરાળ છોડી રહ્યા હતા (આકૃતિ ૫.૬-iii). જો તમામ ગેસિફાયર અને તેના ઇવેપોરેટર કાર્યરત હોત, તો વાતાવરણમાં વરાળ છોડવાની પ્રથા વધુ હોત. ઇવેપોરેટરમાંથી ઉત્પન્ન થતા કોન્સન્ટ્રેટની કોઈ યોગ્ય નિકાલ વ્યવસ્થા જોવા મળી ન હતી.

લગભગ તમામ ઇવેપોરેટરમાં વાતાવરણમાં વરાળના બાયપાસ/છોડવા માટે બટર વાલ્વ સાથેના વેન્ટ સાથે ગેસિફાયરમાં વરાળ ફીડ કરવા માટે પાઈપ આપવામાં આવે છે. જો તેને સુરક્ષા જોગવાઈ તરીકે ગણવામાં આવે તો પણ, રપ્ચર ડિસ્ક સાથેનો કોઈ વાલ્વ નથી. જી.પી.સી.બી.ના અધિકારીઓ દ્વારા એ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે અગાઉના પ્રકરણ ૨ માં જણાવ્યા મુજબના કારણોસર આ તેમની નિત્ય પ્રેક્ટિસ છે.

૩૨ ગેસિફાયરના પરિસરની અંદર અને બહાર ગંદુ પાણી અને ટાર ફેલાયેલા જણાયા હતા. મુલાકાતો દરમિયાન, જોકે કેટલાક ઉદ્યોગો સંમતિની શરત મુજબ ગેસિફાયરમાં કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીની વરાળ ફીડ કરી રહ્યા હતા અને ઝીરો લિક્વિડ ડિસ્ચાર્જ (ઝેડએલડી) જાળવી રહ્યા હતા. આ પાલન માત્ર નિરીક્ષણ દરમિયાન જ હોઈ શકે છે અને પરિસરની બહાર તેમના નિકાલને નિયંત્રિત અને મોનિટર કરવા માટે કોઈ વ્યવસ્થા નથી.

ભક્તી સુધીની ગેસ પાઈપલાઈન સાથેના વોટર સીલ ટ્રેપ દૂષિત થાય છે અને તેને ટ્રીટ કરવાની અથવા ગેસિફાયરમાં ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આ ગંદુ પાણી ડૂમમાં સંગ્રહિત થયેલું જણાયું હતું, જેમાંથી કેટલાક લીક થઈ રહ્યા હતા.

ઈવેપોરેટર ફ્લુ ગેસ સ્ક્રબર અને ચીમનીની ઊંચાઈ/ એસએમએફ લગભગ તમામ એકમોમાં પર્યાપ્ત ન હતા અને સંમતિની શરતો મુજબ ન હતા.

૭૩ ગેસિફાયર કાચા સિન્થેટિક ગેસનું સીધું સ્ક્રબિંગ કરવાની જોગવાઈ/પ્રેક્ટિસ કરી રહ્યા છે, અને ૧૩૩ ગેસિફાયરમાં ફ્લૂિંગ ટાવરનું પાણી દૂષિત છે. આ તમામ બિન-પાલન છે.

ગંદા પાણી અને ટાર કલેક્શન ટેન્કના સ્ટોરેજ ટેન્ક માટે કોઈ યોગ્ય કવર નથી, તેમજ ઘણા કિસ્સાઓમાં યોગ્ય વીઓસી કલેક્શન અને ગેસિફાયરને ફીડ કરતી પાઈપ ગોઠવણ ન હતી જેનાથી સંમતિની શરતોનું ઉલ્લંઘન થતું હતું. મોટાભાગના કિસ્સામાં, ટાર ટેન્ક અને કન્ડેન્સેટ કલેક્શન ટેન્કના મેનહોલ/ઓપનિંગ્સ, કન્ડેન્સેટ કલેક્શન ટેન્ક ખુલ્લા રાખવામાં આવ્યા હતા અથવા કવરમાં જગ્યાઓ જોવા મળી હતી, જેથી નજીકના વિસ્તારમાં વીઓસી ઉત્સર્જિત થતી હતી અને ટારની દુર્ગંધ વિસ્તારમાં પ્રબળ હતી.

ગેસિફાયર માટે માન્ય સી.સી.એ. ધરાવતા ઉદ્યોગો સોડિયમ સિલિકેટ અથવા સિમેન્ટ ઉદ્યોગો સાથે એમઓયુ ધરાવતા હતા. મેનિફેસ્ટ સિસ્ટમ ઉદ્યોગો દ્વારા યોગ્ય રીતે જાળવવામાં આવતી નથી, ટાર વાળા કચરાના સંગ્રહ, સ્ટોરેજ, પરિવહન, નિકાલ, બાકી સ્ટોક માટેના દૈનિક રેકૉર્ડ ધરાવતી લોગબુક

જાળવવામાં આવતી નથી (જે સી.સી.એ. મુજબ જાળવવાની હોય છે તે જાળવવામાં આવતી નથી) લગભગ તમામ ઉદ્યોગો દ્વારા. ખતરનાક કચરાની હિલચાલને ટ્રેક કરવા માટે આવા રેકૉર્ડનો અભાવ ગેસિફાયરમાં કોલ ટારના સર્જન માટે મંજૂરી આપવા પ્રોત્સાહિત કરતો નથી. મોરબી ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિશિષ્ટ છે કારણ કે ત્યાં મોટી સંખ્યામાં ખતરનાક કચરો (કોલ ટાર) પેદા કરતા ગેસિફાયર છે.

ટારના પરિવહન માટે ટ્રેક્ટર ટ્રોલી (૧૦ ટન) નો ઉપયોગ થાય છે જેની પાસે ક્યારેક રજીસ્ટ્રેશન નંબર, જીપીએસ સિસ્ટમ પણ હોતી નથી અને તે એચડબલ્યુએમ નિયમોની જોગવાઈઓ મુજબ હોતી નથી. ઘણા કિસ્સાઓમાં ટાર અને ગંદા પાણીને અલગ કરવાની કોઈ યોગ્ય જોગવાઈ નથી અને ટાર ટેન્કમાં ગંદુ પાણી એકઠું થાય છે અથવા તેનાથી વિપરીત થાય છે. ક્યારેક, ટ્રેક્ટર/ટેન્કર ગંદા પાણીની સાથે ટાર એકત્રિત કરે છે, અને ગંદુ પાણી પર્યાવરણમાં અન્યત્ર ગેરકાયદેસર રીતે ફેંકી દેવામાં આવે છે અને સોડિયમ સિલિકેટ અથવા અન્ય એકમોને ટાર પૂરો પાડવામાં આવે છે.

બોડી કલે ઉત્પાદક એકમો/સિરામિક એકમોમાં સ્પ્રે ડ્રાયર્સ માટે હોટ એર જનરેટરમાં ઈંધણ તરીકે કોલ ટારનો ગેરકાયદેસર ઉપયોગ થાય છે.

છતાં આ વિસ્તારમાં કોલ ટાર માટે કોઈ યોગ્ય સામાન્ય એકત્રીકરણ સુવિધા સ્થાપિત થયેલી નથી. આજ દિન સુધી, મેસર્સ મોરબી ધુવા ગ્લેઝ ટાઇલ્સ એસોસિએશનને કન્સેન્ટ ટુ એસ્ટાબ્લિશ (સી.ટી.ઈ.) આપવામાં આવ્યું છે અને

કોઈ સી.સી.એ. જારી કરવામાં આવ્યું નથી અને કોલ ટારની તમામ હિલચાલ એચડબલ્યુએમ નિયમોનું યોગ્ય રીતે પાલન કર્યા વિના થઈ રહી છે.

ગેસિફાયરમાંથી નીકળતી નીચેની રાખનો પ્લાન્ટમાં તેમજ નજીકની ખુદ્દી જમીનમાં આડેધડ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

મોરબી-વાંકાનેરના સમગ્ર વિસ્તારમાં ઘન કચરો (તૂટેલી ટાઈલ્સ, પોલિશ કરેલી ટાઈલ્સમાંથી સ્લજ/ ધૂળ) આડેધડ ફેંકવામાં આવે છે. તાજેતરમાં, જિલ્લા વહીવટીતંત્રે ઘન કચરાના નિકાલ માટે ત્યજ દેવાયેલી ખાણો/જમીન ફાળવી છે.

ટાઈપ 'B' ગેસિફાયર સાથે સ્કાડા નામની સિસ્ટમ પૂરી પાડવામાં આવે છે પરંતુ તે ખરેખર સ્કાડા ઓપરેટ કરતી નથી. આ સ્કાડા સિસ્ટમ દ્વારા પ્લાન્ટના પરિમાણોને નિયંત્રિત અથવા સુધારી શકાતા નથી. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં આ સિસ્ટમ્સ સી.સી.એ. મેળવવાની જરૂરિયાત તરીકે સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી અને તે ખરેખર સ્કાડા સિસ્ટમ ન હતી. આ સિસ્ટમો યોગ્ય/ઓપરેટરો દ્વારા ચલાવવામાં પણ આવતી નથી. કેટલાક કિસ્સાઓમાં, વ્યક્તિ કેટલાક પરિમાણો જોઈ શકે છે પરંતુ મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં મૂલ્યો યોગ્ય ન હતા અને આ સિસ્ટમના કાર્યને સમજાવવા માટે કોઈ ન હતું. તે મહત્તમ, પેરામીટર ઈન્ડિકેશન સિસ્ટમ છે જેને કેલિબ્રેશન અને યોગ્ય કામગીરીની જરૂર છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે ઘણા કિસ્સાઓમાં એવું ન હતું.

ઓપરેટર ટેકનિકલ રીતે લાયકાત ધરાવતા નથી અને ભાગ્યે જ ૧૦ અથવા ૧૨ પાસ હોય છે. આનાથી ગેસિફાયર ચલાવવાનું જોખમ વધે છે.

જેતપર પીપળી રોડથી વાંકાનેર રોડ પર વાઘાસિયા સુધીના ૩૫ કિમીના મર્યાદિત વિસ્તારમાં ૪૦૦ થી વધુ ગેસિફાયર છે અને ઘુંટુ રોડ પર સિરામિક એકમોનું કેન્દ્રીકરણ વધુ છે. લખધીરપુર રોડ, નવા જાંબુડિયા, લાલપર વિસ્તારમાં એકબીજાની નજીકમાં ગેસિફાયર છે. આના કારણે, મર્યાદિત વિસ્તારમાં પ્રદૂષણના વધુ સ્ત્રોતોને કારણે પ્રદૂષણની અસર કેન્દ્રિત થઈ રહી છે. પ્રદેશમાં પ્રદૂષણનું વિસર્જન તેની પ્રાદેશિક વહન ક્ષમતા કરતાં વધી ગયું છે અને તેથી ટેકનોલોજીમાં યોગ્ય ફેરફાર કરીને ઉત્સર્જન/વિસર્જનને નિયંત્રિત કરવાની જરૂર છે.

ખૂબ જ ના નાના ક્લસ્ટરમાં મોટી સંખ્યામાં ઉદ્યોગોને કારણે, દૈનિક દેખરેખ વ્યવહાર નથી અને ખૂબ મુશ્કેલ છે. આ જ કારણ છે કે, પ્રાદેશિક કચેરી, જી.પી.સી.બી., મોરબીને નીચાણવાળા વિસ્તારોમાં ગેરકાયદેસર વિસર્જન, બેલા નદીનું પ્રદૂષણ, ભૂગર્ભ જળ પ્રદૂષણ વગેરેની ફરિયાદો મળી રહી છે.

છતાં ટીમો દ્વારા વિવિધ વિસ્તારોમાં ગંદા પાણીનો નિકાલ જોવા મળ્યો છે જેમ કે:-

રફાળેશ્વર તળાવ અને રેલ્વે ટ્રેક નજીક,

આછો બદામી રંગનું પાણી ધરાવતી બેલા નદી,

લાઈટ સિટી સિરામિક્સ પ્રા. લિમિટેડ પાછળનો નીચાણવાળો વિસ્તાર,
પીપળી-જેતપર રોડ,

મેટલ રોડ નજીકના નીચાણવાળા વિસ્તારમાં ગંદુ પાણી,

રાંગપર રોડ જંકશનથી એનએચ ૮ A પર ચામુંડા હોટેલ સુધીની ગટર."

૧૫. સમિતિની આખરી ભલામણો નીચે મુજબ છે;

"૬.૧ ગેસિફાયર ટેકનોલોજીની તપાસ મૂલ્યાંકન

ટાઈપ 'A': સમિતિ દ્વારા નિરીક્ષણ દરમિયાન ૧૩ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર મળી આવ્યા હતા. આ ગેસિફાયર ચાલુ ન હતા. તેમાંના કેટલાક લાંબા સમયથી ચાલુ ન હતા, જોકે કેટલાક ગેસિફાયર ગંદા પાણી અને ટાર સાથે મળી આવ્યા હતા જે દર્શાવે છે કે આ ગેસિફાયર તાજેતરના ભૂતકાળમાં ચાલુ હતા. આ પ્રકારના ગેસિફાયરની મંજૂરી ન હોવાથી, જી.પી.સી.બી.એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે તમામ ટાઈપ 'A' ગેસિફાયર તોડી પાડવામાં આવે.

ટાઈપ 'B': અગાઉની નિષ્ણાત સમિતિ (૨૦૧૪) એ સૂચવ્યું હતું કે જો ગેસ સફાઈ/કન્ડેન્સેશન દરમિયાન ઉત્પન્ન થતા ગંદા પાણીને ઇવેપોરેટરના ઉપયોગ દ્વારા ગેસિફાયર શેલમાં પાછું રિસાયકલ કરવામાં આવે તો ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરને ઓપરેટ કરવાની છૂટ આપી શકાય છે. તદનુસાર જી.પી.સી.બી.એ ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરના ઓપરેશન માટે સુધારેલા સી.ટી.ઈ./સી.સી.એ. મંજૂર કર્યા. જોકે, આ સમિતિને જણાયું છે કે ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરને ગેસિફાયર શેલમાં કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને રિસાયકલ કરીને ચલાવી શકાતું નથી કારણ કે ઉત્પન્ન થયેલું કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી શિફ્ટ રિયાક્શન માટે જરૂરી ભેજ કરતાં વધુ છે. આ જ કારણ છે કે, લગભગ તમામ ટાઈપ 'B'

ગેસિફાયર ઓપરેટરો ખુદી ગટરમાં, નીચાણવાળા વિસ્તારોમાં, ત્યજ દેવાયેલી ખાણો વગેરેમાં ગેરકાયદેસર રીતે ગંદુ પાણી છોડે છે અને/અથવા વાતાવરણમાં વરાળ છોડે છે. ઉદ્યોગોના નિરીક્ષણ દરમિયાન, એવું જાણવા મળ્યું હતું કે ત્યાં ૭૧ ગેસિફાયર છે જે ઇવેપોરેટર ચલાવે છે અને ગેસિફાયર શેલની અંદર ગંદા પાણીની વરાળ ફીડ કરે છે. આ માત્ર એક અસ્થાયી બાબત હોઈ શકે છે કારણ કે સંપૂર્ણ ગંદા પાણીને સતત ધોરણે ફીડ કરી શકાતું નથી. આ ગેસિફાયર પરિસરની બહાર ગેરકાયદેસર રીતે કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી છોડી શકે છે અને જી.પી.સી.બી. માટે ઉત્પન્ન થતા ગંદા પાણી અને તેના રિસાયકલનો ટ્રેક રાખવો શક્ય નથી. એવો તર્ક રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે ઇવેપોરેટર માત્ર થોડા કલાક માટે જ ચાલે છે અને ગેસિફાયર શેલની અંદર સંપૂર્ણ વરાળ ફીડ કરે છે. આવો તર્ક ટકતો નથી કારણ કે કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીનું સર્જન એ એક સતત પ્રક્રિયા છે અને જો ખૂબ મોટી ક્ષમતાના મધ્યવર્તી ટેન્ક બનાવવામાં આવે તો પણ, ગેસિફાયરના ઓપરેશન દરમિયાન કોઈક સમયે બધું ભરાઈ જશે. તેથી, આ સમિતિ ભલામણ કરે છે કે ટાઈપ 'B' ના તમામ ગેસિફાયર તાત્કાલિક બંધ કરવા જોઈએ, સુરક્ષિત રીતે તોડી પાડવા જોઈએ.

ટાઈપ 'C': પરોક્ષ ફૂલિંગ અને ટાર (વેટ ઈએસપી) સાથેના કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણીને ટાર રિફોર્મરમાં ઊંચા તાપમાને ગરમ કરીને ગેસિફાયર શેલમાં રિસાયકલ કરવામાં આવે છે તેમ જણાવવામાં આવ્યું છે. રિસાયકલિંગ કામગીરી એ ધારણા પર હાથ ધરવામાં આવે છે કે ગેસિફાયર શેલની અંદર ફીડ કરવામાં આવતો ભેજ એ રિસાયકલ કરાયેલ કોલ ટારના જથ્થાની સ્ટોઈકિયોમેટ્રિક જરૂરિયાત હશે. ઉત્પાદિત કોલ ટાર પોતે તેની એકત્ર કરવાની પદ્ધતિ (વેટ ઈએસપી) ને કારણે પાણી અને કોલ ટારનું એક ઇમલ્સન છે. કોલ ટારનું ભેજનું

પ્રમાણ શિફ્ટ રિયાક્શનમાં ભાગ લેવા માટે પૂરતું હોવું જોઈએ અને કોઈ વધારાના ભેજની જરૂર પડી શકે નહીં. કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી ત્યારબાદના કન્ડેન્સેશનમાં ફરીથી રિસાયકલ થશે અને આ બદલામાં ગેસિફાયર સિસ્ટમમાં ગંદુ પાણી એકઠું કરશે જેવું કે ટાઈપ 'B' ગેસિફાયરના કિસ્સામાં થાય છે. આમ, ઓપરેશનના થોડા દિવસો પછી, ટાઈપ 'C' ગેસિફાયર કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન કરશે અને એકઠું કરશે, જેની પાસે આર્થિક સારવારનો વિકલ્પ નથી, અને તેથી તેનું સંચાલન હંમેશાં મોટો મુદ્દો રહેશે. કન્ડેન્સેટ ગંદા પાણી અને કોલ ટારનું સર્જન ભલામણપાત્ર નથી.

ટાઈપ 'D': આ હોટ ગેસિફાયર છે અને ભઠ્ઠી સુધી ભેજના કન્ડેન્સેશનની મંજૂરી આપતું નથી. સંપૂર્ણ ભેજ ભઠ્ઠીમાં ફીડ કરવામાં આવે છે. આ હોટ ગેસિફાયર હોવાથી, કોલ ટાર કન્ડેન્સ થતો નથી અને ભઠ્ઠીમાં સીધો ફીડ થાય છે. આ જવાળાના રંગ પરથી સ્પષ્ટ થતું હતું, જે પીળો/નારંગી હતો. સ્વચ્છ પ્રોડ્યુસર ગેસ વાદળી જવાળા આપે છે. રોડ મેટલ/એગ્રીગેટ્સ (કપચી) ફિલ્ટર દ્વારા કાચા ગેસની સફાઈ કરવાથી મોટી માત્રામાં ખુદ્દા/વપરાયેલા એગ્રીગેટ ફિલ્ટર મીડિયા ઉત્પન્ન થાય છે. ટાર અને કોલસાની ધૂળથી કોટેડ ફિલ્ટર મીડિયાનો વિપુલ જથ્થો જેનો નિકાલ અન્ય પર્યાવરણીય મુદ્દો હોઈ શકે છે. ઉચ્ચ આદિવચ વજન (ક્લાસ ૫) ધરાવતો કોલ ટાર ભઠ્ઠીના બર્નરની બરાબર પહેલાં કન્ડેન્સ થાય છે અને તેનો ભેજ બાષ્પીભવન થતાંની સાથે જ ઘન બની જાય છે. ઘન કોલ ટારને શેલના તળિયેથી ફીડ કરી શકાતો નથી. જો ઘન કોલ ટારને ઉપરથી ફીડ કરવામાં આવે તો તે બાષ્પીભવન થઈ જાય છે અને કાચા સિન્ટેટિક ગેસમાં ફરીથી દેખાય છે જેનાથી દરેક અનુગામી ચક્રમાં કોલ ટાર એકઠો થાય છે. ટાઈપ 'D' ગેસિફાયરમાં ઘન કોલ ટાર અને વપરાયેલા દૂષિત એગ્રીગેટ્સના વિશાળ જથ્થાના નિકાલની સમસ્યા

હશે. ગેસિફાયરમાંથી કોલ ટાર અને દૂષિત ફિલ્ટર મીડિયા (એગ્રીગેટ) નું સર્જન ભલામણપાત્ર નથી.

ટાઈપ 'E': ડાઉન ડ્રાફ્ટ અને એગ્રો આધારિત ઇંધણ પર આધારિત છે જ્યાં ગેસના કૂલિંગ અને સફાઈની જરૂર હોતી નથી અને તેથી ગંદુ પાણી અને ટાર ઉત્પન્ન થતા નથી. બાયો-માસ આધારિત ઇંધણ ભારે હાઈડ્રોકાર્બન ઉત્પન્ન કરતું નથી, અને તેથી ટાર, જે ભારે હાઈડ્રોકાર્બન છે તે બનતું નથી. ગેસિફાયરમાં વરાળ ઉમેરવામાં આવતી નથી, તેના બદલે H₂ નિર્માણ માટે બાયો-માસનો ભેજ પૂરતો ગણવામાં આવે છે. ભેજની ફીડની ખૂબ જ ઓછી માત્રાને કારણે, ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થતું નથી.

મોરબી વાંકાનેર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ક્લસ્ટરમાં ગેસિફાયરમાંથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઓછી માત્રામાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ, ઇકોસિસ્ટમ પર તેની સંચયી અસર ખૂબ જ ગંભીર છે કારણ કે ત્યાં ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિરામિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તમામ ઉદ્યોગોમાંથી ગંદા પાણી અને ખતરનાક કચરા (કોલ ટાર) નું સંચાલન અને હેન્ડલિંગ ક્ષેત્રની આત્મસાત ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે અને તેથી કન્ડેન્સેટ ગંદુ પાણી અને કોલ ટાર ઉત્પન્ન કરતા કોઈપણ ગેસિફાયરને મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. જૂના મુવિંગ કોલ બેડ ગેસિફાયર (હાલમાં મોરબીમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) સાથે વધુ પ્રયોગો કરવાને બદલે, મોરબી વિસ્તારમાં સ્વચ્છ ઉર્જાની માંગને પહોંચી વળવા માટે તમામ પ્રદૂષણ નિયંત્રણ ઉપકરણો સાથે અદ્યતન ફ્લુઈડાઈઝ બેડ ગેસિફાયર ડિઝાઈન કરવું જોઈએ.

સિન્થેટિક ગેસ નિર્માણ માટે ક્લીનર ટેકનોલોજી દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ગેસિફાયર ધરાવતા સિરામિક ઉદ્યોગો પીએનજી નો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. કુદરતી ગેસ ગ્રીડ/પાઈપ કનેક્શન

વિસ્તારમાં પહેલાથી જ સ્થાપિત થયેલા છે અને મોટાભાગના ઉદ્યોગો કનેક્શન ધરાવે છે."

વિશ્લેષણ

૧૬. આમ, નિષ્ણાતોએ સ્પષ્ટપણે જણાવી દીધું છે કે કોઈપણ પ્રકારના કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કોઈપણ ભોગે બંધ કરવો જોઈએ. નિષ્ણાતોએ એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે સિરામિક ઉદ્યોગોએ સ્વચ્છ ટેકનોલોજી તરફ વળવું જોઈએ અને કુદરતી ગેસ એટલે કે પીએનજી નો વિકલ્પ પસંદ કરવો જોઈએ. અહેવાલમાં સ્પષ્ટપણે જણાવાયું છે કે વિસ્તારમાં કુદરતી ગેસ ગ્રીડ/પાઈપલાઈન અગાઉથી જ પાથરવામાં આવી છે અને કાર્યાન્વિત કરવામાં આવી છે અને મોટાભાગના સિરામિક ઉદ્યોગોએ ગેસ કનેક્શન પસંદ કર્યા છે. જો એમ હોય તો, સ્પેશયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૭/૨૦૧૯ અને ૬૭૭૪/૨૦૧૯ ના રિટ અરજદારો માટે અનુક્રમે શા માટે અપવાદ રાખવો જોઈએ.

૧૭. અદ્યતન ટેકનોલોજી સાથે હોવા છતાં તેઓ કોલ ગેસિફાયરનો આગ્રહ શા માટે રાખી રહ્યા છે તે અમે સમજી શકતા નથી. અમે આ હકીકતની ન્યાયિક નોંધ લઈએ છીએ કે મોરબી અને આસપાસનો વિસ્તાર થોડા સમય પહેલાં એક નરક હતો, અને કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરતા સિરામિક ઉદ્યોગો આ નરક બનાવવા માટે સંપૂર્ણપણે જવાબદાર છે. જેમ જેમ દિવસો વીતતા ગયા તેમ પરિસ્થિતિ વધુ ને વધુ વણસતી ગઈ. પરિસ્થિતિ એટલી ગંભીર હતી કે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ આ મુદ્દો ઉઠાવવો પડ્યો હતો અને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલની મધ્યસ્થતા અને વિવિધ હુકમો પસાર કર્યા પછી જ, સિરામિક

ઉધોગોને કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરતા રોકવા માટે જી.પી.સી.બી. દ્વારા પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા. કોઈપણ પ્રકારનું કોલ ગેસિફાયર, ભલે તે વધુ સારી ટેકનોલોજી સાથેનું હોય, બિલકુલ સલાહભર્યું નથી. તે વધુ સમસ્યાઓ તરફ દોરી જશે. ઘણી મુશ્કેલીથી અને ઘણા પ્રયત્નોથી પરિસ્થિતિ નિયંત્રણમાં આવી છે. આજની તારીખે પણ હવાની ગુણવત્તા ખૂબ જ નબળી છે. કોલ ગેસિફાયરના દૂષણો માત્ર વાયુ પ્રદૂષણ જ ઊભું કર્યું નથી પરંતુ જમીનને પણ એ હદે દૂષિત કરી દીધી છે કે ભૂગર્ભ જળ પણ દૂષિત થઈ ગયું છે.

૧૮. રિટ અરજદારો બેરોજગારી વગેરે અંગે વાત કરી રહ્યા છે. તેમને આ અંગે એક પણ શબ્દ કહેવાનો કોઈ અધિકાર નથી. અહેવાલ દર્શાવે છે કે સમાજના ગરીબ વર્ગમાંથી આવતા કામદારો અત્યંત ખરાબ પરિસ્થિતિમાં કામ કરતા જણાયા હતા. કામદારોને અત્યંત અસ્વચ્છ પરિસ્થિતિઓમાં સંપર્કમાં મૂકવામાં આવતા હતા. કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરતા સિરામિક ઉધોગો બંધ થવાને કારણે બેરોજગારી ઊભી થાય તો પણ તેને મંજૂરી આપી શકાય કારણ કે કામદારોને આવી અસ્વચ્છ પરિસ્થિતિઓમાં કામ કરતા મૃત્યુ પામવાનું કહેવું વધુ ખરાબ હશે.

૧૯. કામદારો એવા વાતાવરણમાં સંપર્કમાં આવે છે કે થોડા સમયની અંદર તેઓ સિલિકોસિસથી મૃત્યુ પામશે.

૨૦. અમને આ મુકદ્દમો, ખાસ કરીને, સ્પેશિયલ સિવિલ અપીલ નં. ૬૭૫૬/૨૦૧૯ ખૂબ જ અનોખો લાગે છે. પ્રથમ વખત, અમારી સમક્ષ એક એવો કેસ આવ્યો છે, જેમાં, કોલ ગેસિફાયરના ઉત્પાદનમાં રોકાયેલી એક

ખાનગી કંપની પોતાની ઉત્તમ ટેકનોલોજીની બડાઈ હાંકીને રિટ કોર્ટને જી.પી.સી.બી.ને કંપનીની ટેકનોલોજી તપાસવા અને ત્યારબાદ સિરામિક ઉદ્યોગોમાં તે સ્થાપિત કરવાની છૂટ આપવી કે નહીં તે અંગે નિર્ણય લેવા માટે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટે કહી રહી છે. કંપની શું કહેવા માંગે છે?. શું કંપની મેન્ડેમસની રિટ માંગીને તેની ટેકનોલોજીની જાહેરાત કરવાનો પ્રયાસ કરી રહી છે?. શું જી.પી.સી.બી. અને અન્ય વૈધાનિક સત્તામંડળો કંપનીની ટેકનોલોજી તપાસવા માટે બંધાયેલા છે, ખાસ કરીને જ્યારે ઉપરોક્ત નોંધ્યા મુજબ નિષ્ણાતોની સમિતિ અને એન.જી.ટી. દ્વારા તેને ધ્યાને લેવામાં આવી હોય. આજની તારીખે પરિસ્થિતિ એ છે કે કોઈપણ ભોગે, સિરામિક ઉદ્યોગોમાં કોલ ગેસિફાયરનો ઉપયોગ કરવાની છૂટ આપી શકાય નહીં. કોલ ગેસિફાયર, જેની કંપની વાત કરી રહી છે, તેની પણ પોતાની ખામીઓ છે. જ્યારે ૬૦ થી ૭૦ ટકા સિરામિક ઉદ્યોગોએ ગુજરાત ગેસ કંપનીમાંથી કનેક્શન લઈને કુદરતી ગેસ તરફ વળી ગયા છે, તો વર્તમાન કેસમાં રિટ અરજદારો હજુ પણ કોલ ગેસિફાયરનો આગ્રહ શા માટે રાખી રહ્યા છે. તેઓ માત્ર પોતાના નફામાં જ રસ ધરાવે છે. તેઓ કોલ ગેસિફાયરનો આગ્રહ રાખી રહ્યા છે કારણ કે તેઓ કુદરતી ગેસનો ખર્ચ ભોગવવા સક્ષમ ન હોઈ શકે. ટેકનોલોજી તપાસવા અને તે હેતુ સરે છે કે નહીં તે અંગે યોગ્ય નિર્ણય લેવા માટે જી.પી.સી.બી.ને મેન્ડેમસની કોઈપણ રિટ જારી કરવા માટે આ ભાગ્યે જ આધાર હોઈ શકે છે.

૨૧. અરજદાર મેન્ડેમસની રિટ અથવા મેન્ડેમસના સ્વરૂપમાં હુકમ મેળવી શકે તે પહેલાં, તેણે કોર્ટને સંતોષ આપવો પડશે કે નીચેની શરતો પૂરી થાય છે.

- (a) અરજદાર કાનૂની અધિકાર ધરાવે છે;
- (b) સામેના પક્ષકારની કાનૂની ફરજ છે;
- (c) અરજી શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરવામાં આવી છે;
- (d) અરજદાર પાસે અન્ય કોઈ વૈકલ્પિક ઉપાય નથી; અને
- (e) સામેના પક્ષકારે રાહતનો ઇનકાર કર્યો છે, એટલે કે માંગણી અને ઇનકાર.

૨૨. મેન્ડેમસ એ ઉપરી અદાલતો (હાઈકોર્ટ અથવા સુપ્રિમ કોર્ટ) દ્વારા જારી કરવામાં આવતી પરમાધિકાર રિટમાંની એક છે, જે રાજ્ય, તેના ઉપકરણ અથવા તેના અધિકારીઓને તેમની બંધારણીય/વૈધાનિક/જાહેર ફરજ બજાવવા માટે ફરજ પાડવા માટેના આદેશના સ્વરૂપમાં છે.

૨૩. મેન્ડેમસની રિટ એ માત્ર અસાધારણ પ્રસંગોએ અને અપવાદરૂપ સંજોગોમાં જ ઉપયોગમાં લેવાતો એક અસાધારણ ઉપાય છે. તેનો હેતુ કાયદામાં રહેલી ઉણપને પૂરી કરવાનો છે. તે માત્ર માંગવાથી આપી શકાતી નથી પરંતુ જ્યાં કોઈ વૈકલ્પિક, અસરકારક અને પર્યાપ્ત ઉપાય ન હોય ત્યાં મેળવવાની હોય છે. તેનો ઉપયોગ અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ અથવા વૈધાનિક સત્તાનો ઉપયોગ કરતા સત્તામંડળના નિર્ણય સામે અપીલ તરીકે કરી શકાતો નથી. તે માત્ર છેલ્લા ઉપાય તરીકે જ જારી કરી શકાય છે જ્યાં કોર્ટને સંતોષ થાય કે તેની સહાય વિના ન્યાયનો અનાદર થશે.

૨૪. મેન્ડેમસ એ દીવાની સ્વરૂપની કાર્યવાહી અથવા ન્યાયિક કાર્યવાહી છે જે અસાધારણ છે તે અર્થમાં કે તે માત્ર ત્યારે જ જાળવી શકાય જ્યારે અન્ય કોઈ પર્યાપ્ત ઉપાય ન હોય, તેના સ્વરૂપમાં પરમાધિકાર એ હદ છે કે તેનો જારી કરવો વિવેકાધીન છે, માત્ર સ્પષ્ટ કાનૂની અધિકારોનો અમલ કરવા માટે, અને અદાલતોને સત્તાક્ષેત્ર લેવા માટે અથવા તેમના સત્તાક્ષેત્રના ઉપયોગમાં આગળ વધવા માટે ફરજ પાડવા માટે, અથવા કોર્પોરેશનો, જાહેર અને ખાનગી, અને જાહેર બોર્ડ, કમિશન અથવા અધિકારીઓને તેમના સત્તાક્ષેત્ર અથવા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા અને વહીવટી ફરજો બજાવવા માટે ફરજ પાડવા માટે, જે ફરજો કોઈ હોદ્દા, ટ્રસ્ટ અથવા સ્થળ પરથી ઉદ્ભવે છે, અને કાયદા દ્વારા સંપૂર્ણ અને સત્તાવાર તરીકે સ્પષ્ટપણે અને અચૂક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે (પી.આર. અથર, એડવાન્સ લો લેક્સિકોન, (૨૦૦૫), વોલ્યુમ III પેજ ૨૮૭૩.).

૨૫. મેન્ડેમસ એ અધિકારની રિટ નથી અને તે સ્વાભાવિક રીતે (ex debito justitiae) આપવામાં આવતી નથી. તેની મંજૂરી અથવા ઇનકાર કોર્ટની વિવેકાધીન સત્તા પર છે. કોર્ટ મેન્ડેમસનો ઇનકાર કરી શકે છે જ્યાં સુધી એવું ન દર્શાવવામાં આવે કે અરજદારનો સ્પષ્ટ કાનૂની અધિકાર છે અથવા સામાવાળાની વૈધાનિક ફરજ છે અને અરજદાર પાસે કોઈ વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી. (યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એસ.બી. વોહરા, (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૧૫૦)

૨૬. જોકે, કોર્ટની વિવેકાધીન સત્તા મનસ્વી નથી અને તેનો ઉપયોગ ન્યાયી, વ્યાજબી અને મજબૂત અને સુસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંતો પર થવો જોઈએ.

૨૭. કોર્ટે, વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગમાં, વિવિધ પ્રકારના સંજોગો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. તેણે કેસની હકીકતો, વિવેકાધીન સત્તાના ઉપયોગ માટેની તાકીદ, રિટ મંજૂર કરવા અથવા ઇનકાર કરવાના પરિણામો, રિટ મંજૂર કરવા અથવા ઇનકાર કરવાથી થતા નુકસાનનું સ્વરૂપ અને પ્રમાણ વગેરે બાબતો પર વિચાર કરવો જોઈએ. ટૂંકમાં, કોર્ટની વિવેકબુદ્ધિ જાહેર નીતિ, જાહેર હિત અને જાહેર ભલાના વિચારો દ્વારા સંચાલિત હોવી જોઈએ.

૨૮. આમ, અમે રિટ અરજદારો વતી વિદ્વાન કાઉન્સિલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી કોઈપણ રજૂઆત સાથે સહમત નથી કારણ કે મેન્ડેમસ ત્યારે જ અમલમાં મૂકી શકાય જો રિટ અરજદાર કોર્ટને સંતોષ આપે કે કાયદા દ્વારા માન્ય અને સંરક્ષિત વૈધાનિક અથવા કાનૂની અધિકાર અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

૨૯. વ્હાર્ટન્સ લો લેક્સિકોનમાં, 'અધિકાર' શબ્દનો અર્થ થાય છે; (૧) કાનૂની રીતે સંરક્ષિત હિત છે (૨) કાનૂની નિયમોમાંથી ઉદ્ભવતો હકનો દાવો છે (૩) અધિકાર એ નૈતિક અથવા કાનૂની નિયમો દ્વારા માન્ય અને સંરક્ષિત હિત છે (૪) અધિકાર, કાયદામાં જાણીતા દરેક અધિકારને આવરી લે છે.

૩૦. કે.જે.અય્યર્સ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરીમાં, 'અધિકાર' શબ્દનો અર્થ થાય છે; ૧) અધિકાર એ કાનૂની રીતે સંરક્ષિત હિત છે, ૨) અધિકાર એવું હિત છે જે કાયદા દ્વારા માન્ય અને સંરક્ષિત છે.

૩૧. સ્ટ્રાઉડ્સ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરીમાં, 'અધિકાર' શબ્દનો અર્થ થાય છે, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ પાસે એવી વસ્તુ હોય જે બીજા પાસેથી ગેરકાયદેસર રીતે લેવામાં આવી હોય, જેમ કે બેદખલી, અસતતતા અથવા બહાર કાઢવા દ્વારા, અથવા તેવા જ પ્રકારના, અને જે વ્યક્તિ પાસે વસ્તુ હોવી જોઈએ તેના પડકાર અથવા દાવાને અધિકાર કહેવામાં આવે છે.

૩૨. માત્ર વ્યક્તિ અરજ કરી રહ્યો છે તેટલા માટે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરી શકાતી નથી. વ્યક્તિએ પહેલાં અધિકાર સ્થાપિત કરવો જોઈએ અને પછી તેણે સદર અધિકારનો અમલ કરાવવા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. જો સત્તામંડળો દ્વારા ફરજમાં નિષ્ફળતા થાય અથવા નિષ્ક્રિયતા હોય, તો વ્યક્તિ મેન્ડેમસ માટે કોર્ટનો સંપર્ક કરી શકે છે. સદર સ્થિતિ ચુકાદાઓની શ્રેણીમાં સુસ્થાપિત છે.

(a) કોમ્પટ્રોલર એન્ડ ઓડિટર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. કે.એસ.જગન્નાથન, એઆઈઆર ૧૯૮૭ એસસી ૫૩૭ = ૧૯૮૬ (૨) એસ.સી.સી. ૬૭૯ માં અહેવાલ થયેલ, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ જથી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ I માં પેરાગ્રાફ ૮૯ નો મેન્ડેમસની અસરકારકતા વિશે સંદર્ભ આપ્યો છે:

"૮૯.મેન્ડેમસનું સ્વરૂપ.-- ન્યાયની ખામીઓને દૂર કરવાનું છે; અને તદનુસાર તે જારી કરવામાં આવશે, જેથી ન્યાય થઈ શકે, તેવા તમામ કિસ્સાઓમાં જ્યાં વિશિષ્ટ કાનૂની અધિકાર છે અને તે અધિકારનો અમલ કરવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ કાનૂની ઉપાય નથી; અને તેવા કિસ્સાઓમાં જારી થઈ શકે છે જ્યાં, જોકે એક વૈકલ્પિક કાનૂની

ઉપાય છે, છતાં નિવારણની તે પદ્ધતિ ઓછી અનુકૂળ, લાભદાયી અને અસરકારક છે."

(b) (૧૯૯૬) ૯ એસ.સી.સી. ૩૦૯ માં અહેવાલ થયેલા ચુકાદામાં, સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય વિ. હરીશ ચંદ્ર અને અન્ય, પેરાગ્રાફ ૧૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠેરવ્યું છે:

"૧૦....બંધારણ હેઠળ કોર્ટ દ્વારા મેન્ડેમસ ત્યારે જ જારી કરી શકાય છે જ્યારે અરજદાર સ્થાપિત કરે છે કે તે જે પક્ષકાર સામે મેન્ડેમસ માંગવામાં આવે છે તેના દ્વારા કાનૂની ફરજ બજાવવાનો કાનૂની અધિકાર ધરાવે છે અને સદર અધિકાર અરજીની તારીખે અસ્તિત્વમાં હતો.... "

(c) (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૧૫૦ માં અહેવાલ થયેલા ચુકાદામાં, યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એસ.બી. વોહરા, સુપ્રિમ કોર્ટે સદર મુદ્દા પર વિચાર કર્યો અને ઠેરવ્યું કે 'કોઈ' વ્યક્તિની તરફેણમાં મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટે, દાવો કરનાર વ્યક્તિએ પોતાનામાં તેનો કાનૂની અધિકાર સ્થાપિત કરવો જોઈએ. ત્યારે જ કોઈ એવી વ્યક્તિ સામે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરી શકાય છે, જેની પાસે બજાવવા માટે કાનૂની ફરજ છે, પરંતુ તે તેમ કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે અને/અથવા ઉપેક્ષા કરી છે.

(d) (૨૦૦૮) ૨ એસ.સી.સી. ૨૮૦ માં અહેવાલ થયેલા ચુકાદામાં, ઓરિએન્ટલ બેંક ઓફ કોમર્સ વિ. સુંદર લાલ જૈન, પેરાગ્રાફ ૧૧ અને ૧૨ માં, સુપ્રિમ કોર્ટે આ મુજબ ઠેરવ્યું,

"૧૧. જે સિદ્ધાંતો પર મેન્ડેમસની રિટ જારી કરી શકાય છે તે એફ.જી. ફેરિસ અને એફ.જી. ફેરિસ, જુનિયર દ્વારા ધ લો ઓફ એક્સ્ટ્રાઓર્ડિનરી લીગલ રેમેડીઝ માં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યા છે:

નોંધ ૧૮૭.-મેન્ડેમસ, સામાન્ય કાયદામાં, એક અત્યંત પરમાધિકાર રિટ છે, જે સામાન્ય રીતે સામાન્ય સત્તાક્ષેત્રની સર્વોચ્ચ અદાલતમાંથી જારી થાય છે, સાર્વભૌમત્વના નામે, સત્તાક્ષેત્ર હેઠળના કોઈપણ કુદરતી વ્યક્તિ, કોર્પોરેશન અથવા ગૌણ અદાલતને નિર્દેશિત કરીને, તેમને તેમાં નિર્દિષ્ટ કોઈ ચોક્કસ વસ્તુ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે, અને જે તેમના હોદ્દા અથવા ફરજ સંબંધિત છે. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, એવું કહી શકાય કે મેન્ડેમસ એ એક સંક્ષિપ્ત રિટ છે, જે યોગ્ય અદાલતમાંથી જારી થાય છે, જે અધિકારી અથવા બોર્ડને સંબોધિત કરીને કોઈ ચોક્કસ કાનૂની ફરજ બજાવવાનો આદેશ આપે છે જેના માટે રિટ માટે અરજી કરનાર પક્ષકાર કાનૂની અધિકારથી પાલન કરાવવા માટે હકદાર છે.

નોંધ ૧૮૨.-મેન્ડેમસ, યોગ્ય ન્યાયિક વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગને આધીન, અધિકારીઓ અને અન્યો પર કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી સચોટ, સકારાત્મક, વિશિષ્ટ અને વહીવટી ફરજનો અમલ કરવા માટેનો યોગ્ય ઉપાય છે કે જેઓ આવી ફરજ બજાવવાનો ઈનકાર કરે છે અથવા ઉપેક્ષા કરે છે, જ્યારે અન્ય કોઈ પર્યાપ્ત અને વિશિષ્ટ કાનૂની ઉપાય ન હોય અને જેના વગર ન્યાયનો અનાદર થશે. રિટનું મુખ્ય કાર્ય વૈધાનિક કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત જાહેર ફરજોનું પાલન કરાવવાનું છે, અને જાહેર કાર્યો બજાવતા ગૌણ અને નિમ્ન મંડળો અને ટ્રિબ્યુનલોને તેમના સત્તાક્ષેત્રમાં રાખવાનું છે. જોકે, એ જરૂરી નથી કે ફરજ વૈધાનિક કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવે; સામાન્ય કાયદાની ફરજના અમલ માટે પણ મેન્ડેમસ આવે છે.

નોંધ ૧૯૬.-મેન્ડેમસ એ અધિકારની રિટ નથી. તેનો જારી થવો અશંકિતપણે કોર્ટની યોગ્ય ન્યાયિક વિવેકબુદ્ધિ પર રહેલો છે, જે હંમેશાં અદાલતો દ્વારા સ્થાપિત કરાયેલા સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોને આધીન છે. મેન્ડેમસમાંની કાર્યવાહી સામાન્ય મુકદ્દમાના સિદ્ધાંતો દ્વારા સંચાલિત થતી નથી જ્યાં એક તરફ આક્ષેપ કરાયેલી અને બીજી તરફ ઇનકાર ન કરાયેલી બાબતોને સાચી માનવામાં આવે છે, અને તેના પર સ્વયંસ્ફુરિત ચુકાદો આપવામાં આવે છે. જ્યારે મેન્ડેમસને કાનૂની ઉપાય તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો જારી થવો મોટે ભાગે ન્યાયી સિદ્ધાંતો દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. રિટ મંજૂર કરતા પહેલાં કોર્ટ મોટા જાહેર હિત તરફ જોઈ શકે છે અને જોવું જોઈએ જે સંબંધિત હોઈ શકે છે-એવું હિત જેને ખાનગી પક્ષકારો ખાનગી હેતુઓ માટે પ્રયત્ન કરતી વખતે ભૂલી જાય છે. કોર્ટે તમામ હયાત હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને અને પરિણામો પ્રત્યે યોગ્ય આદર રાખીને કાર્ય કરવું જોઈએ. તે દરેક કેસમાં તમામ આસપાસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત વિવેકબુદ્ધિ છે. નોંધ ૨૦૬.- સાચો નિયમ એ છે કે જ્યાં ફરજ સ્પષ્ટપણે વિવેકાધીન હોય અને જે પક્ષકાર પર ફરજ રહેલી હોય તેણે પોતાની વિવેકબુદ્ધિનો યોગ્ય રીતે અને પોતાના સત્તાક્ષેત્રમાં ઉપયોગ કર્યો હોય, એટલે કે તેની કાર્યવાહીને સમર્થન આપવા માટે પર્યાપ્ત હકીકતો પર, ત્યાં મેન્ડેમસ આવશે નહીં."

૧૨. આપણા દેશમાં આ જ સિદ્ધાંતો અપનાવવામાં આવ્યા છે. બિહાર ઈસ્ટર્ન ગેંગેટિક ફિશરમેન કોઓપ. સોસાયટી લિ. વિ. સિપાહી સિંહ માં લેખરાજ સતરામદાસ લાલવાણી વિ. એન.એમ. શાહ, રાય શિવેન્દ્ર બહાદુર (ડો.) વિ. નાલંદા કોલેજ અને ઉમાકાંત સરન (ડો.) વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર ના અગાઉના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યા પછી આ કોર્ટે રિપોર્ટ્સ (એસ.સી.સી.) ના પેરા ૧૫ માં આ મુજબ અવલોકન કર્યું: (સિપાહી સિંહ કેસ, એસ.સી.સી. પેજ ૧૫૨-૫૩)

"૧૫. એ દરખાસ્તની તરફેણમાં વિપુલ પ્રમાણમાં સત્તા છે કે મેન્ડેમસની રિટ માત્ર એવા કિસ્સામાં જ મંજૂર કરી શકાય જ્યાં સંબંધિત અધિકારી પર વૈધાનિક ફરજ લાદવામાં આવી હોય અને તે વૈધાનિક જવાબદારી બજાવવામાં તે અધિકારીના ભાગે નિષ્ફળતા હોય. રિટનું મુખ્ય કાર્ય વૈધાનિક કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત જાહેર ફરજોનું પાલન કરાવવાનું અને જાહેર કાર્યો બજાવતા ગૌણ ટ્રિબ્યુનલો અને અધિકારીઓને તેમના સત્તાક્ષેત્રની મર્યાદામાં રાખવાનું છે. તેથી, એ અનુસરે છે કે સત્તામંડળોને કંઈક કરવા માટે ફરજ પાડવા માટે મેન્ડેમસ જારી થઈ શકે તે માટે, એ દર્શાવવું આવશ્યક છે કે કાનૂની ફરજ લાદતો વૈધાનિક કાયદો છે અને પીડિત પક્ષકાર પાસે કાયદા હેઠળ તેની કામગીરીનો અમલ કરાવવાનો કાનૂની અધિકાર છે.... વર્તમાન કેસમાં, સામાવાળા ૧ દ્વારા એ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી કે કાયદાનું બળ ધરાવતો કોઈ વૈધાનિક કાયદો અથવા નિયમ છે જે સામાવાળા ૨ થી ૪ પર ફરજ લાદે છે જેને બજાવવામાં તેઓ નિષ્ફળ ગયા છે. જે કંઈ પણ અમલમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તે કરારમાંથી મળતી જવાબદારી છે જે, અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, બંધનકર્તા અને અમલીકરણ યોગ્ય પણ નથી. તદનુસાર, અમે સ્પષ્ટપણે અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે સામાવાળા ૧ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ મેન્ડેમસની રિટ આપવા માટે અરજી કરવા હકદાર ન હતા અને હાઈકોર્ટ તેને જારી કરવા માટે સક્ષમ ન હતી. તેથી, મેન્ડેમસની રિટ જારી થઈ શકે તે માટે, રિટ માંગનારા પક્ષકાર પાસે સત્તામંડળો પર લાદવામાં આવેલી કોઈ વૈધાનિક ફરજનું પાલન કરાવવા માટે કાનૂની અધિકાર હોવો આવશ્યક છે...."

૩૩. વહીવટી ન્યાયમાં મેન્ડેમસ એ સૌથી મૂલ્યવાન અને આવશ્યક ઉપાય છે જે કોઈ યોગ્ય સામાન્ય ઉપાયની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે અપનાવવામાં આવે છે. રિટ કોર્ટના કાર્યો જાહેર ફરજનું પાલન કરાવવાનું છે, જેના માટે, રિટ કોર્ટનો સંપર્ક કરનાર વ્યક્તિ પાસે વૈધાનિક રીતે, માંગવામાં આવેલી રાહત માટે સ્પષ્ટ, વિશિષ્ટ અને અસંદિગ્ધ, બંધારણીય અથવા વૈધાનિક અથવા કાનૂની અધિકાર હોવો જોઈએ અને ધારાસભા દ્વારા નિર્ધારિત કર્યા મુજબ અમુક ફરજો અને કાર્યો બજાવવા માટે બંધાયેલા લોકોના ભાગે નિષ્ફળતા હોવી જોઈએ અથવા કોઈ કાયદાના અથવા કોઈ ડેલીગેટેડ અથવા ગૌણ કાયદાના જોગવાઈઓના અમલના હેતુ માટે જારી કરાયેલા નિર્દેશો હોવા જોઈએ. કાનૂની અધિકાર અને અનુરૂપ કાનૂની ફરજ હોવી આવશ્યક છે.

૩૪. સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. એ.લક્ષ્મી કુટ્ટી, ૧૯૮૬ (૪) એસ.સી.સી. ૬૩૨ માં અહેવાલ થયેલ, સુપ્રિમ કોર્ટે ઠેરવ્યું કે મેન્ડેમસની રિટ એ સ્વાભાવિક રિટ અથવા અધિકારની રિટ નથી પરંતુ તે, નિયમ તરીકે, વિવેકાધીન છે. જેના અમલ માટે મેન્ડેમસ આવશે તે માટે ન્યાયિક રીતે અમલીકરણ યોગ્ય અધિકાર હોવો આવશ્યક છે. ફરજ બજાવવાનો અમલ કરાવવાનો કાનૂની અધિકાર ખુદ અરજદારોમાં હોવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે, તેથી, કોર્ટ એવી વ્યક્તિની અરજી પર જ જાહેર મંડળો દ્વારા વૈધાનિક ફરજોનું પાલન કરાવશે જે એ દર્શાવી શકે કે તેની પાસે ખુદ આવી કામગીરીનો આગ્રહ રાખવાનો કાનૂની અધિકાર છે. અધિકારનું અસ્તિત્વ એ મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવા માટેની કોર્ટના સત્તાક્ષેત્રનો પાયો છે.

ન્યાયિક અભિપ્રાયનો વર્તમાન પ્રવાહ એવો જણાય છે કે કોઈ પોસ્ટ પર બિન-પસંદગીના કિસ્સામાં, મેન્ડેમસની કોઈ રિટ આવતી નથી.

૩૫. મેન્ડેમસની રિટ ક્યારે જારી થઈ શકે, તે કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ માં નીચે મુજબ સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યું છે:

"જે વ્યક્તિ અથવા અધિકારીમાં વિવેકાધીન ફરજ રહેલી છે તેને આવી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા આગળ વધવા માટે ફરજ પાડવા માટે મેન્ડેમસ જારી થઈ શકે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી અચૂક વૈધાનિક નિર્દેશ ન હોય કે ફરજ બજાવવામાં આવશે ત્યાં સુધી કોઈ બોર્ડ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા અધિકારીની વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગને નિયંત્રિત કરવા અથવા સમીક્ષા કરવા મેન્ડેમસ આવશે નહીં, જ્યારે આક્ષેપિત કૃત્ય કાં તો ન્યાયિક અથવા અર્ધ-ન્યાયિક હોય જો કે સ્પષ્ટપણે જણાય કે આવી કોર્ટ, બોર્ડ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા અધિકારીના ભાગે વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ થયો છે, અને આ નિયમ અનુસાર વિવેકબુદ્ધિની બાબતને કોઈ ચોક્કસ રીતે વાપરવા માટે ફરજ પાડવા મેન્ડેમસનો આશ્રય લઈ શકાશે નહીં. આ સિદ્ધાંત પૂર્ણ બળ અને અસર સાથે લાગુ પડે છે, જોકે, નિર્ણય શું હોવો જોઈએ તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવી શકાય છે, અથવા તો તેનો નિષ્કર્ષ વિવાદસ્પદ હોય અથવા, ગમે તેટલો, પહોંચેલો નિષ્કર્ષ ક્ષતિપૂર્ણ હોય, અને જોકે કાયદા દ્વારા સમીક્ષા અથવા સુધારણાની કોઈ અન્ય પદ્ધતિ પૂરી પાડવામાં આવી ન હોય. સ્થાપિત નિયમ અનુસાર વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ થવો જોઈએ જ્યાં આક્ષેપિત કાર્યવાહી મનસ્વી અથવા ચંચળ હોય, અથવા અંગત, સ્વાર્થી અથવા કપટપૂર્ણ હેતુઓ પર, અથવા ખોટી માહિતી પર, અથવા કાર્ય કરવાની સત્તાના સંપૂર્ણ અભાવ પર આધારિત હોય, અથવા જ્યાં તે સકારાત્મક ફરજની ચોરી સમાન હોય, અથવા સંબંધિત પુરાવા પર વિચાર કરવાનો, જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં પક્ષકારોને સાંભળવાનો,

અથવા વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગ સંબંધિત કોઈ યોગ્ય પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લેવાનો ઇનકાર થયો હોય, અથવા જ્યાં વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ સંપૂર્ણપણે નકામી રીતે થયો હોય અને અધિકારી દ્વારા તેવું જાણવામાં આવ્યું હોય અને ત્યાં અન્ય પદ્ધતિઓ હોય કે જેને અપનાવવામાં આવે તો અસરકારક રહેશે." (ભારપૂર્વક જણાવેલ)"

૩૬. મેન્ડેમસ જેવી પરમાધિકાર રિટ *ex debito justitiae* માં માંગી શકાતી નથી, પરંતુ તે કોર્ટ દ્વારા તેની વિવેકબુદ્ધિથી જારી કરી શકાય છે, જેના માટે, એ દર્શાવવું આવશ્યક છે કે, જે સત્તામંડળ સામે રાહત માંગવામાં આવી છે તેના પર બિન-વિવેકાધીન કાનૂની ફરજ છે અને ભારત બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કરનાર વ્યક્તિએ સાબિત કરવું પડશે કે તેની પાસે સત્તામંડળ સામે અમલ કરાવવા માટેનો કાનૂની અધિકાર છે, જે સત્તામંડળ સામે રાહત માંગવામાં આવી છે તેના દ્વારા કાનૂની અથવા વૈધાનિક ફરજ બજાવવામાં નિષ્ફળતા માટે.

૩૭. સારાંશમાં,

- (a) મેન્ડેમસની રિટ જારી કરતા પહેલાં કેટલીક શરતો સંતોષવી આવશ્યક છે;
- (b) મેન્ડેમસની રિટ માટેના અરજદારે દર્શાવવું જ જોઈએ કે તેની પાસે સામાવાળાને કંઈક કરવા અથવા કરવાથી દૂર રહેવા માટે ફરજ પાડવાનો કાનૂની અધિકાર છે;
- (c) અરજદારીમાં સામાવાળાઓ પર લાદવામાં આવેલી કોઈ ફરજનું પાલન કરાવવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ;

- (d) જે ફરજનો અમલ કરાવવાનો છે તેમાં ત્રણ ગુણો હોવા જ જોઈએ. તે બંધારણની અથવા વૈધાનિક કાયદાની અથવા સામાન્ય કાયદાના કોઈ નિયમની જોગવાઈઓ દ્વારા નિર્મિત જાહેર સ્વરૂપની ફરજ હોવી જોઈએ;
- (e) મેન્ડેમસની રિટનો ઉપાય સિનોઈલ કોર્ટમાં દાવા દ્વારા રાહત મેળવવાની પદ્ધતિઓને સંપૂર્ણપણે સુપરસીડ કરવાનો અથવા આવા દાવાઓમાં કાયદેસર રીતે ખુદા બચાવનો ઇનકાર કરવાનો નથી;
- (f) મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવાની સત્તા એ વિવેકાધીન સત્તા છે. પક્ષકારને સિવિલ કોર્ટમાં દાવાની સામાન્ય પદ્ધતિ દ્વારા પોતાનો ઉપાય શોધવા માટે છોડી દેવો અને મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવાનો ઇનકાર કરવો એ વિવેકબુદ્ધિનો યોગ્ય ઉપયોગ છે;
- (g) મેન્ડેમસની રિટ એ સ્વાભાવિક રિટ અથવા અધિકારની રિટ નથી પરંતુ તે, નિયમ તરીકે કોર્ટની વિવેકબુદ્ધિ માટેની બાબત છે;
- (h) મેન્ડેમસની રિટ માટેની અરજીઓમાં, સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ અપીલ કોર્ટ તરીકે કામ કરતી નથી અને પોતાના માટે હકીકતોની તપાસ કરતી નથી. જે વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા પ્રશ્ન હેઠળની બાબતમાં નિર્ણય સોંપવામાં આવ્યો હતો તેની બુદ્ધિમત્તા અને વિવેકબુદ્ધિના સ્થાને પોતાની બુદ્ધિમત્તા અને વિવેકબુદ્ધિ મૂકવાનું કોર્ટનું કાર્ય નથી. સુપ્રિમ કોર્ટ મેન્ડેમસની રિટ જારી કરતી નથી સિવાય કે જે પક્ષકારના મૂળભૂત અધિકારો પર સીધો અને સ્પષ્ટ રીતે હુમલો થયો હોય અથવા તેમ થવાના આસન્ન જોખમમાં હોય તેના આગ્રહ પર;
- (i) ખાનગી વિવાદો ઉકેલવા અથવા ખાનગી અધિકારોનો અમલ કરવા માટે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરવામાં આવતી નથી. ભારતના

રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યના રાજ્યપાલ સામે મેન્ડેમસની રિટ જારી કરી શકાતી નથી;

- (j) જ્યાં સુધી કોર્ટને ખાતરી ન હોય કે તેના આદેશનો અમલ કરવામાં આવશે ત્યાં સુધી રિટ જારી કરવામાં આવશે નહીં. કોર્ટે નકામી રિટ જારી કરવી જોઈએ નહીં.

૩૮. અમે કોઈપણ રીતે હસ્તક્ષેપ કરવા તરફ વળેલા નથી, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે સમગ્ર મુદ્દાને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વિગતે ધ્યાને લેવામાં આવ્યો છે. રિટ અરજદારો માટે નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલનો સંપર્ક કરવાનો અને કાયદા અનુસાર યોગ્ય રાહત માંગવાનો માર્ગ ખુલ્લો છે. રિટ અરજદારો, ખાસ કરીને સિરામિક ઉદ્યોગોના માલિકો વતી રજૂ કરવામાં આવેલી આગ્રહી રજૂઆતથી અમે પ્રભાવિત નથી કે તેમની અરજી તેમજ કોલ ગેસિફાયરનું ઉત્પાદન કરતી કંપની દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી કાયદામાં ટકે તેમ ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું છે અને તેથી, તેમની પાસે આ કોર્ટ સમક્ષ આવવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ નથી. નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા તેના હુકમમાં કરવામાં આવેલા આવા અવલોકનોની અમારી સમજણ એ છે કે તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી અરજીઓ કાયદામાં ટકે તેમ નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેઓ આવી અરજીઓ કરીને કોઈ રાહત મેળવવા માટે હકદાર નથી. જો રિટ અરજદારો આવા અવલોકનથી પીડિત હોય, તો તેઓ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રિવ્યુ અરજી રજૂ કરી શકે છે અથવા નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની જોગવાઈઓ અનુસાર યોગ્ય અપીલ રજૂ કરીને નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ હુકમને પડકારી શકે છે.

સ્પેશિયલ સિવિલ અપીલ નં. ૭૧૪૨/૨૦૧૯

૩૯. આ રિટ અરજીમાં, રિટ અરજદારોનો કેસ એવો છે કે તેઓ ગેસ કનેક્શન મેળવવા માંગે છે. જોકે, આજ દિન સુધી, સામાવાળા નં. ૩, એટલે કે ગુજરાત ગેસ લિમિટેડ દ્વારા ગેસ કનેક્શન પૂરું પાડવામાં આવ્યું નથી. અમે ગુજરાત ગેસ લિમિટેડ વતી તેના વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ (સેક્રેટરીયલ અને લીગલ) દ્વારા વિધિવત રીતે સશક્ત કરાયેલા સોગંદનામાની નોંધ લઈએ છીએ. જવાબના સોગંદનામામાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે.

"૩.૦ જી.જી.એલ. એ કંપનીઝ એક્ટ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨(૪૫) ની જોગવાઈ મુજબની સરકારી કંપની છે જે મુખ્યત્વે સીટી ગેસ ડિસ્ટ્રિબ્યુશન (સીજીડી) ના વ્યવસાયમાં રોકાયેલી છે. જી.જી.એલ. વિવિધ ઉદ્યોગોને કુદરતી ગેસ પૂરો પાડે છે અને ઘરોમાં પાઈપ્ડ નેચરલ ગેસ (પીએનજી) તેમજ વાહનોમાં ઉપયોગ માટે કમ્પ્રેસ્ડ નેચરલ ગેસ (સીએનજી) પૂરો પાડે છે. ગુજરાત રાજ્યના વિવિધ અન્ય ભૌગોલિક વિસ્તારો પૈકી, જી.જી.એલ. પેટ્રોલીયમ એન્ડ નેચરલ ગેસ રેગ્યુલેટરી બોર્ડ (ટૂંકમાં 'પીએનજીઆરબી') દ્વારા મોરબી શહેર અને તેની આસપાસ સીજીડી નેટવર્ક પાથરવા, બાંધવા, ચલાવવા અને વિસ્તરણ કરવા અને તેમાંથી ગેસ પૂરો પાડવા માટે અધિકૃત છે. ૩૧.૦૩.૨૦૧૮ ની સ્થિતિએ મોરબી શહેર અને તેની આસપાસના સદર ભૌગોલિક વિસ્તારમાં જી.જી.એલ. દ્વારા કરવામાં આવેલું કુલ મૂડી રોકાણ આશરે રૂ. ૪૩૭ કરોડ છે.

૪.૦ અરજીના પેરાગ્રાફ ૧૧ માં, અરજદારોએ એવું વિધાન કર્યું છે કે અરજદારોએ કુદરતી ગેસનો પુરવઠો મેળવવા માટે જી.જી.એલ. પાસે પાઈપલાઈન કનેક્શન મેળવવા માટે અરજી કરી છે. એવું જણાવાયું છે કે જ્યાં અરજદારો ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવી રહ્યા છે તે સ્થળે કનેક્શન હજુ પણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યું નથી. અરજીના

પરિશિષ્ટ-E પર, બે અરજીઓ જોડેલી છે, એક એકઝોરા ટાઇલ્સ એલએલપી દ્વારા તારીખ ૦૮.૦૩.૨૦૧૯ ની અને બીજી કેસ્વા ટાઇલ્સ પ્રા. લિમિટેડ દ્વારા તારીખ ૨૮.૧૦.૨૦૧૪ ની.

પ.૦ એ નોંધવું જરૂરી છે કે અરજદારો ઔદ્યોગિક ગ્રાહકો છે અને પ્રમાણભૂત ઉદ્યોગ પદ્ધતિઓ અનુસાર, આવા ગ્રાહકોને કનેક્શન ગેસ વેચાણ કરારના સ્વરૂપમાં વ્યાપારી ગોઠવણના અમલીકરણ પર જ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. જી.જી.એલ. પાસે મોરબી ખાતે સિરામિક્સ ટાઇલ્સ ઉત્પાદકોના મુખ્ય ક્લસ્ટરના સમગ્ર વિસ્તારને આવરી લેતું પાઇપલાઇન નેટવર્ક અગાઉથી જ છે અને અરજદારોના એકમો જી.જી.એલ. ના આવા પાઇપલાઇન નેટવર્કની નજીકમાં સ્થિત છે. આમ, હાલમાં, જી.જી.એલ. ની પાઇપલાઇન અરજદારોના એકમોના ચોક્કસ સ્થળ સુધી લંબાવવામાં આવી નથી, છતાં જી.જી.એલ. પાઇપલાઇન ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર લંબાવવા અને અરજદારોના એકમોને જોડવા માટે તૈયાર અને ઈચ્છુક છે. જોકે, અરજદારોએ જી.જી.એલ. સાથે જોડાવું પડશે અને ઉદ્યોગની પદ્ધતિ અનુસાર ગેસ વેચાણ કરારના અમલીકરણ માટેની વ્યાપારી શરતો પર સંમત થવું પડશે.

જ્યાં સુધી પાઇપલાઇન લંબાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અરજદારોના એકમોમાં ગેસ પુરવઠો શરૂ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે મોડાલિટીઝ નક્કી કરવામાં જી.જી.એલ. અરજદારો સાથે જોડાવા માટે તૈયાર અને ઈચ્છુક છે.

જી.જી.એલ. એ અરજદારોને તારીખ ૦૪.૦૬.૨૦૧૯ ના પત્રો લખીને જાણ કરી છે કે જી.જી.એલ. ખાખરેય/અણિયારીના ક્લસ્ટરમાં સ્થિત ઉદ્યોગો સુધી તેની ગેસ ગ્રીડ લંબાવવાનું આયોજન કરી રહી છે. આ હેતુ માટે, જી.જી.એલ. ને ક્લસ્ટરમાંના ઉદ્યોગો દ્વારા જરૂરી કુલ

વપરાશના અંદાજની જરૂર છે. પત્રની સાથે ઉદ્યોગો દ્વારા ભરીને જી.જી.એલ. ને મોકલવા માટેનું એક ફોર્મેટ બિડેલ છે જેથી જી.જી.એલ. ને જરૂરી જથ્થાનો અંદાજ લગાવવામાં અને અન્ય જરૂરી વિગતો મેળવવામાં મદદ મળી રહે. સદર પત્રો અહીં પરિશિષ્ટ-A કોલી તરીકે જોડેલા છે."

૪૦. આમ, સામાવાળા નં. ૩ ના વલણ પરથી જણાય છે કે તેઓ રિટ અરજદારોને ગેસ કનેક્શન પૂરું પાડવાની પ્રક્રિયામાં છે.

૪૧. સામાવાળા નં. ૩ વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિજ્ઞાન કાઉન્સિલ સુશ્રી અરુપી કાપડિયા તેમના અસીલ પાસેથી સૂચનાઓ લઈને વિધાન કરે છે કે ચાર મહિનાના સમયગાળામાં, રિટ અરજદારો સાથે તમામ જરૂરી મોડાલિટીઝ નક્કી કરવામાં આવશે અને તેમને કંપનીના નિયમો અને નિયમો અનુસાર ગેસ કનેક્શન પૂરું પાડવામાં આવશે.

૪૨. ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, અમારે આ બાબતે વધુ કોઈ નિર્ણય કરવાની જરૂર નથી. અમે રિટ અરજદારોના વલણની પ્રશંસા કરીએ છીએ. તેઓ કુદરતી ગેસના ઉપયોગ તરફ વળી રહ્યા છે જે તમામ માટે ફાયદાકારક રહેશે. અમે સામાવાળા નં. ૩ ને વહેલી તકે તમામ શક્ય પગલાં લેવા અને રિટ અરજદારોને વહેલી તકે ગેસ કનેક્શન પૂરા પાડવામાં આવે તે જોવાનો નિર્દેશ આપીએ છીએ.

૪૩. ઉપરોક્ત સાથે, સ્પેશિયલ સિવિલ અપીલ નં. ૭૧૪૨/૨૦૧૯ નો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૪૪. જ્યાં સુધી અન્ય ત્રણ અરજીઓનો સંબંધ છે, તેમને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ અથવા ભારતની નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતનો સંપર્ક કરવાની સ્વતંત્રતા સાથે ફગાવી દેવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૪૫. તમામ સંલગ્ન સિવિલ અરજીઓનો પણ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા)

(ન્યાયમૂર્તિ એ.સી. રાવ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.